

T.C.

ANKARA YILDIRIM BEYAZIT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

**LEONE CAETANİ'NİN *TARİH-İ İSLAM* ADLI ESERİNİN
İKİNCİ CİLDİNİN TAHLİL, TENKİD VE
DEĞERLENDİRİLMESİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Fatma DOĞANAY BONCUK

İSLAM TARİHİ VE SANATLARI ANABİLİM DALI

ANKARA, 2023

T.C.
ANKARA YILDIRIM BEYAZIT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

**LEONE CAETANI'NİN *TARİH-İ İSLAM* ADLI ESERİNİN
İKİNCİ CİLDİNİN TAHLİL, TENKİD VE
DEĞERLENDİRİLMESİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Fatma DOĞANAY BONCUK

İSLAM TARİHİ VE SANATLARI ANA BİLİM DALI

Prof. Dr. Yasin YILMAZ

ANKARA, 2023

ONAY SAYFASI

Fatma DOĞANAY BONCUK tarafından hazırlanan “Leone Caetani’nin *Tarih-i İslam* adlı Eserinin İkinci Cildinin Tahlil, Tenkid ve Değerlendirilmesi” adlı tez çalışması aşağıdaki jüri tarafından oy birliği ile Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı’nda Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Jüri Üyesi		Kurumu	İmza
Danışman Prof. Dr. Yasin YILMAZ		AYBÜ İlahiyat Fakültesi İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı	
Kabul	☒		
Red	☐		
Jüri Üyesi Doç. Dr. Cafer ACAR		AYBÜ İlahiyat Fakültesi İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı	
Kabul	☒		
Red	☐		
Jüri Üyesi Doç. Dr. Mehmet ÇAKIRTAŞ		ASBÜ İlahiyat Fakültesi İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı	
Kabul	☒		
Red	☐		

Tez Savunma Tarihi: 26.12.2023

Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı’nda Yüksek Lisans tezi olması için şartları yerine getirdiğini onaylıyorum.

Sosyal Bilimler Enstitü Müdürü

Unvan Adı-Soyadı

BEYAN

Bu tez çalışmasının kendi çalışmam olduğunu, tezin planlanmasından yazımına kadar bütün aşamalarda patent ve telif haklarını ihlal edici etik dışı davranışımın olmadığını, bu tezdeki bütün bilgileri akademik ve etik kurallar içinde elde ettiğimi, bu tezde kullanılmış olan tüm bilgi ve yorumlara kaynak gösterdiğimi beyan ederim. (26.12.2023)

Fatma DOĞANAY BONCUK

TEŐEKKÖR

Bu çalışmayı yapıp tamamlamakta yardımlarını esirgemeyen birçok kiőiyeye teőekkÖr etmeyi borç bilirim. Özellikle tez konusunun belirlenmesi ve çalıőmanın her aőamasında bilgi ve tecrÖbelerini benden esirgemeyen saygıdeğer danıőmanım Prof. Dr. Yasin YILMAZ’a teőekkÖrlerimi sunarım. Ayrıca çalıőmanın oluşmasında desteğini esirgemeyen Doç. Dr. Cafer ACAR, Doç. Dr. Mehmet AKIRTAő ile kaynakların bulunması ve temininde benden yardımlarını esirgemeyen Prof. Dr. Mehmet ÖNAL hocalarıma minnettarlığımı sunmak isterim. Bu zorlu yolculukta her daim yardımlarını esirgemeyen ailem ve kıymetli eőime teőekkÖrlerimi sunarım.

Fatma DOğANAY BONCUK

Ankara 2023

ÖZET

Leone Caetani'nin *Tarih-i İslam* Adlı Eserinin İkinci Cildinin Tahlil, Tenkid ve Değerlendirilmesi

Batı ülkelerinde etkin bir yere sahip olan Oryantalizme İtalya'da ev sahipliği yapmıştır. Bu çalışmalar kapsamında Doğu Dilleri Enstitüleri ve Araştırma Merkezleri kurulmuştur. Kurulan bu merkezler aracılığı ile Doğu hakkında zengin bilgi birikimine sahip olunmuştur. Bu çalışmalara İtalya'dan Leona Caetani "*Annali dell'İslam*" (*İslam Tarihi*) adlı eseri ile dâhil olmuştur. Tezimizde "*İslam Tarihi*" adıyla Hüseyin Cahit Yalçın tarafından Osmanlıcaya tercüme edilen eserin ikinci cildinin tahlil, tenkit ve değerlendirilmesi yapılmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda Birinci Bölümde Oryantalizm, Leone Caetani ve Hüseyin Cahit YALÇIN'ın hayatı ile ilgili bilgi verilmiştir. İkinci Bölümde Caetani'nin Hanîf kavramı ve Hanîf olarak bilinen kişiler hakkındaki düşüncelerine yer verilmiş ve akabinde söz konusu görüşlerinin İslam'ın temel kaynaklarına göre durumu değerlendirilmiştir. Üçüncü Bölümde ise Caetani'nin Hz. Muhammed'in nübüvvetine dair değerlendirmeleri ele alınmış ve Caetani'nin kaynakları kendi kanaatine göre nasıl değerlendirdiği belirtilmiştir. Dördüncü Bölümde ise "vahiy" kavramına yönelik iddialarına yer verilmiştir. Bu iddiaların İslam tarihinin temel kaynaklarına uygun olup olmadığı tespit edilmiştir.

Sonuç olarak; Caetani'nin bu eserinde ele aldığı konuların İslam, Hz. Peygamber ve vahiy hakkında olumsuz ve önyargılı bir tutum ortaya koyduğu görülmüş ve ele aldığı konular ile ilgili iddia ettiği görüşlerin hakikatle bağdaşmadığı tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: İslâm Tarihi, Kur'an-ı Kerim, Hz. Peygamber, Hanîf, Caetani, *Annali dell'İslam*.

ABSTRACT

Analysis, Criticism and Evaluation of the Second Volume of Leona Caetani's *History of Islam*

Orientalism, which has an active place in Western countries, was also hosted in Italy. Within the scope of these studies, Oriental Language Institutes and Research Centers were established. Through these centers, a wealth of knowledge about the East was accumulated. Leone Caetani from Italy was involved in these studies with her work “*Annali dell’ Islam*” (*History of Islam*). In our thesis, we tried to analyze, criticize and evaluate the second volume of the work translated into Ottoman by Hüseyin Cahit Yalçın under the title “*History of Islam*”. In this context, information about Orientalism, Leone Caetani and Hüseyin Cahit YALÇIN’s life is given in the first chapter. In the Second Chapter, Caetani’s views on the concept of Hanîf and the people known as Hanîf are given and then the status of these views according to the basic sources of Islam is evaluated. In the third chapter, Caetani’s evaluations on the prophethood of the Prophet Muhammad are discussed and how Caetani evaluates the sources according to his own opinion is indicated. In the fourth chapter, his claims about the concept of “revelation” are discussed. It is determined whether these claims are in accordance with the main sources of Islamic history.

As a result, it has been observed that Caetani’s topics in this work reveal a negative and prejudiced attitude towards Islam, the Prophet Muhammad and revelation, and that the views he claims about the topics he deals with are incompatible with the truth.

Key Words: Islamic History, Holy Quran, Prophet Muhammad, Hanîf, Caetani, *Annali dell’Islam*.

İÇİNDEKİLER

ÖZET	i
ABSTRACT	ii
İÇİNDEKİLER	iii
KISALTMALAR DİZİNİ	v
1. GİRİŞ	1
1.1. Konu ve Önem.....	1
1.2. Araştırmanın Amacı ve Yöntemi.....	2
1.3. Araştırmanın Kaynakları.....	3
2. ORYANTALİZM VE LEONE CAETANİ.....	4
2.1. Oryantalizm ve Süreci	4
2.2. Leone Caetani ve Eserleri	8
2.3. Leona Caetani'nin Annali Dell'İslam Adlı Eseri	10
2.4. Hüseyin Cahit Yalçın.....	11
3. HANİFLİK VE LEONE CAETANİ'YE GÖRE HANİF KAVRAMI	14
3.1. Hanif Kavramı ve Kur'an Ayetleri ile Hadislerde Haniflik.....	14
3.2. Ceatani ve Haniflik	18
3.3. Hanif Olarak Bilinen Varaka b. Nevfel, Abdullah b. Cahş, Zeyd b. Amr ve Osman b. Huveyris ile İlgili Kısa Bir Değerlendirme	19
3.3.1. Varaka b. Nevfel	19
3.3.2. Zeyd b. Amr	26
3.3.3. Abdullah b. Cahş	32
3.3.4. Osman b. Huveyris	33
3.4. Ceatani'nin Haniflerle İlgili Görüşlerinin Değerlendirilmesi	33
4. NÜBÜVVET VE CAETANİ'YE GÖRE NÜBÜVVET KAVRAMI	38
4.1. Nübüvvet (Peygamberlik)	38
4.2. Kur'an da Nübüvvet	39
4.3. Kur'an da Peygamberlerin Görevleri.....	43
4.4. Leone Ceatani'nin Nübüvvet ile İlgili Fikirleri.....	50
4.5. Hz. Muhammed'in Nübüvveti.....	53
5. VAHİY KAVRAMI VE LEONA CAETANİ'YE GÖRE VAHİY	64
5.1. Vahiy.....	64
5.2. Leone Caetani'nin Vahiy ile İlgili Görüşleri	66

5.3. Hz. Muhammed'e Vahyin İndirilişı (İlk Vahiy)	67
5.4. Vahyin Başlangıcı.....	71
5.5. Vahyin Keyfiyeti	73
5.6. Kur'an	73
5.7. Kur'an-ın Kaynağı.....	75
5.7.1. Oryantalistlere Göre Kur'an'ın Kaynakları	75
5.7.2. Kur'an'ın Özellikle Yeni Ahid'e Dayandığı.....	79
5.7.3. Kur'ân'ın Hz. Muhammed'in Sözü Olduğu, Gayr-i İlâhî Dinler ve Diğer Kaynaklardan Yararlandığı.....	80
5.7.4. Kur'an'ın Kısmen Vahiy Ürünü Olduğu	83
5.7.5. Kur'an'ın Sonraki Dönem Müslüman-Yahudi Polemiğinin Ürünü Olduğu	83
5.8. Kur'an'ın Kaynağının İlâhi Kitaplara ve Diğer Kitaplara Dayandırmanın Sebepleri.....	84
5.9. Kur'an'ın Tertibi (Sure ve Ayetlerin Sıralanışı)	85
6. DEĞERLENDİRME.....	89
7. SONUÇ	94
8. KAYNAKÇA	95

KISALTMALAR DİZİNİ

b.	: bin.
bkz	: Bakınız
b.y.	: Basım Yeri Yok
c	: Cilt
çev	: Çeviren
DİA	: Diyanet İslam Ansiklopedisi
ed	: Editör
Hz.	: Hazreti
md	: Madde
TDV	: Türk Diyanet Vakfı
trs	: Tarihsiz.

1. GİRİŞ

1.1. Konu ve Önem

Leone Caetani, Türk kamuoyunun islam tarihi hakkında düşünceleri üzerinde etkili olan isimlerden biridir. Ceatani'nin Goldziher, Sprenger ve Muir gibi oryantalistlerin düşünceleri ile kendi ifadelerini harmanlayarak oluşturduğu bu eser o dönemde yapılan oryantalist çalışmalara, islami eserlere fikir vermesi ve farkındalık oluşturması bakımından bir kazanım olarak değerlendirilmektedir. Ayrıca ilgili eserin, Türkiye'nin dini çalışmalar üzerinde daralma yaşandığı bir sürece rastlaması ile birlikte olabilecek ilmi tartışmalar hakkında kısıtlayıcı bir rol oynadığı söylenebilir.

Araştırmamızda konu olarak Leone Caetani'nin eserinin ikinci cildinin seçilme sebebi; bu kitapta yer alan menfi görüşlerinin, İslamiyet, Kur'an-ı Kerim ve Hz. Peygamber ile ilgili çalışmalar yürüten şarkiyatçıları etkilemesi ve bunun sonucunda olumsuz düşüncelerin oluşmasıdır. Ayrıca; Caetani'nin bu konular üzerindeki iddialarının yerinde olup olmadığının araştırılması ve İslam Tarihi kaynaklarına uygunluğunun incelenmesidir.

Caetani'nin söz konusu eserinin birinci cildi üzerinde Mustafa Asım Köksal çalışmış ve "*Caetani'ye Reddiye*" ismiyle bir eser ortaya koymuştur. Çünkü Caetani'nin bu eseri tarafından yapılan bu çalışma, İslamiyet, Hz. Peygamber, Kur'an-ı Kerim ve vahiy hakkında temel bilgilere sahip olmayan kişiler üzerinde olumsuz etkiler bırakabilir.

Aslında Caetani'nin bu eseri İslam dini üzerine yapılan ilk ya da son çalışma değildir. Ignaz Goldziher, Aloys Sprenger, Josef Horovitz gibi oryantalistler tarafından bu tür çalışmalar yapılmıştır. Burada önemli olan bu çalışmalar neticesinde ortaya çıkan İslamiyet ve Hz. Muhammed hakkında yanlış ve güvenilirliği tartışılır bilgilerin insanlar arasında yayılmasıdır. Bu yayılma sonucunda İslam ve Hz. Muhammed hakkında insanların düşünce ve ifadelerinde değişime sebep olabilir. Bundan dolayı maksadımız bu tarz düşüncelerin önünü kesmek amacıyla müsteşriklerin, çalışmamız başında da belirttiğimiz gibi Caetani'nin

menfi iddialarını tespit ederek İslam Tarihi'nin temel kaynaklarına göre cevap vermeye çalışmaktır.

1.2. Araştırmanın Amacı ve Yöntemi

İtalyan Şarkiyatçı Leone Caetani'nin *Annali dell'İslam* adlı eseri Türkçeye tercüme edildikten sonra yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti kamuoyunda büyük yankı uyandırmıştır. Bizim de bu çalışmayı yapmaktaki amacımız Caetani'nin bu eserinde İslamî kaynaklardan elde ettiği bilgileri önyargılı, tutarsız, şüpheli ve tartışmalı olanlarını asıl kaynaklarımızda bulunan doğru ve güvenilir bilgiler ile kıyaslayarak ortaya koymaktır. On cilt olan eserin tamamının incelenmesi Yüksek Lisans tezi açısından fazla olması hasebiyle sadece ikinci cildi tahlil, tenkit ve değerlendirmeye tabi tutulmuştur.

Çalışmaya *Annali dell'İslam (İslam Tarihi)* adlı eserin hem İtalyanca olması ve aslına ulaşamaması sebebiyle Hüseyin Cahit Yalçın tarafından Osmanlıca tercümesi esas alınmıştır. Bundan dolayı Osmanlıca çevirisini okuyarak tez çalışmasına başlanmıştır. Akabinde tez konusu ile ilgili kaynaklar üzerinden veriler toplanarak gerekli notlar alınmıştır. Daha sonrasında Leone Caetani ve Hüseyin Cahit Yalçın'ın hayatları hakkında kısaca bilgi verilmiştir.

Tezin birinci bölümünde Hanifler ve Haniflik konusu üzerinde Caetani'nin görüşleri ele alınarak değerlendirilmeye çalışılmıştır. Konu ile ilgili olarak ayet ve hadislerin yanında literatür taraması yapılarak Arapça kaynaklarla birlikte konu ile ilgili yazılmış kitap ve makalelerden yararlanılmıştır. İkinci bölümünde ise; Ceatani'nin Hz. Muhammed'in nübüvveti ile ilgili görüşlerine yer verilerek değerlendirme yapılmaya çalışılmıştır. Tezin üçüncü bölümünde ise; vahiy kavramı ve Caetani'nin Hz. Muhammed' gelen ilk vahiy ve sonrasında gelen ayetler ile ilgili düşüncelerine yer verilerek değerlendirme yapılmıştır.

Nihayet sonuçta yaptığımız değerlendirmeler ışığında Ceatani'nin hem aldığı kaynaklardaki bilgileri hem de üzerinde durduğumuz konuları çarpıtarak hakikatinden kopardığı tespit edilmiştir.

1.3. Araştırmanın Kaynakları

Tezimizde ele aldığımız çalışmaya ilişkin temel kaynağımız Leone Caetani'nin *Annali dell' İslam* adlı eseridir. Çalışmamızın temelini Hüseyin Cahit Yalçın tarafından "*İslam Tarihi*" olarak tercüme edilen bu kitabın ikinci cildi oluşturmaktadır. Çalışmamızda kullandığımız kaynakları şu şekilde sıralayabiliriz: Babanzade Ahmet Naim'in ve Yusuf Ziya Yörükân'ın Leona Caetani'nin eserine yönelik eleştirel çalışmasından faydalanılmıştır. İtalyan şarkiyatçının bu eserinin birinci cildi M. Asım Köksal tarafından da değerlendirilmiştir. Bizde yeri geldiğinde Köksal'ın Reddiye çalışmasına da atıfta bulunduk. Ayrıca; Bahar Laçın'ın "*Caetani'nin Annali dell'İslam Adlı Kitabı Çerçevesinde Hz. Peygamber ve Hadis Hakkındaki Görüşleri*", M. Emin Eser'in "*Leone Caetani'nin İslam Tarihi Adlı Eserinde: Hz. Muhammed (Risalete Kadar)*" ve Züleyha İmamoğlu Gündoğdu'nun "*Mustafa Asım Köksal'ın Caetani'ye Yazdığı Reddiye'nin Değerlendirilmesi*" isimli İslam Tarihi alanında yapılan Yüksek Lisans tezlerinden istifade edilmiştir.

Hakan Uğur'un "*Osmanlı'nın Son Doneminde Oryantalistlerin Kur'an Hakkındaki İddialarına Karşı Osmanlı Ulemasının Yaptığı Çalışmalar -İsmail Fenni Ertuğrul Örneği-*", Mehmet Azimli'nin "*Müslüman Tarihçilerin Oryantalistlere Karşı Tavrıları -Asım Köksal Örneği-*", Muhammed İhsan Hacıismailoğlu'nun "*Leona Caetani'nin Annali dell' İslam Adlı Eserinin Hüseyin Cahit Tarafından Yapılan Çevirisi Üzerine Bazı Düşünceler ve Türkiye'deki Yansımaları*", Şaban Öz'ün "*Asım Köksal'ın Ceatani Reddiyesi Üzerine*", Yasin Yılmaz'ın "*Filibeli Ahmet Hilmi'nin Tarih-İ İslam Adlı Eseri Özelinde Dozy Ve Müsteşriklerin İddialarıyla İlgili Bazı Mülahazalar*"; "*Filibeli Ahmet Hilmi'nin Tarih-İ İslam Özelinde Dozy'nin Hz. Peygamber'e Yönelik İddialarına Verdiği Bazı Cevaplar*"; Paola Ghione ve Valentina Sagaria Rossi'nin "*Leone Caetani: l'Oriente nella vita e nella storia*", Caetani'nin eserinin ikinci cildini tahlil, tenkit ve değerlendirmeye tabi tutarken, İslam Tarihi'nin ilk kaynakları olan İbn İshak'ın "*Siretü İbn İshak*", İbn Hişam'ın "*es-Siretü'n-nebeviyye*", İbn Sa'd'ın "*Kitâbü't-Tabakâti'l-kebîr*", İbn Kesir "*el-Bidâye ve'n-nihâye*" ve İbn Esir "*el-Kâmil fî't-târîh*", Süyûtî'nin "*el-İtkan fî Ulûmi'l-Kur'an*", Zerkeşi'nin "*el-Burhân fî 'ulûmi'l-Kur'ân*", Askalani'nin "*el-İşâbe fî temyîzi's-şahâbe*", Belâzürî'nin "*Ensâbü'l-Eşrâf*", Buhari'nin "*Sahih-i Buhari*" gibi kaynaklardan faydalanılmıştır. Bunlara ilaveten Arapça, Türkçe birçok kaynak ile Diyanet İslam Ansiklopedisi ele alınmıştır.

2. ORYANTALİZM VE LEONE CAETANI

2.1. Oryantalizm ve Süreci

Batı'nın İslamiyet, Kur'an-ı Kerim ve Hz. Muhammed hakkında düşüncelerini anlayabilmek için, Batı ile Doğu'nun iletişimine ve etkileşimine bakmakta fayda olacağı düşüncesindeyim. Bu nokta da oryantalizmin ne olduğu konusu üzerinde durmak gerekmektedir. Arapça'da "istişrak", Türkçede "Doğubilimcilik" ve Batı dillerinde "Oryantalizm" olarak bilinen kavram, İslamiyet'e karşı Batı'nın dini, siyasi, kültürel ve ekonomik olarak yürüttüğü çalışmaların bütünü olarak tanımlanabilir.¹ Oryantalist ise; Doğu'nun dilini, edebiyatını, tarihini, inançlarını, medeniyetini ve inançlarını inceleyen kişileri tanımlayan bir terimdir.²

Edward Said ise bu konuda şunları söylemiştir: *"Oryantalizm, Doğu ile (Avrupalının Batılıca deneyiminde onun işgal ettiği özel yer göz önünde tutularak) varılmış olan bir uzlaşmadır. Doğu sadece Avrupa'ya bitişik değildir; o, ayrıca Avrupa'nın en büyük, en zengin ve en eski sömürgelerinin bulunduğu yerdir, kurduğu medeniyetlerin ve konuştuğu dillerin membaıdır, kültürel uzanımdır ve onun en derin ve en ziyade tekerrür eden "öteki" (Benden başkası) imgelerinden biridir. İlâveten Doğu, Avrupa'nın (yahut Batı'nın) "karşıt imgesi", (mefhumu, şahsiyeti, tecrübesi) olarak onun kendi kendini tesisine de yardımcı olmuştur. Ama bu Doğu'nun, hiçbir yanı hayâl mahsulü değildir: Şark, Batı'nın "maddi" medeniyet ve kültürünün ayrılmaz bir parçasıdır. İşte Oryantalizm, kültürel ve hattâ ideolojik bir açıdan, arkasında müesseseler, kelimeler (ilim, tasvirler, öğretiler, hatta müstemleke bürokrasileri ve müstemleke usulleri) kavramlar olan bir muhakeme biçimini ifade ve temsil eder."*³

İlmi manasını şöyle tanımlamıştır: *"Özel yahut genel bir açıdan Şark'ı öğreten, yazıya dökten yahut araştıran kimse Şarkiyatçıdır (Oryantalist) ve yaptığı şey Şarkiyattır (Oryantalizm). Bugün uzmanların Oryantalizmden ziyade Şark etütleri (Oriental Studies)*

¹ Yasin Yılmaz, "Oryantalizm, Sömürgecilik ve 21. Asra Yansımaları", *İslami Araştırmalar*, 31 (2020), 346.

² Yılmaz, "Oryantalizm, Sömürgecilik ve 21. Asra Yansımaları", 348.

³ Edward Said, *Oryantalizm*, (İstanbul: Pınar Yayınları, 2. Baskı, 1989), 91.

demeyi tercih ettikleri doğrudur ve bunun sebebi bu terimin hem belirsiz ve çok genel olması, hem de Avrupa sömürgeciliğinin on dokuzuncu asırdaki ve yirminci asrın başındaki “insana yüksekte bakan” yönetici tavrını çağrıştırmasıdır. Yine de konusu “Şark” olan, önde gelen yetki mercii Şarkiyatçı (Oryantalist) olan kitaplar yazılmakta ve kongreler yapılmaktadır. Yani bir zamanlar olduğu gibi canlı olmasa, da, Oryantalizm, Şark ve Şark’a ait olan şeyler hakkındaki doktrin ve tezleri ile bilim çevrelerinde hayatini sürdürmektedir.”⁴

Oryantalistler, İslamiyet ve Onun Peygamberi Hz. Muhammed hakkında ağır ithamlarda bulunmuşlardır. Her ne kadar kendilerini objektif olarak gösterecekleri tarihi gerçeklere baktığımızda nesnel davranmadıkları görülmektedir.⁵ Tarihi süreçte Batı’nın Doğu üzerinde oryantalizm adı altında yaptığı çalışmaların amacı; kendilerine rakip olarak gördükleri İslam dinini hakikatten koparmak, Müslümanları dinlerinden uzaklaştırarak birlik ve beraberliklerini bozmaya çalışmışlardır.

Oryantalizmin başlangıcının 1312 yılında toplanan Viyana Konsülüne kadar dayandığı⁶ söylene de bu konuda kesin bir bilgi mevcut değildir. Oryantalizmin ne zaman başladığı değil de başlamasına sebep olan şeyin ne olduğu yani İslamî araştırmaların Avrupa’da ne zaman ortaya çıktığı hususuna değinmek gerekmektedir. Burada da şu başlıklara dikkat çekmek yerinde olacaktır.

1. Şark araştırmaları Batı’da bir anda ortaya çıkmamıştır. Burada Batı ülkelerinin İslam dünyası ile yakınlığı ve etkileşimi söz konusu olmuştur. Mesela; İslami araştırmaların ilk olarak neden İngiltere ve Almanya’da değil de Endülüs’te başladığı akıllara gelen bir soru olacaktır.

2. Oryantalizm çalışmalarının başlamasının en birinci sebebi “dini” bir meseledir. Batı’nın dindaşlarını İslam dininden uzak tutmak ve ondan korumak için İslam Dinini daha iyi tanıma isteğidir.

⁴ Said, *Oryantalizm*, 91.

⁵ Yılmaz, “Oryantalizm, Sömürgecilik ve 21. Asra Yansımaları”, 349.

⁶ Said, *Oryantalizm*, 91.

3. Batı'nın İslam dini ile tanışması cephe de olmuştur. Yani karşı taraflarda yer almaları Batı'nın İslam dinine karşı tavır almasına, onunla mücadele içerisinde olmasına ve İslam dininin yayılmasına engel olmasına neden olmuştur.⁷

Buradan da anlaşıyor ki şarkiyat çalışmalarının temeli Avrupalının İslam ve Müslümanları tanımlarına dayanmaktadır. Bu tanışma, hicretin 7. yılında⁸ Hz. Peygamber'in diğer devlet adamlarına olduğu gibi Bizans Kralı'na İslam'a davet mektubu göndermesi ile başlamaktadır. Bununla ilgili İslam Tarihi kaynaklarındaki bir rivayet de, Ebu Süfyan ve diğer bazı Kureyşli tüccarlar, Hudeybiye antlaşması sonrasında ticaret amacıyla Şam'da bulundukları sırada Hirakl onları çağırarak Ebu Süfyan'a, Hz. Muhammed'in ahlakını, halk içindeki durumunu ve onları neye davet ettiğini sormuş, O da, henüz Müslüman olmamasına rağmen bu sorulara doğru cevaplar vermiştir. Hirakl, bu cevaplara karşılık, Hz. Muhammed için övücü sözler söylemiş bu da Rum halkının tepkisine sebep olmuştur. Avrupalıların Müslümanlara karşı muhalif tutumları bu şekilde başlamıştır. Hiçbir siyasi sebep yokken bu tarz tutumları takınmışlardır. Akabinde İslamî fetihler başlamış ve siyasi mücadeleler ile birlikte bu muhalif tutumlar ve kin artarak devam etmiştir.⁹

İslam'ın doğuşu ve sonrasında yapılan fetihler sonucunda Avrupa'nın gözünde İslam bir tehlike olarak görülmey başlanmıştır.¹⁰ İslam ordusunun fetihleri batının kapılarına kadar dayanmış, Avrupa'yı bir telaş ve korku sarmıştır. Batının mücadelesi sadece kılıçla değil ilmi alanda da başlamış/devam etmiştir. Bu mücadeleye Avrupa şarkiyat araştırmaları ile katılmıştır. Buradan da diyebiliriz ki, oryantalizm tarihi, İslamiyet'in ilerlemesine karşı koya olarak "İslam Problemi" olarak başlamıştır.¹¹

Tarih sahnesinde önemli bir yere sahip olan İslam dini üzerinde Hristiyanların yaptığı çalışmalar ile ortaya çıkan oryantalizmi üç safhada inceleyebiliriz.

⁷ Abdulaziz Hatip, *Kur'an ve Hz. Peygamber Aleyhindeki İddialara Cevaplar* (İstanbul: Nesil Yayınları, 1997), 20.

⁸ Muhammed ibn. Hişam, *es-Siretün 'n-Nebeviyye* (Beyrut-Lübnan, Dâru'l-Maârif, 2012/1433), 2/318.

⁹ Hatip, *Kur'an ve Hz. Peygamber Aleyhindeki İddialara Cevaplar*, 20.

¹⁰ Hatip, *Kur'an ve Hz. Peygamber Aleyhindeki İddialara Cevaplar*, 20.

¹¹ Hatip, *Kur'an ve Hz. Peygamber Aleyhindeki İddialara Cevaplar*, 20.

1. İslamın ilk yıllarından başlayıp Rönesans ve Aydınlanma Çağına kadar devameden süreçtir.
2. Rönesans ve aydınlanma ile başlayıp 19. yüzyıla kadar devam eden safhadır.

Bilhassa 17. Yüzyılda arapça öğrenimi ve Kur'an tercümeleri üzerinde yapılan çalışmalar artış göstermiştir. Oryantalistlerin yaptığı bu çalışmalar birinci dönemden farklı olarak ilmî bir nitelik kazanmış, İslam dini, Hz. Muhammed ve Kur'an ile ilgili gerçeği yansıtmayan iddialar ortaya atılmıştır.¹² Aydınlanma ile birlikte fikir hayatı dini ve siyasi etkenlerin etkisinden kurtulmuştur. Bu değişim ile birlikte akıl ve bilginin önemi artmış, hatta dine bakış açıları da tamamen değişmiştir.¹³ Bununla birlikte Batı'da Hz. Muhammed'e olan düşmanlık etkisini kaybetmiş, tercüme hareketleri ile İslam kaynaklarının Batı dillerine tercümeleri yapılmış ve kısmen de olsa nesnel yaklaşımlar ortaya çıkmıştır.¹⁴

3. 19. Yüzyılın ikinci çeyreği ile başlayıp günümüze kadar devam eden/etmekte olan süreçtir. Bu devrede Batı İslam bölgelerinde uygulayacakları sömürü politikalarını belirlemişlerdir.¹⁵

Oryantalizmin ortaya çıkmasında ve ilerleyip belli bir ivme kazanmasında Batı'nın İslam'ı kötülemesi büyük rol oynamıştır.¹⁶ Oryantalistler İslam Tarihi hakkında değerlendirmeler yaparken çıkarları doğrultusunda hareket etmişlerdir. Bu kriterlerle yaptıkları araştırmalar ne kadar seçkin olsa da İslam dini ve Onun peygamberi Hz. Muhammed hakkında makul ve tutarlı yorumlar ortaya çıkaramamışlardır.¹⁷ Çünkü İslam tarihi hakkında nesnel olamamışlar ya da olaylar üzerinde tahrifat yaparak gerçekliğinden uzaklaştırmışlardır.¹⁸

¹² Özcan Taşçı, "C.H. Becker (1876-1933) Örneğinde Uygulamalı Oryantalizm (Angewandte Orientalistik) Anlayışı-Oryantalizm Çalışmalarının Siyasallaşma Süreci", *Ankara Üni. İlahiyat Fak. Dergisi*, 47/2 (2006), 144.

¹³ İbrahim Sarıçam- Mehmet Özdemir- Seyfettin Erşahin, *İngiliz ve Alman Oryantalistlerin Hz. Muhammed Tasavvuru* (Ankara: Nobel Yayınları, 2011), 77.

¹⁴ Sarıçam- Özdemir-Erşahin, 218.

¹⁵ Taşçı, "C.H. Becker (1876-1933) Örneğinde Uygulamalı Oryantalizm (Angewandte Orientalistik) Anlayışı-Oryantalizm Çalışmalarının Siyasallaşma Süreci", 144.

¹⁶ Sarıçam- Özdemir-Erşahin, 2.

¹⁷ Recep Şentürk, "Oryantalizm ve Sosyal Teori, Oryantalizmi Yeniden Okumak", *Batı'da İslam Çalışmaları Sempozyumu, (11-12 Mayıs 2002 Adapazarı)* (Ankara: DİB Yayınları, 2003), 48.

¹⁸ Yılmaz, "Oryantalizm, Sömürgecilik ve 21. Asra Yansımaları", 350-351.

İslam dini doğuşundan bu yana birçok saldırıya maruz kalmıştır. Bunlardan üçü çok önemlidir. Birincisi kutsal yerleri tekrar ele geçirmek, Türkleri Anadolu'dan atmak ve Doğu'nun zenginliklerine sahip olmak için yapılan Haçlı Saldırılarıdır.¹⁹ İkincisi, İslam dünyası üzerinde ekonomik, kültürel, siyasi ve askeri ve demografik kırılmalara yol açan Moğol istilasıdır.²⁰ Üçüncüsü ise; Edward Said'in "sömürgeciliğin keşif yolu"²¹ dediği ve "misyonerliğin yol haritası"²² olarak nitelediğimiz oryantalizmdir.

Oryantalistler Doğu'yu anlamak istedikleri gibi yorumlamışlardır. Bu yorumlama çalışmaları Avrupa'nın birçok ülkesinde büyük bir hızla yayılmıştır. Mesela; Herbelot'nun "Bibliothèque Orientale'de bir kanun haline getirip kullandığı "Muhammed bir yalancısıdır" cümlesi, Dante'nin "fiihi Komedyasında" dramatize edilmiştir. Kur'an-ı Kerim İngiliz Rohert de Retincs (Robert of Ketton) (Robertus Retenensis) ile Dalmaçyalı Berinannus 1143 senesinde Kur'an-ı Latinceye tercüme edilmiştir.²³ Bu gibi birçok faaliyet İngiltere, Fransa, Almanya, Hollanda da devam etmiştir.

Şarkiyat çalışmaları İtalya'da 13. Yüzyıla kadar uzanmaktadır. Bu çalışmalar daha çok Roma, Napoli, Palermo, Venedik, Bari ve Padova'da gerçekleşmiştir. Enrico Cerulli, Giorgio L'evi Della Vida, Alessandro Bausari, Francesco Gabrieli, Pietro Della Valle, Simonio Assemani, Griffini, Ignazio Guidi, Michelangelo Guidi, Luigi Bonelli ve Laura Veccia Vaglieri şarkiyat çalışmalarında görev almışlardır. Leona Cetani'de İslam Tarihi alanında *Annali dell'Islam* adlı eseri kaleme almıştır.²⁴

2.2. Leone Caetani ve Eserleri

İslam tarihi çalışmalarıyla tanınan İtalyan şarkiyatçı Leone Caetani, 12 Eylül 1869'da Roma'da doğdu. Caetani ailesinin başlangıcı Ortaçağ'a kadar gitmektedir. Leona Caetani, anne tarafından dedesi Viyana'da yaşayan ve ünlü tarihçi J. von Hammer-Purgstall ile birlikte çalışan Polonyalı Kont Rzevvustky'dir. Antik Çağ edebiyatı ve Dante uzmanı babası Don Onorato Caetani 1896'da İtalyan dışişleri bakanı olmuştur. Leone, Roma

¹⁹ Yılmaz, "Oryantalizm, Sömürgecilik ve 21. Asra Yansımaları", 351.

²⁰ Sarıçam- Özdemir-Erşahin, 45.

²¹ Ali Şükrü Çoruk, "Oryantalizm Üzerine Notlar", *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 9/2, (2007), 193-194; Edward Said, 30; Yasin Yılmaz, 351.

²² Yılmaz, "Oryantalizm, Sömürgecilik ve 21. Asra Yansımaları", 351.

²³ İsmail Cerrahoğlu, "Oryantalizm ve Batı'da Kur'an ve Kur'an İlimleri Üzerine Araştırmalar", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 31/104-105.

²⁴ Sarıçam- Özdemir-Erşahin, 10.

Üniversitesinde eğitimine devam ederken İslam dünyasına ilgi duymuş ve Latince ve Yunanca yanında Arapça, Farsça, Almanca ve İngilizce gibi dilleri öğrenmiştir. Roma Üniversitesindeki eğitimini tamamladıktan sonra ilgi alanını tamamen İslam Tarihi üzerine yoğunlaştırmıştır. İslam tarihi üzerine yazılmış eserleri toparlayarak zengin bir kütüphane oluşturmuştur. İran, Tunus, Cezayir, Hindistan, Suriye, Lübnan ve İstanbul'a giderek İslam tarihi üzerine yazılmış eserlerden toplamıştır.²⁵

Leone Ceatani, ilmi çalışmaları ile birlikte siyasete de atılmış ve milletvekili olmuştur. İtalya'nın Libya'yı işgalini eleştirmiş ve gazetelerde buna dair yazılar yazmıştır. Kilise ve din adamlarına karşı muhalif bir tavır sergileyen Caetani, döneminin düşünürlerinden etkilenmiş ve bu etkisini İslam Tarihi üzerine yazdığı eserlere yansıtmıştır.²⁶

1924'te dünya tarihi üzerine araştırmalar yapmak için "*Fondazione per gli Studi Musulmani*" isimli vakfı kurmuştur. *Annali dell'İslam* adlı eserini tamamladıktan sonra 1927 yılında Kanada'ya gitmiştir. Herhangi ilmi bir eser ortaya koyamadan 1935'te vefat etmiştir.²⁷

Ceatani hakkında önemli araştırma yapanlardan birisi olan Riyazu'l-Hasan, onun İslam'a bakışını, fikir ve düşüncelerini orijinal kaynaklardan edindiği bilgilerle ortaya koymuştur. Onu değerlendirirken Hz. Peygamber'e hayranlık duyduğunu, İslam dinini ve Hz. Peygamber'i materyalist bir bakış açısıyla değerlendirdiğini belirtmiştir. Hristiyan olan Ceatani'nin Hz. İsa'nın peygamberliğini kabul etmediğini, İslam dininin ilahi vahye dayalı bir din olmadığını ve Hz. Peygamber'inde bu çerçevede ilahi mesajın sahibi olmadığını kabul ettiğine dair tespitleri bulunmaktadır. İslamın yayılışını, bu dinin getirdiği inanç ve düşünce sistemini fethedilen topraklarda kurulan sosyal düzen ve uygarlığı görmezlikten gelerek "*sıcak çöl hapishanesinden kuzeye doğru bir açılma*" izah ederek Arabistan'ın ekonomik yapısına bağlar.²⁸

Leone Caetani, birçok ilmi eser ortaya koymuştur. Bunların en önemlilerini sıralayacak olursak;

²⁵ Mahmut H. Şakiroğlu, "Leone Caetani", *DİA* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1992), 6/544-545.

²⁶ Mahmut H. Şakiroğlu, 6/544-545.

²⁷ Mahmut H. Şakiroğlu, 6/544-545.

²⁸ Mahmut H. Şakiroğlu, 6/545.

1- *Chronographia islamica*: İslam kronolijisi üzerine yazılmış bir kitaptır.

2- *studi di storia orientale*: İslam ve Hristiyanlık üzerine yazılmış bir eserdir. İslam öncesi Arabistan, peygamber ve devlet adamı olarak bilinen Hz. Muhammed, hilafetin başlangıcı ve Arabistan'ın fethinden oluşan 1.ve 2. Ciltleri neşredilmiştir.

3- *Onomasticorı arabicum*: Tamamlanamamış bir eserdir. İslam ile ilgili tarihi, coğrafi ve biyografik bir çalışmadır.

Ceetani'nin diğer bazı eserlerini de şöyle sıralayabiliriz: La Arabia nella storia del mondo; La psicologia delle grandi vittorie arabe; La Studio storico dell'Islam; Maometa profeta 'Arabia; Funzione dell'Islam nell' Evoluzione della Civiltà.²⁹

2.3. Leona Caetani'nin Annali Dell'İslam Adlı Eseri

H. Peygamber'in hayatı ile başlayıp hicretin 40. Yılına kadar olan süreci anlatan 1905-1926 yılları arasında Roma ve Milano'da büyük boy on cilt halinde neşredilen bir eserdir. Bütününü ele alacak şekilde yirmi beş cilt olarak planlanmıştı. Caetani, 1972-1973 yıllarında ofset baskısı yapılan bu en meşhur ve en hacimli eserini, bir komisyon halinde çalışan genç İtalyan araştırmacıların hicretin her yılı için İslam kaynaklarından yaptıkları tercümelere dayanarak yazıyor, müsveddeleri de I. Guidi, H. Lammens, C. A. Nallino, J. Horovvitz, C. H. Becker, G. Levi della Vida gibi şarkiyatçılara gönderip onların görüşlerini aldıktan sonra gerekli düzenleme ve değişiklikleri yaparak son şeklini veriyordu. Eserin dikkat çeken en önemli özelliği çok zengin bir malzemeye sahip oluşudur. Kitabın tamamı Hüseyin Cahit (Yalcın) tarafından Türkçe'ye tercüme edilmiş, ancak sadece hicretin 12. yılına kadar olan kısmı *İslam Tarihi* adıyla yayımlanmıştır (I-X, İstanbul 1924-1927). Atatürk'ün okuduğu kitaplar arasında yer alan bu tercümenin yayımlanmayan müsveddeleri Türk Tarih Kurumu'nun yazma eserler bölümünde bulunmaktadır.³⁰ Şerafettin Turan, Atatürk'ün İslâm tarihi notlarını ve özellikle Hz. Muhammed'in savaşlarını yazarken büyük ölçüde Leone Caetaniye dayandığını, onun İslâmiyet ve hilâfet hakkındaki düşüncelerinin oluşmasında Caetani'nin değerlendirmelerinin büyük etkisi olduğunu söylemiş, bu

²⁹ Mahmut H. Şakiroğlu, 6/544-545.

³⁰ Mahmut H. Şakiroğlu, 6/545.

düşüncesine kanıt olarak da İslâmiyet'te hilâfetin nasıl başladığı konusunda Caetani'nin yazdıklarının Atatürk tarafından paylaşıldığının dikkat çekici olduğunu vurgulamıştır.³¹

Atatürk'ün şu ifadeleri de Caetani'den etkilenmiş olduğunu göstermektedir:

“Çölün haşin ve acımasız yaşamı hiçbir değişim kabul etmez.”

“Bundan dolayı çöl, yalnız bir tür insan meydana çıkarır.”³²

2.4. Hüseyin Cahit Yalçın

Gazeteci, hikâye ve roman yazarı ve aynı zaman da eleştiri yazarı Hüseyin Cahit Yalçın 1875 yılında Balıkesir'de doğdu. Babası Ali Rıza Efendi, annesi Fatma Neyyire Hanım'dır. İlköğrenimini Serez ve İstanbul'da yapan Yalçın, 1893'te Mülkiye Mektebine katıldı. 1896'da Mülkiye Mektebini bitirip 1901 yılına kadar Maarif Nezaretinin çeşitli bölümlerinde çalıştı. 1901-1908 yılları arasında Vefa ve Mercan idadilerinde öğretmenlik ve müdürlük yapmıştır. II. Meşrutiyetin ilanıyla İttihat ve Terakki Cemiyetine katılarak siyasi hayata atılmıştır. 1908'de Hüseyin Kazım Kadri ve Tevfik Fikret ile *“Tanin”* gazetesini çıkarmıştır. Bu sırada seçimlerde İstanbul'dan vekil olarak seçilmiştir. Birinci Dünya Savaşı sonunda İstanbul'un işgal edilmesi ile birlikte 1919'da Malta'ya sürgün edilmiştir. 1921'de Malta sürgününden kurtulunca yeniden *“Tanin”* gazetesini yayımlamaya başladı. Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren Atatürk ve İsmet İnönü'yü sert eleştirmesi ve İttihat Cemiyetini savunması nedeniyle üç sefer İstiklal Mahkemelerine çıkarılmıştır. İkinci mahkemesi sırasında vatana ihanet suçu sebebiyle müebbet cezaya çarptırılmıştır. Daha sonrasında ceza kanununda yapılan değişiklik sebebiyle bir sene sonra affedilerek İstanbul'a geri dönmüştür. Atatürk'ün ölümüne kadar hiç siyaset yapmamış ve hiçbir memuriyet görevi kendisine verilmemiştir. Eserlerinden kazandığı gelirler ile geçinmeye çalışmıştır.³³ Bu dönemde önemli fikir dergilerinden *“Fikir Hareketlerini”* çıkarmıştır. Cumhurbaşkanı

³¹ Şerafettin Turan, *Atatürk'ün Düşünce Yapısını Etkileyen Olaylar, Düşünürler, Kitaplar* (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1982), 35; Züleyha İmamoğlu Gündoğdu, *Mustafa Asım Köksal'ın Caetani'ye Yazdığı Reddiyenin Değerlendirilmesi* (Rize: Rize Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2010), 25.

³² Güneri Civaoglu, “Atatürk'ü Etkileyen Yazarlar”, *Milliyet* (1 Mayıs 2003), ; Züleyha İmamoğlu Gündoğdu, 25.

³³ Ömer Faruk Huyugüzel, “Hüseyin Cahit Yalçın”, *DİA* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1992), 43/300.

seçilen İnönü'nün teklifiyle yeniden siyasete dönmüştür. 1939-1954 yılları arasında Çankırı, İstanbul ve Kars'tan Cumhuriyet Halk Partisinden milletvekili seçilerek görev yapmıştır. Tanin ve Ulus gazetelerinde Demokrat Partiye karşı mücadeleye girişmiştir. 1954'te yetmiş dokuz yaşında hapse mahkûm edilmiş ancak tepki çekildiği için üç ay sonra serbest bırakılmıştır. Demokrat Partiye yönelik muhalif hareketlerine devam etmiştir. 1957'de vefat etmiştir.³⁴

Edebi hayatı, Ahmed Mithat Efendi, Namık Kemal, Beşir Fuad ve Fransız realistler tarafından etkilenen Yalçın'ın ilk romanı "*Nadide*" ismini taşımaktadır. Servet-i Fünun'da 1897'den itibaren yayımladığı eserlerle de devam etmiştir. Hüseyin Cahit, Servet-i Fünun'un önemli temsilcilerindendir. Bu dönemde yazdığı eserlerde kendini ve Servet-i Fünun neslini temsil eden gençlerin karamsarlığını, hayattan ve toplumdan uzaklaşarak tabiata ve hayalî aşklara sığınmasını anlatmaktadır. Bazı hikâyelerinde ferdilikten sıyrılıp bir çeşit sosyal tasvire, özellikle kadınların toplum hayatındaki yerini ve uğradıkları haksızlıkları göstermeye yönelmiştir.³⁵ *Nadide* eseri acemilik dönemine ait bir eser olup, *Hayal İçinde* adlı romanı ise edebi eserleri içerisinde değerlisi kabul edilmektedir.³⁶ Servet-i Fünun edebiyatına yöneltilen eleştirileri etkili bir dille cevap vermiştir. Edebiyat alanında birçok eser kaleme almıştır ancak siyasi yaşamı edebi yaşamını gölge de bırakmıştır.

II. Meşrutiyet'ten hayatının sonuna kadar *Tanin*, *Ulus*, *İstanbul* ve *Halkçı* gazete ve dergilerinde yayımladığı yazıların siyasi hayata büyük etkisi olmuştur. İttihatçı-İtilafçı ve Cumhuriyet Halk Partisi-Demokrat Parti şeklinde gruplaşmalara sebep olmuştur.³⁷

1896-1948 yılları arasında yapmış olduğu tercüme faaliyetleri Hüseyin Cahit'in önemli bir başka yönüdür. İngilizce, Fransızca ve İtalyanca'dan yapmış olduğu tercüme 26.000 sayfaya ulaşmış olup, tarih, sosyoloji, edebiyat, psikoloji, felsefeye dair olmuştur.

Rauf Mutluay'ın, "*Hüseyin Cahit Yalçın ve Edebiyat Anıları*" isimli eserinde Hüseyin Cahit'in edebiyat yaşantısı dışında siyasal yaşantısına dikkat çekilmiştir. "*ölüm günlerinde yazılanların hemen hepsi onu bir edebiyatçı olarak değil bir gazete kalemi, bir inanç sözcüsü, bir demokrasi kahramanı, bir özgürlük yolcusu, bir direniş gücü, bir hak düşüşkeni,*

³⁴ Ömer Faruk Huyugüzel, 300.

³⁵ Ömer Faruk Huyugüzel, 300.

³⁶ Ömer Faruk Huyugüzel, 300.

³⁷ Ömer Faruk Huyugüzel, 300.

bir jest adamı, bir gerçek savunucusu... olarak anmışlardır. İşte birkaç örnek: «Hüseyin Cahit, her manasıyla bir fikir adamının sebatı, idealizmi için örnek kalacaktır. Çetin ve adı gibi yalçın mücadeleleri, ömrü boyunca sevmiştir... Hüseyin Cahit, siyasî hayatımızda kudretlinin elinden, vatandaşın hürriyet hakkını kurtarmak için mücadelenin timsaliydi... İdeali olan medenî ve demokrat idare imkânı belirince, bütün kuvvetiyle buna yardımcı olmuştur. Tabii olarak demokratik idareyi korumak ve ilerletmek yolunun en önde yürüyen meşalesini tutuyordu. Memleketimizin siyasî hayatında daima nadir bir mücahid olarak anılacak olan Hüseyin Cahit'in hâtırası Önünde, fikir ve siyaset adamlarımızı farksız olarak saygıya davet ederim. ...Genç gazetecilere fikirlerin, ne yapılırsa yapılsın söylenebileceğini Hüseyin Cahit öğretmişti... »³⁸

³⁸ Rauf Mutluay, *Hüseyin Cahit Yalçın ve Edebiyat Anıları* (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1975), 7-8.

3. HANİFLİK VE LEONE CAETANI'YE GÖRE HANİF KAVRAMI

3.1. Hanif Kavramı ve Kur'an Ayetleri ile Hadislerde Haniflik

“Hanif” kelimesinin kökeninin Arapça, Süryânice, İbrânîce Habeşçe olduğu ileri sürülmektedir. Kelimenin kökü olan “*hnf*” bütün Sâmi dillerinde ortakdır. “Hanif” kelimesinin anlamı ile ilgili çeşitli görüşler vardır. Kenânîce şekli “*hanpa*” ve “*hanapu*” Tell el Amarna tabletlerinde ortaya çıkmakta olup, “*kötülüğe meyilli ve sapkın olmak, iftira etmek*” anlamlarına gelmektedir. Arâmî dilinde “*ikiyüzlü olmak*”, Süryanicedeki şekli “*hanpo*” olan ise “*putperest*” anlamını ifade etmektedir.³⁹ İbrânîce de ise, “*mülhid, dinsiz, murdar, kirlenmiş, mezmur, doğru yoldan uzaklaşmış, dine karşı kayıtsız kalmak*”⁴⁰ gibi anlamlara gelmektedir. Bir kısım araştırmacılar, Arapçadaki “hanif” kelimesinin Süryaniceden geldiğini ve “*putperestlik, dini konularda kararsızlık, farklı inançların bir araya getirilmesi*” anlamlarını ifade ettiğini iddia etmişlerdir.⁴¹

Wellhausen, “hanif” kelimesini, hem “*kendini tanrıya, ibadete verme, putları devirip yıkmak*” hem de “*yemini bozma, yeminini tutamama, haksızlık*” gibi anlamlara gelen “*hanitha*” dan türediğini söylemiştir. Schulthess, Arapça “hanif” kelimesinin Süryâniceden gelemeyeceğini belirtmiş, Jouon ise; bu kelimenin manasının “*eğilmek, dönmek*” olduğunu ve “hanif”inde “*dönen kişi*” anlamına geldiğini; hak yoldan dönene “*putperest*” bâtıldan dönene ise “*mümin*” denmesi gerektiğini söylemiştir. Nöldeke, Tor Andrae ve Karl Ahrens “hanif” kelimesinin Kur'an'da kullanıldığı şekliyle Süryânice olduğunu söylemişlerdir.

Bell, “hanif” kelimesinin Arapça kökenli “*eğilmek, meyletmek*” anlamlarına geldiğini kabul ederken daha sonra Jeffery'nin etkisinde kalarak Süryanice kökenli olduğunu ileri sürmüştür.

İslam âlimlerinden Mesûdî “hanif” kelimesini şöyle tanımlamıştır. “*Hanîf Sâbülerin dinindeydi. Bu din Buda'nın Tahmûres'e getirdiği dindir. Sâbiî kelimesi Süryânice olup,*

³⁹ Şaban Kuzgun, “Hanif”, *DİA* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1992), 16/33.

⁴⁰ Kuzgun, “Hanif”, 16/33.

⁴¹ Kuzgun, “Hanif”, 16/33.

Arapçaya hanîfîler olarak çevrilmiştir. Bazı kişiler Süryânice’de ba ile fa arasında bir harf vardır, f harfi yoktur. Derler. Rivayete göre Sâbiüler, Sabi b. Müteveşlih b İdris’e nispet edilir. Sâbi ilk hanîflik üzereydi. Bazıları ise “bu kelime Sâbi b. Mârî’ye nispet edilir. derler. Bu zat Hz. İbrahim döneminde yaşamıştır.”⁴²

Arapça sözlüklerde “hanîf” kelimesinin arapça olmadığını belirtir herhangi bir bilgiye ulaşılmamaktadır. Bu sözlüklerde “hnf” kökü “meyletmek, yönelmek” anlamlarında kullanılmaktadır. Hz. İbrahim’in kavmi putperestliği reddedip Allah’ın dinine döndükleri için İbrahim’e hanîf denilmiştir.⁴³ İslami literatürde “hnf” kökünün asıl anlamı meyletmek” değil, “dalaletten istikamete, diğer dinlerden hak dine dönmek” anlamında kullanılmış, haktan batıla dönme ise, “cnf” köküyle tanımlanmıştır. Cahiliye döneminde puta tapanlar kendilerini hanif olarak görüyorlardı. İslam dini neşr olmaya başlayınca Müslümanlar hanif olarak ifade edilmeye başlandı.⁴⁴

Kur’ân da “hanif” kelimesi on yerde geçmektedir. Bunları şu şekilde sıralayabiliriz.

- “Onlar, “Yahudi veya hristiyan olun ki doğru yolu bulasınız” dediler. Sen de şöyle de: “Hayır! Biz, Hanîf olan İbrâhim’in dinine uyarız. O, müşriklerden değildi.”⁴⁵
- “İşini güzel yaparak kendini Allah’a veren ve hanîf olarak İbrâhim’in dinine uyankimseden kimin dini daha güzel olabilir! Ve Allah İbrâhim’i dost edinmiştir.”⁴⁶
- “O halde sen hanîf olarak bütün varlığıyla dine, Allah insanları hangi fitrat üzereyaratmışsa ona yönel! Allah’ın yaratmasında değişme olmaz. İşte doğru din budur; fakat insanların çoğu bilmezler.”⁴⁷
- “Kuşkusuz İbrâhim, bir tevhid önderi olarak Allah’a gönülden itaat eden iyilik rehberiydi, müşriklerden de değildi.”⁴⁸
- “Sonra sana, “Tevhid önderi olan ve putperestler arasında yer almamış bulunanİbrâhim’in dinine uy” diye vahyettik.”⁴⁹

⁴² Ebü’l-Hasen Alî b. el-Hüseyn b. Alî el-Mes‘ûdî, *Kitabü’t-Tenbih ve’l-İşraf*,trc. Ramazan Şeşen, (İstanbul: Bilge,

Kültür Yayınları 2018), 75.

⁴³ Kuzgun, “Hanîf”, 16/34.

⁴⁴ Kuzgun, “Hanîf”, 16/34.

⁴⁵ Bakara, 2/135.

⁴⁶ Nisâ, 4/125.

⁴⁷ Rûm, 30/30.

⁴⁸ Nahl, 16/120.

⁴⁹ Nahl, 16/123.

- *De ki: “Allah doğru söylemiştir. O halde temiz bir kalp ve dupduru bir tevhid inancı içinde İbrâhim'in dinine tâbi olun. O, asla müşriklerden olmamıştı.”*⁵⁰
- *Gerçek şudur ki; İbrâhim ne bir yahudi ne de bir hristiyandı; fakat o tevhid ehli bir müslümandı. Allah'a ortak koşanlardan değildi.*⁵¹
- *“Ben, O'nun birliğine inanarak yüzümü, gökleri ve yeri yoktan yaratana çevirdim ve ben müşriklerden değilim.”*⁵²
- *De ki: “Şüphesiz Rabbim beni dosdoğru bir yola erıştirdi; doğru, her bakımdan kusursuz, hiçbir eğriliği olmayan bir dîne, bâtıldan uzaklaşıp hakka yönelen İbrâhim'in dînine! İbrâhim, hiçbir zaman müşriklerden olmadı.”*⁵³
- *“Ve yüzünü hak dine çevir, sakın müşriklerden olma!”*⁵⁴ buyuruldu.

İki yerde de çoğulu olan “hunefa” şeklinde geçmektedir.

- *Dupduru bir tevhid inancıyla Allah'a yönelen ve O'na hiçbir şeyi ortak koşmayankimseler olun. Kim Allah'a ortak koşarsa sanki o, gökyüzünden düşüp de yırtıcı kuşların kapıp parçaladığı yahut rüzgârın uzak bir yere savurduğu kimseye benzer.*⁵⁵
- *Hâlbuki onlara, Allah'a kulluk etmeleri, Hanîfler olarak O'na yürekten inanıp boyun eğmeleri, namaz kılmaları ve zekât vermeleri emredilmişti. Doğru din de işte budur.*⁵⁶

Bu on iki “hanîf” kelimesinin dokuzu müşrikliğin karşıtı olarak geçmektedir.⁵⁷ Sekiz yerde Hz. İbrahim'in imanını ifade etmekte olup,⁵⁸ bu sekiz ifadenin beşinde “din” manasına gelen “millet” kelimesi⁵⁹ ve bir yerde de Hz. İbrahim'in kendisi “hanîf”⁶⁰ olarak bildirilmektedir. Bir diğer anlamı ise, Hz. İbrahim'in ne Yahudi ne Hristiyan olmadığı⁶¹, kitap ehlinin hanif olarak Allah'a olan ubudiyet görevini yerine getirmeleri gerektiğini ifade

⁵⁰ Âli-İmrân, 3/95.

⁵¹ Âli-İmrân, 3/67.

⁵² En'âm, 6/79.

⁵³ En'âm, 6/161.

⁵⁴ Yûnus, 10/105.

⁵⁵ Hac, 22/31.

⁵⁶ Beyyine, 98/5.

⁵⁷ Bakara, 2/135; Âli-İmrân, 3/67, 95; En'âm, 6/79, 161; Yûnus, 10/105; Nahl, 16/120,123; Hac, 22/31.

⁵⁸ Bakara, 2/135; Âli-İmrân, 3/67,95; Nisâ, 4/125; En'âm, 6/79,161; Nahl, 16/120,123.

⁵⁹ Bakara,2/135; Âli-İmrân, 3/95; En'âm, 6/161; Nahl, 16/123; Nisâ, 4/125.

⁶⁰ En'âm, 6/79.

⁶¹ Âli-İmrân, 3/67; Bakara, 2/135.

etmektedir.⁶² Rum Suresinde belirtildiği üzere; Allah, insanoğluna bildirdiği fitrat üzere olan din hanif dinidir.⁶³

Kur'an'a göre Hanîflik Yahudilik ve Hristiyanlık'tan öncedir: "Ey Ehl-i kitap! İbrâhim hakkında niçin tartışıyorsunuz? Hâlbuki Tevrat ve İncil kesinlikle ondan sonra indirildi. Siz hiç düşünmez misiniz? İbrâhim ne yahudi ne de hristiyan idi: fakat o bir hanîf ve müslümandı; müşriklerden de değildi."⁶⁴

Hiz. Peygamber'e, "Allah katında hangi din daha makbuldür?" diye sorulduğunda, "Kolaylaştırılmış Hanîflik" demiştir.⁶⁵ Hiz. Peygamber'in, "Allah, 'kullarımın hepsini hanîf olarak yarattım' buyurdu"⁶⁶ meâlindeki hadisiyle, "Ben Yahudilik ve Hristiyanlık'la değil kolaylaştırılmış Hanîflik'le gönderildim"⁶⁷ hadisi birlikte düşünüldüğünde Hanîfliğin, bütün peygamberlerin tebliğlerinde ortak olan ilkeleri ifade ettiği görülmektedir. İslâm'ın da bu ilkeleri yaşatan bir din olduğu, Hiz. İbrâhim gibi Hiz. Muhammed'in de aynı dini tebliğ ettiği sonucuna varılır. Bundan dolayı hanîf kelimesi İslâmî literatürde Kur'ân'daki anlamıyla ve müslim kelimesinin eş anlamlısı olarak, Hanîfiyye de Hiz. İbrahim'in dinini ifade için kullanılmıştır.⁶⁸

Hiz. Muhammed'in tebliğ ettiği İslam dininin temeli Allah'ın birliği yani tevhid inancıdır. Haniflik; Kur'an-ı Kerim'de tevhid inancının nişanesi olarak bilinen Hiz. İbrahim, diğer üç büyük dinin temel dayanaklarıdır. Tevrat'ta "İbrahim", İncil'de Hiz. İsa'nın soyu "İbrahim oğlu, Davut oğlu, İsa Mesih" şeklinde ifade edilmektedir.⁶⁹ Kur'an-ı Kerimde "İbrahim ne Yahudi ne Hristiyan'dı. O, hanif ve Müslüman idi, müşriklerden değildi."⁷⁰ şeklinde buyrulmuştur. Tevrat ve İncil'de soy bakımından ilişki ön plana alınırken, Kur'an-ı Kerim açık bir şekilde ona soy yönünde atıf yapmamakta, Hiz. İbrahim'in Arapların ve Hiz. Muhammed'in atası olduğunu zikretmektedir.⁷¹

⁶² Yûnus, 10/105; Rûm, 30/30.

⁶³ Rûm, 30/30.

⁶⁴ Âli-İmrân, 3/65,67.

⁶⁵ Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil b. İbrâhîm el-Cu'fî el-Buhârî, *el-Câmi'u's-şâhîh* (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992), "İman" 29.

⁶⁶ Ebû'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî, *el-Câmi'u's-şâhîh* (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992), "Cennet" 63.

⁶⁷ Kuzgun, "Hanîf", 16/34.

⁶⁸ Kuzgun, "Hanîf", 16/36.

⁶⁹ Şaban Kuzgun, *İslam Kaynaklarına Göre Hiz. İbrahim ve Haniflik* (İstanbul: Bilge Kültür Sanat, 1985), 11.

⁷⁰ Âli-i İmrân, 3/67.

⁷¹ Kuzgun, *İslam Kaynaklarına Göre Hiz. İbrahim ve Haniflik*, 11.

3.2. Ceatani ve Haniflik

İslamiyet öncesi Arabistan'ın sosyal ve edebî değerleri incelendiğinde orada dini bir hareketliliğin veya dini bir arayışın bulunmadığına dikkat çekmektedir. Ceataniye göre karanlık manası ve kaynağı olan “Hanif” kelimesini anlatmak üzere büyük çaba sarf edilmiştir. Hanifliğin gerçek bir dini tezahür olup olmadığı üzerinde tartışılmıştır. Bu inanışa mensup olan kişilerin Hz. Muhammed ile doğrudan doğruya ilişkisinin bulunup bulunmadığı ve Hz. Muhammed'in dini fikirleri üzerinde etkilerinin olup olmadığı hususunda detaylı çalışmalar yapılmıştır. Burada rivayet edilen hadisler üzerinde durmuş, hadislerin tetkikinin öneminden bahsetmiştir. Hadislerin bir maksat ve muhteviyattan oluştuğunu bu konu ile ilgili hadislerde “el-Hanifi” diye belirtilen ve gerçekten Hanif olduklarına dair sair beyanat olduğunu ancak bu noktada şüphelerin topladığını anlatmaktadır. Haniflerden bir grup insanın İbrahim dinini aramak için hakiki bir mezhep teşkil etmiş olduklarını ispat etmek için çocukça bir gayrete giriştiklerini söylemektedir.⁷² *“bu haberin yegâne istinadgâhı İbn-i Hişâm'ın eserinde gördüğümüz dess-i (eşit, benzer, denk) İbn-i İshak namında biridir. Bunun ise bizce pek az kıymeti vardır. Çünkü İbn-i İshak'ın metn-i aslisinden pek çok istifade eden Taberî bu hadisten tamamıyla bihaber görünmektedir. Bundan dolayı pek makul olarak şu neticeyi çıkarıyoruz ki Taberî'nin müracaat ettiği İbn İshak'ın asıl hakiki rivatinde böyle bir hadis yoktu. Çünkü sahih olsaydı keyfiyet o kadar ehemmiyet-i tarihiyyeyi hâiz olacaktı ki Taberî şüphesiz bunu Tarih'ine kaydedecekti”.*⁷³ Burada şunu belirtmek isterim ki: İbn İshak'ın Siyer'inde hanif inancını arayanlar içerisinde olan Zeyd b. Amr ve diğerleri ile ilgili kıssalar geçmektedir.⁷⁴ Taberî'nin Tarihi'nde de şöyledir: Muhammed Mustafa'YA ne Hristiyanlar ne de Yahudiler inanmışlardır. Ve onlarda: Bizim dinimiz İbrahim dinidir! Davasındadırlar. İbrahim (a.s.) da onlardan bizardır. Nitekim Kur'an-ı Kerim'in içinde Hak Teâla şöyle buyurur: *“İbrahim, ne Yahudi idi, ne de Nasranî idi. Dosdoğru, halis Müslim'di ve müşriklerden değildi.”*⁷⁵ Hanif, dini pak, teni pak demektir. Bütün pak sünnetleri halkın içine o getirdi. Ve yine Hak Tefilfi şöyle İbrahim'e en yakın olanlar; halkın ona uyanlarıyla peygamberlerin ona tabi olanlarıdır! Mü'minler İbrahim (a.s.)'ın koruyucusu (vekilidir) ve

⁷² Leona Ceatani, *İslâm Tarihi*, çev. Hüseyin Cahit Yalçın (İstanbul: Tanîn Matbâsî, 1924), 2/25.

⁷³ Ceatani, *İslâm Tarihi*, 2/25.

⁷⁴ Muhammed İbn İshak, *Siyer*, çev. Sezai Özel, (İstanbul: Akabe Yayınları, 1988), 171.

⁷⁵ Âli İmrân, 3/67.

Hak Teâla mü 'minlerin koruyucusudur. Hak Teâla: "Vallahü veliyyül mü'minin!" diye buyurmuştur.⁷⁶

Muhammed'den evvel Din-i İbrahim anlayışının var olmadığını iddia etmektedir. Bu tabirin ilk defa Kur'an da Muhammed'in kendi dinini maziye dayandırması için kullandığı ve bu şekilde dinini büyük bir nüfuz ve hürmete balığ etmesi yolunda hareket ettiği söylenmektedir. Hanif diye bildirilen dört kişinin Hristiyan dini anlayışına muhabbet besledikleri ve bu kişilerin Hanif olarak tanımlanmaması gerektiğini söylemektedir. Muhammed'e aktarılan Din-i İbrahim anlayışının ancak Yahudi kaynaklarından gelebileceğini ifade etmektedir. Bu dört kişinin Haniflik ile ilgili inanış ve bağlılıklarının muhaddisin tarafından icad edildiğini, İncil' de bahsedilen İsa'dan evvel kendisine zemin hazırlayan zat hakkında belirtilen fıkranın tesirinde kaldıklarını ve Allah'ın da Hatemü'l-Enbiyanın vürudu için zemini hazırlamış olacağı hakkında aynı türden bir delil göstermek istemiş olabileceğini dile getiriyor.⁷⁷ Ancak Ceatani yaptığı tespitler doğrultusunda Muhammed'in Kur'an'ın hiçbir yerinde "Hanif" kelimesini açık bir şekilde zikretmediği ve ayetlerdeki ifadelerin farklı anlamlara gelebileceğini söylemektedir. Hanif kelimesinin Arap kökenli olmaması, manasının müphem kalması ve muhaddislerin bu kelimeyi anlamlandırmaya kalkıştıkları zaman müşkül bir duruma düştüklerini ve en iyi tutarlı anlamı verebilmek için "Hanif" manasını verdiklerini ifade etmektedir.⁷⁸

3.3. Hanif Olarak Bilinen Varaka b. Nevfel, Abdullah b. Cahş, Zeyd b. Amr ve Osman b. Huveyris ile İlgili Kısa Bir Değerlendirme

3.3.1. Varaka b. Nevfel

Beni Abduluzza'ya mensup olan Varaka, dedesinin dedesi Kusay'da Hz. Muhammed'in soyu ile birleşir.⁷⁹ Babası son Ficar savaşında öldürülmüştü. Annesi Hind bint Ebu Kebir'dir.⁸⁰ Adî ve Safvân adında iki erkek kardeşi ve Tevrat ve İncil'i okuyabilen,

⁷⁶ Ebu Cafer Muhammed b. Ceriri't Taberî, *Târîhu'l-ümem ve'l-mülûk*, trc. M. Faruk Gürtunca, (İstanbul: Sağlam Yayınevi, 2010), 1/231,232.

⁷⁷ Ceatani, *İslâm Tarihi*, 2/26.

⁷⁸ Ceatani, *İslâm Tarihi*, 2/26.

⁷⁹ Ebü'l-Kâsım Ali İbnü'l-Hasen b. Hibetullah İbn Asâkir, *Târîhu Dimaşk*, thk. Amr b. Garâme el-Amravî (Beyrut: Dârü'l-Fikr, 1995), 3/63.

⁸⁰ Ebü'l-Fadl Ahmed b. Ali b. Muhammed b. Ahmed İbn Hacer el-Askalânî, *el-İşâbe fî temyizi's-şahâbe*, thk. Âdil Ahmed Abulmevcûd, Ali Muhammed Muavvid (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 818/1415), 6/476.

H. Muhammed'in babası ile evlenmek istediğine dair rivayet olan Rukayya adında bir kız kardeşi vardı. H. Muhammed, kendisine gelen ilk vahiy sonrası Varaka ile görüşmüş, başına gelen bu hadisenin ne olduğunu sormuştur. Varaka ise bunu şöyle açıklamıştır. Kendisine gelen meleğin H. Musa ve H. İsa'ya gelen meleğin aynısı olduğu ve beklenen son peygamber olduğunu belirtmiştir. Daha sonrasında da, *Anlattıkların bir rahibin söyledikleridir ki bunlar doğru olmaz diye korkuyorum. Muhammed bizim başımıza geçecekmiş, kendisine karşı çıkacak olanı yenecekmiş. O, bütün memlekette nur saçacak, bu nurla halkın düzensizliğe düşmemesini sağlayacaktır. Onunla savaşan ziyan edecek, ona uyacak olan başarıya ulaşacaktır. Bu iş olacağı zaman keşke ben de hayatta olsam da ona ilk uyan olsam. Kureyşliler Mekke'de gürültüler çıkarsalar bile ben onların nefret ettikleri (Muhammed'in tebliğ edeceği) dine girerdim. Onların nefret edip alçaldıkları o din vasıtası ile ben Tanrıya yaklaşmayı ümit ederim. Alçalmak, gökteki bütün burçları yaratanın seçtiği kimseyi inkâr etmekten başka bir şey değildir. Onlar ve ben o zamana kadar (Muhammed'in dinini tebliğ edeceği zamana kadar) yaşarsak kâfirlerin, karşısında dayanamayacakları olaylar ortaya çıkacaktır. Yok eğer ölürsem, zaten ölüm herkesin başına gelecek bir felâkettir.*"⁸¹

Varaka'nın vefat tarihi ile ilgili net bilgi olmamakla birlikte bu konuda iki görüş bulunmaktadır. Birinci görüş, Buhari'nin belirttiği üzere ilk vahiy sonrası vefat ettiğidir.⁸² İkinci görüş ise, Bilâl b. Rabâh'ın Müslüman olduğu tarihe kadar götürmektedir.⁸³

Varaka'nın cahiliye döneminde Hanif ya da Hristiyan olduğu, İslamiyet sonrasında ise Müslüman olduğu yönünde görüşler mevcuttur. O'nun hanif olduğu ile ilgili şu ifadeler yer almaktadır. *"Varaka'nın Câhiliye döneminde hanîf olduğu, putperestlikten ve içki benzeri kötü alışkanlıklardan uzak durduğu ifade edilmektedir. Buna göre o, putlara tapmamış ve putlar adına kurban kesmeyi doğru bulmamış, mevcut durumdan memnuniyetsizliğinin bir neticesi olarak hakikat arayışı içine girmiş bir şahsiyettir."*⁸⁴ Kendisi gibi dini arayış içinde olan ve hanif olarak bilinen Zeyd b. Amr, Ubeydullah b. Cahş ve Osman b. Huveyris ile dostlukları vardı.⁸⁵

⁸¹ İbn Hişam, *es-Siretü'n-Nebeviyye*, 189.

⁸² Buhari, "Bedyü'l-Vahiy" 3.

⁸³ Mücahit Yüksel, "Varaka b. Nevfel'in Hayatı ve H. Peygamber ile İlişkilerine Dair Rivayetlerin Tahlili ", *Aksaray Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi* 9/17 (Haziran 2022), 44.

⁸⁴ Mücahit Yüksel, 44.

⁸⁵ İbn Hişam, *es-Siretü'n-Nebeviyye*, 141.

Hatta rivayet edilir ki Zeyd b. Amr öldürüldüğü zaman Varaka onun için üzölmüş ve şöyle bir şiir yazmıştır.

*“Doğruyu gördün, hatta ötesine de gittin
Kızgın ateş fırınından uzaklaştın
Dininde hiç benzeri olmayan bir Rab vardır
Azgın putları tereddütsüz bıraktın
Sonunda aradığın dine vardın
Rabbinin vahdaniyetinden habersiz değildin
Yerleştin değerli bir vatana
İkramlar yapılacaktır orada sana
Allah’ın Halil’i ile karşılaşacaksın orada
Sen değilsin cehenneme girecek zorba
Rabbinin rahmeti mutlaka insana yetişir
Yedi kat yerin dibinde vadide olsun ister.”⁸⁶
Varaka, Allah’a olan inancını şu dizelerde dile getirmiştir.
“Topluluklara şöyle diyerek nasihat ettim
Kimseye kanmayın, ben size nasihatçiyim
Sadece Yaratıcınıza kulluk edin
Davet ederlerse sizi, aramızda büyük engel var deyin
Arşın sahibini tesbih ederiz ve ona sığınırız
Önceden de Cüdi ile Cümud dağları tesbih etti onu
Semasının gölgesinde her şey O’nun hizmetinde
Kimse O’nun hâkimiyetinden uzak değildir
Dünyadaki hiçbir şey ebedi parlak değildir
Evlât ve mal gider, sadece İlâh bakidir
Hürmüz bir fayda görmedi hazinelerinden
Âd kavmi de istedi ama yaşayamadı ebeden
Süleyman da, yaşamadı ebeden
Hem insanlar hem de cinler emri altındayken.”⁸⁷*

⁸⁶ İbn Hişam, *es-Siretü’n-Nebeviyye*, 147.

⁸⁷ Ebü’r-Rebî’ Süleymân b. Mûsâ b. Sâlim el-Kelâî, *el-İktifâ’ fî megâzî Resûlillâh ve’s-selâseti’l- hulefâ’*. (Beyrut: Dârü’l-Kütübi’l-İlmiyye, trs), 2/251.

Tarih kitaplarında Varaka'nın, "Hristiyan" ve "Müslüman" olduğu yönünde bilgiler de vardır. Şöyle ki; "Nevfel oğlu Varaka ise Hristiyanlık" benimsedi. Hristiyanlardan aldığı kitaplara merak sardırdı ve böylece ehl-i kitabın bilgilerini elde etmiş oldu."⁸⁸ Varaka ile Zeyd b. Amr dini arayış içerisinde iken Şam'a gittikleri zaman bir rahip ile karşılaşmışlar ve ona gelecek peygamber hakkında sorular sormuşlardır. Rahip de, "Sizin beklediğiniz henüz gelmedi, ancak şimdi zamanıdır."⁸⁹ demiştir. Bunun üzerine Varaka, peygamber gelene kadar Hristiyan olarak kalacağını, o geldiğinde ise onu ve peygamberliğini tanıyacağını belirtmiştir.⁹⁰ Zira Hz. Muhammed' de Varaka ile ilgili şu ifadeleri dile getirmiştir. "Onu rüyamda, üzerinde beyaz bir elbiseyle gördüm. Zannederim ki şayet o cehennem ehlinde olsaydı üzerinde beyaz elbiseyle görmezdim." Yine başka bir rivayette de "Varaka'ya küfredilmemesini istemiş ve onun için bir veya iki cennet gördüğünü ifade etmiştir."⁹¹ Hz. Ebu Bekir'de Varaka'nın İslamiyeti kabul etmeye yatkın bir yapısı olduğunu şu şekilde ifade etmiştir. "Beklenen bir peygamber olduğunu hiç duymamıştım. Varaka b. Nevfel'in yanına geldim. O, semâya çok bakıyor ve bazı şeyler mırıldanıyordu. Hikâyemi ona anlattığımda: 'Evet kardeşimin oğlu! Bu beklenen peygamber, Arapların neseb bakımından en merkezinde olan birisidir' dedi."⁹² Ayrıca Varaka'nın Müslüman olması ile ilgili şu rivayette vardır. Varaka'nın Hz. Muhammed'e ilk vahiy geldiğinde onun durumuna şahit olmuş ancak Müslüman olamadan ölmüştür. Ancak muvahhid bir insan olduğu için cennetlikler içerisinde zikredilmektedir.⁹³

Varaka'nın şu dizelerinin onun Hz. Muhammed'e beslediği muhabbetin göstergesi olduğunu söyleyenler de vardır. "Affedicidir ve müsamahakârdır / Hiçbir kötülüğe (kötü) karşılıklıta bulunmaz / Tutar öfkelerini / Kendisine öfkelenildiği ve kötü söz söylendiği zaman."⁹⁴

Anlaşılabacağı üzere Varaka'nın dini hayatında netlik bulunmamaktadır. Varaka, İslam öncesi Mekke halkının benimsediği putperest inancından uzak yaşamış bir olan Allah'a

⁸⁸ İbn Hişam, *es-Siretü'n-Nebeviyye*, 142.

⁸⁹ Mücahit Yüksel, 45.

⁹⁰ Mücahit Yüksel, 46.

⁹¹ Mücahit Yüksel, 46.

⁹² Mücahit Yüksel, 46.

⁹³ Bünyamin Erul, "Varaka b. Nevfel", *DİA* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1992), 42/517.

⁹⁴ Mücahit Yüksel, s.48.

inancı temsil eden Hanifliği benimsemiş,⁹⁵ önceki dinlere ait kitapları okuyabilen⁹⁶ ve daha sonrasında da Hristiyanlığı benimseyen biri olarak bilinmektedir.

Varaka b. Nevfel ile Hz. Muhammed'in nübüvvet öncesi ve sonrası görüşmelerinin olduğuna dair rivayetler bulunmaktadır.

Cahiliye devrinde putperestlikten uzak duran hanif olarak bilinen Varaka ve diğer arkadaşları bir peygamberin geleceği yönünde beklentileri vardı. Zeyd b. Amr ve Varaka'nın, Ebrehe'nin Mekke'den döndükten sonra Necaşi'nin yanına gittikleri ve şu bilgileri aktardıkları rivayet edilmektedir.

“Necâşî'nin yanına geldiğimizde bize: ‘Ey Kureyşliler! Bana doğruyu söyleyin, içinde babası tarafından boğazlanmak istenen ama çok sayıda deve kesilerek kurtulan bir çocuk doğdu mu?’ diye sordu. ‘Evet’ dedik. ‘Onun ne yaptığına dair bir bilginiz var mı?’ diye sordu. ‘Âmine bint Vehb adında bir kadınla evlendi ve onu hamile hâlde bırakıp yola çıktı’ dedik. ‘Çocuğun doğup doğmadığını biliyor musunuz?’ dedi. Varaka: ‘Size haber vereyim Ey Kral! Ben bir gece bize ait olan ve etrafında tavaf ettiğimiz, taptığımız bir putun yanında geceledim. O sırada putun içinden bir ses duydum: ‘Peygamber doğdu ve krallıklar zelil oldu, sapıklık kayboldu, şirk gitti’ Ardından da put yüz üstü yıkıldı. Ardından Zeyd b. Amr b. Nüfeyl: ‘Benzer bir bilgi de bende var’ dedi. O da: ‘Anlat’ dedi. Ben de böyle bir gecede ailemin yanından çıktım. Onlar, Âmine'nin hamile kaldığından bahsediyorlardı. Beni şüphelendiren bir konu hakkında düşünmek üzere yalnız kalmak için Ebû Kubeys Dağı'na geldim. Gökyüzünden inen, yeşil iki kanatlı bir adam gördüm. Ebû Kubeys'in üzerinde durdu. Sonra tepeden Mekke'ye bakarak: ‘Şeytan zelil oldu ve putlar ortadan kalktı, el-Emin doğdu’ dedi. Ardından yanındaki bir elbiseyi açtı ve onu doğu ve batı tarafına doğru attı.”⁹⁷ Bu rivayetin zayıf bir rivayet olduğu söylenmektedir. Sened zincirinde sıkıntı olduğu, rivayet edenlerin güvenilir kimseler olmadığı bildirilmektedir.⁹⁸ Söylenenlerin içeriğine

⁹⁵ İbn Hişam, *es-Siretü'n-Nebeviyye*, 295.

⁹⁶ İbn Hişam, *es-Siretü'n-Nebeviyye*, 296; Buhari, “Bedyü'l-Vahy” 3.

⁹⁷ Ebû'l-Feth Fethuddîn Muhammed b. Muhammed el-Ya'merî İbn Seyyidünnâs, “*Uyûnü'l-eşer fî funûni'l-megâzi ve ş-şemâ'il ve's-siyer*”, thk. İbrahim Muhammed Ramazan (Beyrut: Dârü'l-Kalem, 1993), 1/367-368.

⁹⁸ Mücahit Yüksel, 49.

bakıldığında daha çok menkıbe tarzında olduğu ve hanif olarak bilinen Varaka için söylenen “etrafında tavaf ettiğimiz put” tabirinin gerçekleri yansıtmadığı görülmektedir.⁹⁹

Bir rivayete göre, Varaka’nın kız kardeşi Varaka’dan aldığı bilgilere dayanarak, gelecek olan peygamberin annesi olmak istiyor ve Abdullah b. Abdulmuttalip ile evlenmek istiyordu.¹⁰⁰ Bu rivayette “Nûr-u Muhammedî” anlayışına dayanak olarak gösterilmiştir.¹⁰¹

Hiz. Muhammed’in çocukluk döneminde Varaka ile yollarının kesiştiğine dair bir rivayette Sütanesi Halime’nin Muhammed’i annesine getirirken kaybettiği Varaka’nın onu bulduğu ve dedesi Abdülmuttalib’e teslim ettiği yönündedir ki şöyledir: “Tanrı daha iyi bilir ya halkın söylediğine göre Sa’d boyundan olan sütanesi, Tanrı elçisini Mekke’ye getirdiği zaman onu ailesine götürürken kalabalıkta kaybetmiş. Ne kadar aradıysa bulamamış. Bunun üzerine dedesi Abdülmuttalib’e gelerek "bugün Muhammedi beraber getirdim; fakat Mekke'nin üst tarafına geldiğimiz zaman onu kaybettim. Tanrıya and içerim ki şimdi nerede olduğunu bilmiyorum" demiş. Bunun üzerine Abdülmuttalib Kâbe’ye gidip Muhammed’i bulması için Tanrıya yalvarmaya başlamış. Söylediklerine göre Esed oğlu Nevfel oğlu Varaka ile Kureys kabilesinden başka bir adam, Muhammed’i bulup Abdülmuttalib’e getirerek " İşte torunun O’nu Mekke’nin üst tarafında bulduk, demişler. Abdülmuttalib Muhammedi alıp omuzlarına bindirmiş ve onu efsunlayarak ve kendisine dua ederek Kâbe’yi tavaf etmiş, sonra annesi Amine’nin yanına yollamış.”¹⁰²

Bir diğer rivayette ise; Hiz. Hatice, Hiz. Muhammed ile güvenilir ticari ilişkisinden sonra onunla evlenmeye karar verince bu kararını danışmak için Varaka’ya gitmiştir. Varaka’ya olup biteni anlatınca, Varaka, Ey Hatice! Bu beklenen peygamberdir diyerek şu şiiri söylemiştir.

"Beni ağlatan bir kaygı ve Hatice'nin zaman zaman anlattıklarından dolayı sabırsızlandım. Zaten hatıra işlerinde de sabırsızım. Ey Hatice! Anlattıklarından ümitlenerek Peygamberin ortaya çıkışım Mekke'de bekleyişim çok uzadı. Anlattıkların bir rahibin söyledikleridir ki bunlar doğru olmaz diye korkuyorum. Muhammed bizim başımıza geçecekmiş, kendisine karşı çıkacak olanı yenecekmiş. O, bütün memlekette nur saçacak, bu

⁹⁹ Mücahit Yüksel, 49.

¹⁰⁰ İbn Hişam, *es-Siretü'n-Nebeviyye*, 98; Kelâî, *İktifâ*, 1/164-165.

¹⁰¹ Mücahit Yüksel, 49.

¹⁰² İbn Hişam, *Siretü'n-Nebeviyye*, 105.

*nurla halkın düzensizliğe düşmemesini sağlayacaktır. Onunla savaşıp ziyan edecek, ona uyacak olan başarıya ulaşacaktır.// Bu iş olacağı zaman keşke ben de hayatta olsam da ona ilk uyan olsam. Kureyşliler Mekke'de gürültüler çıkarsalar bile ben onların nefret ettikleri (Muhammed'in tebliğ edeceği) dine girerdim. Onların nefret edip alçaldıkları o din vasıtası ile ben Tanrı'ya yaklaşmayı ümit ederim. Alçalmak, gökteki bütün burçlar yaratanın seçtiği kimseyi inkâr etmekten başka bir şey değildir. Onlar ve ben o zamana kadar (Muhammed'in dinini tebliğ edeceği zamana kadar) yaşarsak kâfirlerin, karşısında dayanamayacakları olaylar ortaya çıkacaktır. Yok eğer ölürsem, zaten ölüm herkesin başına gelecek bir felâkettir."*¹⁰³

Ancak burada Meysere'nin Hz. Muhammed ile ticari faaliyetler için Şam'a gittiklerinde Rahip Nestura ile karşılaştıklarında "Muhammed'in bir ağacın altında yattığını görür ve o ağacın altında sadece peygamberlerin yattığını söylediği, Meysere'nin de Muhammed'i iki meleğin gölgelediğini söylediği yönünde rivayetler vardır.¹⁰⁴ Bu rivayetlerin Kur'an-ın gerçekliği ile ters düştüğü çünkü Kur'an'da "*Kitabın sana (kalbine vahy ile) bırakılacağını umud etmezdin; (bu,) Rabbinden ancak bir rahmettir. Öyleyse sakın kafirlere arka olma. (Ey Rasûlüm) Kur'an'ın sana vahy olunacağını ummuyordun; ancak Rabbinden bir rahmet (olarak sana indirildi).*"¹⁰⁵ bildirilmektedir.

Bu rivayetlerden anlaşılıyor ki; Hz. Muhammed peygamberlik öncesi Varaka b. Nevfel ile yolunun kesiştiği yönündeki rivayetlerin doğruluk payında sıkıntılar bulunmaktadır. Bu rivayetler daha çok Hz. Muhammed'in peygamberliğine delil olarak göstermek için yazılmıştır. Varaka'nın bilgi tecrübesine ve araştırmalarına bakarak bir peygamber geleceğini bilmesi açıktır. Çünkü bu gerçek İncil'de de bildirilmektedir. Ama bu peygamberin Hz. Muhammed olacağı yönünde kesinlik bulunmamaktadır.¹⁰⁶

İlk vahiy sonrası çok korkan Hz. Muhammed eşi Hz. Hatice'ye gelmiş ve "Beni Örtünüz" diyerek başından geçenleri anlatmıştır. Akabinde eşi ile birlikte Varaka'ya giderek yaşadığı olayı anlatmıştır. Aralarında geçen konuşma şu şekildedir. "*Bu gördüğün, Allah'ın Musa'ya gönderdiği Nâmûs'tur. Ah keşke senin da'vet günlerinde genç olaydım! Kavmin seni çıkaracakları zaman keşke hayâtta olsam!*" Bunun üzerine Rasûlullah: - "Onlar beni

¹⁰³ İbn Hişam, *Siretü'n-Nebeviyye*, s.118.

¹⁰⁴ İbn Hişam, *Siretü'n-Nebeviyye*, s.116.

¹⁰⁵ Kasas, 28/86.

¹⁰⁶ Mücahit Yüksel, 52.

çıkarmaklar mı ki?" diye sordu. O da: - Evet. Senin getirdiğin gibi bir şey getirmiş (yâni vahy tebliğ etmiş) bir kimse yoktur ki düşmanlığa uğramasın. Şayet senin da'vet günlerine yetişirsem, sana son derecede yardım ederim, cevâbını verdi.¹⁰⁷

Bir başka rivayette ise Hz. Hatice'nin Hz. Muhammed'i dinledikten sonra Varaka'nın yanına kendisinin gittiği ve Hz. Muhammed'in başından geçenleri anlattığı, Varaka'nın da anlatılanlar eğer doğru ise Hz. Muhammed'in beklenen peygamber olduğunu söylediği ve akabinde Hz. Hatice'de Hz. Muhammed' giderek Varaka'dan duyduklarını bildirdiği rivayet edilir. Daha sonrasında Hz. Muhammed inzivadan döndüğü bir gün evine gitmeden önce yine Kâbe'yi tavaf etmeye gider. Tavaf esnasında Varaka ile karşılaşır. Varaka Ey Muhammed bana başından geçenleri anlatır mısın? Hz. Muhammed yaşadıklarını anlatınca Varaka şöyle der: *"Müjdelirim, müjdelirim ve şehadet ederim ki, sen, Meryem oğlunun müjdelediği zatsın. Sen, Musa'nın karşılaştığı Namusu Ekber'in aynısıyla karşı karşıyasın. Sen, Allah tarafından gönderilmiş bir peygambersin. Bugünden sonra, sana cihad emri verilecek. Şayet o günlere yetişirsem, seninle beraber mutlaka cihad ederim."* dedi. *Varaka vefat edince, Rasulullah (S.A.V): "O papazı Cennet'te gördüm, üzerinde ipekten elbiseler vardı. Çünkü Varaka, bana iman etti ve beni tasdik etti.."*¹⁰⁸

Kasas Suresi 86. Ayetinde "... Kitabın sana vahyolunacağını ummuyordun..." belirtildiği gibi Hz. Muhammed daha öncesinden kendisinin peygamber olacağını bilmiyordu. İlk defa vahiy ile muhatap olmak bir insan için zor bir olaydır. Çünkü vahiy çok ağırdır. Nitekim İlâhi bir sözdür. Vahiy karşısında şaşkınlığını gizleyemeyen Hz. Muhammed ne yaşadığı konusunda tereddüt içersinde kalmış ve birileriyle istişare etme ihtiyacı hissetmiştir. Bundan dolayı da önce en yakını eşi Hz. Hatice ile konuşmuş daha sonrasında da Varaka b. Nevfel ile görüşmüştür.

3.3.2. Zeyd b. Amr

Onun soyu Zeyd b. Amr b. Nüfeyl el-Adevî el-Kureşî şeklindedir.¹⁰⁹ Zeyd'in babası Amr, babası Nüfeyl'in ölümünden sonra üvey annesi olan Hanne bint Câbir¹¹⁰ ile

¹⁰⁷ Buhari, "Bed'ül-Vahiy" 3.

¹⁰⁸ İbn İshak, *Siyer*, 189.

¹⁰⁹ Halit Özkan, "Zeyd b. Amr", *DİA* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1992), 44/316.

¹¹⁰ Halit Özkan, "Zeyd b. Amr", 44/316.

evlenmişti.¹¹¹ Zeyd b. Amr cahiliye devrinde uygulanan ve üvey anne ile evlenme olarak bilinen nikah-ı makt ile dünyaya gelmiştir. Hz. Ömer'in babası Hattâb, Zeyd b. Amr'ın hem amcası hem de anne bir erkek kardeşiydi.¹¹² Zeyd b. Amr'ın iki eşi olduğu yönünde rivayetler vardır. Bunlardan biri Huzâa kabilesinden Fâtıma bint Ba'ce olup o, ilk Müslüman olan kadınlardan biriydi.¹¹³ Zeyd'in diğer eşi ise kendisiyle bir türlü anlaşamayan Safiyye bint Hadramî'ydi.¹¹⁴ Zeyd'in kaynaklara göre bir oğlu ve bir kızı bulunmaktadır. Oğlu ilk Müslümanlardan ve aşere-i mübeşşereden olan Said b. Zeyd'dir.¹¹⁵ Kızı ise Atike bint. Zeyd'dir. O'da Said gibi ilk müslümanlığı tercih edenlerden olmuştur.¹¹⁶

Cahiliye döneminde Kureyş'te hâkim olan inanç putlara tapmaktı. Bu inanca karşı çıkanlarda vardı elbet. Bunlardan biri de Zeyd b. Amr idi. Yine Kureyşlilerin putlara kurban kestikleri bir gün Zeyd. b. Amr, Varaka b. Nevfel, Abdullah b. Cahş ve Osman b. Huveyris bir araya gelerek toplumun bu dini düşüncelerini, putlara kurban kesmelerinin doğru bir inanış olmadığını söylemişler ve yeni bir din arayışı içerisine girmişlerdir. Bu arayış için çeşitli yolculuklar yapmışlardır. Varaka b. Nevfel, Abdullah b. Cahş ve Osman b. Huveyris bu arayış sonrası Hristiyanlık dinini benimsemişlerdir. Zeyd b. Amr ise ne putlara tapınmayı nede Yahudilik ve Hristiyanlık dinini benimsemiştir. O sadece Allah'ın varlığına ve birliğine inanmış bunun dışındaki dini düşüncelere karşı çıkmıştır.¹¹⁷ Zeyd b. Amr doğru dini bulmak için yaptığı seyahatlerde Yahudi ve Hristiyan din adamları ile görüşmüştür. Bu görüşmelerde aralarında şu konuşma geçmiştir.

Âlim Zeyd'e:

-Sen Allah'ın gadabından payını almadıkça bizim dînimiz üzere olamazsın, dedi.

Zeyd de ona:

-Ben ancak Allah'ın gadabından kaçıyorum, ben ebeden Allah'ın gadabından hiçbirşey taşımam ve ben onu taşımamaya muktedir hâldeyim. Sen bana dînlerden bir başka dîne delâlet eder misin? dedi.

¹¹¹ İbn İshak, Siyer, 173.

¹¹² İbn İshak, Siyer, s.173.

¹¹³ Halit Özkan, "Zeyd b. Amr", 44/316.

¹¹⁴ İbn İshak, Siyer, s.174.

¹¹⁵ Ebû İshâ Muhammed b. İshâ b. Sevre (Yezîd) et-Tirmizî, *el-Câmi 'u's-şahîh* (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992) "Menakıb" 28.

¹¹⁶ Recep Erkocaaslan, "Hanîflerden Zeyd b. Amr b. Nüfeyl'in Hayatı ve Şahsiyeti", *Amasya İlahiyat Dergisi* 15 (Aralık 2020), 429.

¹¹⁷ İbn İshak, Siyer, s.171.

Âlim:

-Ben o dînin ancak Hanîf Dîni olabileceğini biliyorum, dedi. Zeyd: — Hanîf Dîni nedir? dedi. Yahûdî âlimi: — O, îbrâhîm Dîni'dir. İbrâhîm ne bir Yahûdî, ne de bir Hristiyan'dı. O, Allah'tan başkasına ibâdet etmezdi, dedi.¹¹⁸ Âlimlerin sözü “İbrâhîm ne bir Yahûdî, ne de bir Hristiyan'dı. Fakat o, Allah'ı bir tanıyan dosdoğru bir müslümandı. Müşriklerden de değil idi o”¹¹⁹ ayetine uygun düşmektedir.

Zeyd b. Amr âlimlerin yanından ayrıldıktan sonra şu şekilde dua etmiştir. “Yâ Allah, ben Seni şâhid tutuyorum: Ben îbrâhîm Dîni üzereyim”, dedi.¹²⁰

Daha sonrasında Zeyd, haniflik ile ilgili bilgi toplamak için yolculuğa çıkar. Hristiyan bir rahip ile görüşür. Rahip ona, haniflik ile ilgili bilgi verebilecek kişinin olmadığını kendisinin yurduna geri dönmesini söyler. Çünkü rahip ona, sizin topraklarınızda haniflik üzere İbrahim'in dinini benimseyen bir peygamberin geleceğini müjdelemiştir.¹²¹

Zeyd b. Amr dini arayış içerisinde yaptığı seyahatlerde karşılaştığı din adamlarından edindiği bilgileri çevresi ile de paylaştığı anlatılmaktadır. “Zeyd va'dedilen peygamberi aramak için adımlarını hızlı hızlı atarak Mekke'ye doğru yola çıktı. O yoldayken Allah, Peygamberi Muhammed sallallahu aleyhi ve sellem'i doğruluk ve hak diniyle gönderdi. Fakat Zeyd ona yetişemedi. Çünkü bazı bedeviler ona saldırıp Mekke'ye varmadan öldürdüler. Zeyd Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem'i görmek için gözleri açık gitti. Zeyd son nefeslerini verirken gözlerini semaya dikip şöyle dedi: ‘Ya Rabbi! Beni bu hayırlı şeyden mahrum ettiysen, oğlum Sâîd'i ondan mahrum etme Babasının Said'in kurtulması için istekli olması gibi, Said radyallahu anh de babası Zeyd'in kurtulanlardan olmasını çok istiyordu. Nitekim Said Bin Zeyd radyallahu anh Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem'e gelmiş, ‘Ya Resûlallah! Babam, sana anlatıldığı ve senin de bildiğin gibidir. O'nun için mağfiret dile.’ demiş, Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem de şu cevabı vermişti: “Evet, kıyamet gününde o, bir tek ümmet olarak haşrolunacaktır.”¹²²

¹¹⁸ Buhari, “Menakib'ül-Ensar” 23.

¹¹⁹ Âl-i İmrân, 3/67.

¹²⁰ Buhari, “Menakib'ül-Ensar” 23.

¹²¹ İbn İshak, “Siyer”, s.174.

¹²² Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Askalânî, el-İsâbe, trc. Seyfullah Erdoğmuş, (İstanbul: Sağlam Yayınevi, 2011), s.108-109.

Zeyd'in, Hz. Peygamber ile ilgili "Mekke'de ortaya çıkacağı, zorluklar yaşadığı zaman Yesrib'e hicret edeceği" gibi rivayetlerin pek doğru olmadığı dile getirilmiştir. Elbette ki o zaman da halkın bir peygamber geleceği yönünde beklentisi vardı. Ehl-i kitap kutsal kitaplarına bakarak Hz. İsa'dan sonra bir peygamberin geleceğini biliyordu.¹²³ Ancak, yukarıda belirttiğimiz peygamberin Mekke'den çıkacağı, Yesrib'e hicret edeceği ve nübüvvet mührü gibi ayrıntılar hakkında Zeyd b. Amr'ın bir malumata sahip olmasının mümkün olamayacağı, çünkü Kur'an-ı Kerim'de: *"Sen, bu Kitâb'ın sana vahyolunacağını ummuyordun. (Bu) ancak Rabbinden bir rahmet (olarak gelmiş)tir. O halde sakın kâfirlere arka çıkma!"*¹²⁴ âyeti bulunmaktadır.¹²⁵ *"Âyette de açıkça görüldüğü üzere Hz. Peygamber'in kendisine nübüvvet verileceği konusunda bir ümidi ve beklentisi bulunmamaktaydı. Şayet gönderilecek elçinin Mekke'den çıkacağı ve Yesrib'e hicret edeceği gibi ayrıntılar birileri tarafından biliniyor ve başkalarına anlatılıyor olsaydı sadece Hz. Peygamber değil tüm Mekkeliler peygamber olabilme ümidine sahip olurdu. Buna ek olarak Hz. Peygamber, tebliği Mekke'de başarıya ulaşmayınca kendisi ve Müslümanlar için bir hicret yurdu arayışına girip Tâif'e gitmez, doğrudan Yesrib'e giderdi."*¹²⁶

Zeyd b. Amr, Allah'ın varlığını ve birliğini kabul eden biriydi. Yaşadığı toplumun inancını benimsemiyor ve inançlarının getirdiği ibadetleri tasvip etmiyordu. Her seferinde onları eleştiriyor ve ibadet diye yaptıklarını kabul etmiyordu. Hatta Kureyşlilerin putlar için kestikleri kurbanları kesinlikle yemezdi. Kureyşlileri de şöyle derdi: *"Koyunları Allah yarattı. Gökten indirdiği yağmur ile bu koyunların yemesi için bitkiler yarattı. Buna rağmen siz bunları görmezden gelerek Allah'tan başkası adına bu hayvanları kurban ediyorsunuz. Ben kesilirken üzerine Allah'ın adının anılmadığı bir hayvanı yemem."*¹²⁷

Yaşadığı toplumda hâkim olan ibadet putlara tapmak olarak bilinmektedir. Zeyd b. Amr ise bunu kabul etmiyordu. Ancak nasıl ibadet edeceği konusunda da bilgisi yoktu. Bu konu kaynaklarımızda şöyle değinilmiştir. *"Ey Kureyş! Zeyd'in nefsi, kudret elinde olan Allah'a yemin ederim ki, benden başka sizden hiç kimse İbrahim dininde değil."* Sonra:

¹²³ Saff, 61/6.

¹²⁴ Kasas, 28/86.

¹²⁵ Recep Erkocaaslan, 434.

¹²⁶ Recep Erkocaaslan, 434.

¹²⁷ Askalani, *el-İsâbe*, 108.

*"Allahım! Eğer sana ibadet yollarının en güzelini bilsem, sana onunla ibadet ederdim, fakat bilmiyorum. diyordu. Daha sonra da, elinin ayasına secde ediyordu."*¹²⁸

Zeyd'in Kâbe'ye dönerek namaz kıldığı da bildirilmektedir. Namaz sonrasında da şunları dile getirmiştir. "Bu, İbrâhîm'in ve İsmâîl'in kiblesidir. Ben asla putlara ibadet etmem, onlar için namaz kılmam ve kurban kesmem. Putlar için kesilmiş olan hayvanların etlerini yemem. Fal oklarıyla da kısmet aramam. Ölünceye kadar da buraya yönelerek namaz kılacağım."¹²⁹

Zeyd, Kâbe'ye girdiğinde şöyle dua ederdi: "Lebbeyk, gerçekten ... Gerçekten ibadet ve kulluk niyetiyle İbrahim'in sığındığı şeye sığındım. Hani o zaman o: "Senden uzaklaşan kimse zelil olur, burnunu yere sürerler. O, zor işi yüklese de omuzlarım. İyiliği arzularım, kötülüğü değil ... demişti."¹³⁰

Başka bir rivayette Zeyd b. Amr'ın sırtını Kâbe'ye dayayarak şöyle demiştir: "Ey Kureyş topluluğu! Zinadan (ribâdan) sakının. Çünkü o, yoksulluğa sebep olur." dediğini aktarmıştır. Ayrıca o, Câhiliye döneminde içki içmeyen şahıslar arasındaydı.¹³¹

Zeyd'in tevhid inancı ile ilgili şu şiirine de çalışmamızda yer vermek istedim.

"Tek bir Rabbi mi yoksa bin Rabbi mi tasdik edeyim İşler taksim olunduğu zaman El-Laf ve el-Uzza, hepsini azlettim. Bahadır ve sabırlı kimse işte böyle yapar. El-Uzza 'yı ve iki kızını tasdik etmem. Ve Benu Amr'in iki putu da Rab olamaz Koyunları da kabul edemem, zamanla bizim Rabbimiz olsa da, çünkü sabrım azdır. Şaşıtm. Gecelerde ve gündüzlerde şaşırtacak Şeyler vardır. Onları gö'ren bilir. Şüphesiz Allah, durumları kötü birçok kimseleri yok etfi. . Başkalarını da, bir kavmin iyiliği sebebiyle Geride bıraktı. . Onlardan -küçük çocuklar- çoğalır. Kişi düşer. Bir gün tekrar kalkar. Yine o, şunları söyledi: Kendimi ağır kayaları taşıyan arzın teslim olduğu varlığa teslim ettim. Kendimi tatlı saf sular taşıyan bulutların teslim olduğu varlığa teslim ettim. Çünkü onlar bir beldeye sevk olundukları

¹²⁸ İbn İshak, Siyer, 171.

¹²⁹ Askalani, el-İsâbe, 107-108.

¹³⁰ İbn İshak, Siyer, 171.

¹³¹ Recep Erkocaaslan, 437.

*zaman itaat ederler, oraya dolu kovalarla su dökerler. Yüzümü, halden hale döndürülen rüzgârın teslim olduğu varlığa teslim ettim.*¹³²

Zeyd b. Amr'ın faziletli hareketlerinden biri de ailesi tarafından diri diri toprağa gömülecek kız çocuklarının durumu ile ilgilidir. Bu konu Buhari'de şöyle geçmektedir. "Zeyd, diri diri gömülecek kız çocuklarına hayât bahşederdi. O, kızını öldürmek isteyen kimseye: Onu öldürme, ben onun yaşama masrafını sana veririm, derdi ve o kızı yanına alırdı. Kız çocuğu hareket edip yetişince de babasına: istersen kızı sana geriye vereyim, ister onun masrafım da sana ödeyeyim, der idi."¹³³

Zeyd'in bu şekilde bir dini yaşayışı ile hal ve hareketleri Kureyş halkını rahatsız etmiş ve Zeyd'e karşı muhalif davranarak ona eziyet etmişlerdir. Bu eziyetlere dayanamayan Zeyd, Mekke'yi terkederek Hira Dağında yaşamaya başlar. İhtiyaç hasıl olduğunda Mekke'ye girmek istediğinde halk ona eziyet eder ve tekrar Mekke dışına atarlardı. Bu şekilde kötü davranmalarının sebebine gelecek olursak, zeyd'in muvahhid bir kimse olması, putlara tapmaması ve Kureyş halkından bazılarının Zeyd'in inancına sahip olacağından korkmalarıydı.¹³⁴

Zey b. Amr, gerek yaşantısı ve gerek dini yaşayış konusunda mutadil bir insandı. İslamiyet öncesi öldüğü için onun durumu sahabeler arasında merak konusu olmuştur. Bu konuda sahabeler ile Hz. Peygamber arasında şöyle bir diyalog geçmiştir: "Ya Rasulallah, bildiğin ve sana ulaşan haberlerden anladığın gibi, babam sana yetişseydi, elbette sana inanırdı. Ona istiğfar edeyim mi?" dedi. Rasulullah (S.A.V.): "Evet ona istiğfar et. Çünkü kıyamet gününde o, tek bir ümmet olarak gelecek. Söylediklerine göre o, hak bir din arıyordu ve onu ararken öldü." Buyurdu.¹³⁵

Zeyd b. Amr, hak din arayışı içerisinde iken seyahat esnasında öldürülmüştür.¹³⁶ Varaka b. Nevfel onun ölümü üzerine şu şiiri söylemiştir.

¹³² İbn İshak, Siyer, 172.

¹³³ Buhari, "Menakibü'l-Ensar " 23; Zehebi, *Târîhu'l-İslâm ve vefeyâtü'l-ṭabakâtü'l-meşâhîr ve'l-a'lâm*, (Beyrût: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 2. Basım, 1990), 2/88.

¹³⁴ İbn İshak, Siyer, 172.

¹³⁵ İbn İshak, Siyer, 175.

¹³⁶ İbn İshak, Siyer, 174.

"Doğruyu buldun, ihsana nail oldun ey Ibn Amr, Kızgın ateşten uzak kaldın, bir Rab düşünceyle aydınlanarak.

O öyle Rab'dır ki, onun benzeri yoktur. Azgınlığın putlarını tamamen terk ettin. İnsana Rabbinin rahmeti mutlaka erişir. Velez ki, yerin altmış vadi altında da olsa."¹³⁷

3.3.3. Abdullah b. Cahş

Abdullah b. Cahş; Hz. Muhammed' in halasının oğlu olan Cahş, Mekke'de Hz. Muhammed'in tebliğinden sonra eşi ile birlikte ilk Müslümanlardan olmuştur. Mekke'de Müslümanlara baskılar artınca Habeşistan'a ilk hicret edenler arasında olmuştur. Habeşistan'a hicretten sonra inancını değiştirerek Hristiyan olmuştur. Eşi ve kardeşi onu inancından ne kadar döndürmeye çalıştı iseler de başarılı olamamışlardır. Abdullah'ın İslamiyet öncesi Hanif olması, İslamiyet'i kabul ettikten sonra tekrar Hristiyanlığı benimsemesi Haniflerin Hristiyanlığa meyilli olduğu göstermektedir.¹³⁸ İslam kaynaklarında Haniflerin Hristiyanlığa yakın olduğu görülmektedir. Buradan Haniflerin teslis inancına sahip oldukları anlayışı çıkmamalıdır. Abdullah b. Cahş'ın belirttiği gibi *"Önceleri din konusunu uzun uzadıya düşünmüştüm. Hristiyanlıktan daha hayırlı bin din görmeyip Hristiyan olmuştum. Sonra Muhammed' in dinine girdim ve şimdi tekrar Hristiyanlığa döndüm."*¹³⁹ Buradan Abdullah' ın İslamiyet öncesi Arabistan' da Hristiyanlar arasında tek tanrı inancı olmadığını gördüğü ve Hz. Muhammed' in tebliğinden sonra İslamiyet'i kabul ettiği anlaşılmaktadır. Ancak; Habeşistan' a hicret sonrası Habeşistan' da ki Hristiyanların inançlarını görmesi ile birlikte Hristiyan olmayı istediği görülmektedir. Habeşistan, Hristiyan inancını benimsemeden önce Yahudi nüfuzu altında yaşamış ve Yahudi inancının gereği hükümlere tabi olmuştur.¹⁴⁰ Habeşistan' da Yahudiler arasında "theosebes" olarak bilinen Haniflerin bulunması sebebiyle Abdullah b. Cahş'ın tekrar Nasara olması ihtimaller dâhilindedir. Arap kaynakları arasında Abdullah b. Cahş için "Tenassara" ifadesi kullanılmaktadır.¹⁴¹

¹³⁷ İbn İshak, Siyer, s.174-175.

¹³⁸ <https://www.alnurceyhan.com/detay.php?id=142>; (Erişim Tarihi: 12.03.2023)

¹³⁹ <https://www.alnurceyhan.com/detay.php?id=142>; (Erişim Tarihi: 12.03.2023)

¹⁴⁰ <https://www.alnurceyhan.com/detay.php?id=142>; (Erişim Tarihi: 12.03.2023)

¹⁴¹ Tenassara: Nasranî, Nasara oldu demektir.

3.3.4. Osman b. Huveyris

Osman b. Huveyris; Mekke’ de “Patrik” lakabıyla anılan Huveyris’in İstanbul’a Rum hükümdarının yanına gittiği ve orada Hristiyan olarak imparatorun yanında iyi bir konum elde ettiği söylenir. Rivayete göre Bizans İmparatoru ona taç giydirerek Mekke emiri tayin etmiş, bu unvanla Mekke’ye dönen Osman b. Huveyris’e Mekkeliler tabi olmamışlardır. Hatta içlerinden Esved b. Abduluzza “Beni dinleyin, Mekke hür bir memlekettir, bir krala baş eğmez” diyerek buna karşı çıkmıştır. Bunun üzerine umduğunu bulamayan Osman b. Huveyris’ e o günden sonra patrik denmiştir ki zannederiz bu niteleme onun farklılığına ve Hristiyanlığı temsiline binaen verilen, biraz da alay içeren bir lakap olabilir. Çocuğu olmayan Osman b. Huveyris, Şam’da Gassani Kralı Amr b. Cefne tarafından zehirlenerek öldürülmüştür.

3.4. Ceatani’nin Haniflerle İlgili Görüşlerinin Değerlendirilmesi

Batı ülkeleri oryantalizm çalışmaları kapsamında İslamiyet, Kur’ an-Kerim ve Hz. Muhammed ile ilgili araştırmalar başlamıştır. 19. yüzyılda müsteşrikler tarafından yapılan bu çalışmalar artarak devam etmiştir. Bu araştırmacıların ilgilendikleri önemli konulardan biri de “Haniflik” mevzusudur. Kur’an ayetlerinde de geçen “Haniflik” kavramı üzerinde durarak kendilerine göre yorumlarda bulunmuşlardır. Bu çalışmalara katılan müsteşriklerden biri de İtalyan yazar Leone Ceatani’ dir. O, “*İslam Tarihi*” adlı eserinde birçok konuda olduğu gibi “Haniflik” üzerine de geleneksel İslamî anlayışa ters tahlil, tenkit ve değerlendirmelerde bulunmuştur.

İnsanda doğuştan inanma yetisi bulunmaktadır. İnanmak insanın ayrılmaz bir parçasıdır. Nasıl ki insan havaya, suya muhtaç ise inanmaya da o kadar muhtaçtır. Bu sebeple insanın doğru veya yanlış bir şeye inanma hürriyeti vardır. Toplumsal bir varlık olan insanın hayatı karşılıklı inanç ve güven duyguları üzerine kuruludur. En basitinden düşünersek aile hayatı bile iki insanın karşılıklı inanç, güven ve saygı hisleri üzerine inşa edilmiştir. İnsanın doğasında, varlık şartlarında inanma yetisi hep vardır. İnsanoğlu nasıl bir hayat tarzı benimserse benimsesin yaratılış noktasında dinî duygulara meyillidir. İnsanın tabiatında ister ilahi olsun ister tabiatüstü bir güce yönelim olsun hep vardır. Cahiliye devri Araplarının da bir dini yaşam tarzları bulunmakla beraber dinî duygulara büyük önem vermekteydiler. Ancak cahiliye kavramına olumsuz bir mana yüklemek sadece putlara tapmak ya da kız

çocuklarını diri diri gömmek olarak değil de o dönemdeki tüm olumsuz söz ve davranışların kastedildiği düşünülebilir. Cahiliye dönemine ait tutum ve davranışlar olarak kan davası, içki, kumar, asabiyet gibi hem İslami hem de insani değerlerle bağdaşmayan davranışlar dile getirilebilir.¹⁴² Al-i İmran suresi 154. Ayet, Maide 50. Ayet, Ahzab 33. Ayet de de¹⁴³ bu durum dile getirilmiştir. Mesela Ebu Cehil olarak bilinen Amr b. Hişam cahil birisi olduğu için değil, kaba saba bir adam olduğu için hem de ilahi tevhide karşı çıktığı için bu şekilde bir vasıf almıştır.

Ayrıca cahiliye döneminde yapılan tüm faaliyetlerin din, ahlak dışı kabul etmek doğru değildir. Cahiliye devrinin önemli yapısı olan Mekke ve civarında ilahi vahyin izlerini görmekte mümkündür. Gerek Hz. İbrahim’ den kalma, gerekse bozulmuş Sümer, Zerdüştlük, Budizm, Yahudilik ve Hristiyanlık gibi dinlerin izleri görülmektedir.¹⁴⁴

İnsanoğlunun bildiği en eski ibadet Allah’a olan ibadettir. Arapların bir kısmı atası Hz. İbrahim’ in dinini kabul edip devam ettirirken bir kısmı da Hz. Nuh zamanından itibaren taşlara tapmaya başlamışlar ve bu taşları Mekke’de saklamışlardır.¹⁴⁵

İslam’ın doğuşu döneminde Arabistan’da en yaygın dini anlayış putperestlikti. Hz. İbrahim’in Kâbe’yi inşa etmesi ile birlikte tek Allah inancı Arabistan’da kabul görmeye başlamış ve Mekke tevhid inancının merkezi olmuştu. Hz. İbrahim’den sonra onun soyundan gelenlerin önemli bir kısmı bu inancı terk etmeye başlamış ve zamanla Allah’a ortak koşma süreci ile birlikte putperestliğe dönüşmüştü.¹⁴⁶ Hatta Kur’ an-ı Kerim’de belirtildiği üzere “Kâbe’deki tapınmaları sadece ıslık çalma ve el çırpımdan başka bir şey değildir.”¹⁴⁷ Arapların, ataları İbrahim’den kalan Kâbe’yi bir ticaret panayırı ve putperestlik için kullandıkları görülmektedir.

Kureyş halkı putperestlik inancının bir getirisi olarak her sene putlardan birinin etrafında toplanarak görkemli merasimler düzenlerdi. Bu merasimlerin birinde dört kişi halktan ayrılarak kendi aralarında bir dostluk ittifakı kurarlardı. Bu kişiler; Varaka b. Nevfel, Abdullah b. Cahş, Osman b. Huveyris ve Zeyd b. Amr b. Nufeyl’dir. Bunlar meşhur

¹⁴² Adem Apak, *Ana Hatlarıyla İslam Öncesi Arap Tarihi ve Kültürü* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2014), 7-8.

¹⁴³ Komisyon, *Kur’an Yolu* (Ankara: DİB Yayınları, 2020), 1/694, 4/382.

¹⁴⁴ Eyüp Baş, *İslam Kurumları Tarihi El Kitabı* (İstanbul: Grafiker Yayınları, 2013), 22.

¹⁴⁵ Hakkı Dursun Yıldız (ed), *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi* (İstanbul: Çağ Yayınları, 1992), 1/172.

¹⁴⁶ Apak, 270-272.

¹⁴⁷ Komisyon, *Kur’an Yolu*, 2/688.

Haniflerdendir. Ceatani, bu kişilerden bahsederken şöyle der: Kureyşin tanınan ailelerine mensup olan bu kişilerin samimi bir din hissi ile kureyşin batıl müşriklik ibadetlerini kabul etmediklerini ve kendilerini tatmin edecek bir din arayışına (dîn- i İbrahim) girdiklerini söylemektedir. Akabinde; bu dört şahsa verilen “Hanif” tabirini doğru bulmadığını, İbrahim dinini aramak için bir araya gelmediklerini, hanif namının sonradan verildiğini ifade etmektedir. Bu kişiler ile “hanif” tabiri arasındaki ilişkinin muhaddisin tarafından Kur’an’ın manasını daha iyi anlamak ve Hz. Muhammed ile İslamiyet’in şerefini ilan etmek için keyfi surette icad edildiğini söylemektedir.¹⁴⁸

Hristiyanlık ve Yahudilikte dini hayatta kötü gidişe dur diyecek bir kurtarıcı bir peygamber beklentisi nasıl var olduysa aynı şekilde putperest Arap toplumunda da bu durumdan memnun olmayan kişiler olması tabidir. Bir kurtarıcı bekleyenler için en büyük ata Hz. İbrahim ve onun dini Haniflik en uygun motiftir. Bu bakımdan son Haniflerin mevcudiyeti akla uygun gelmektedir.¹⁴⁹

Kureyş kabilesinin her yıl bir put etrafında düzenledikleri bir bayram gününde halktan ayrılan bu dört kişi kendi aralarında şöyle konuşurlar. “Kavmimizin benimsediği bu din doğru bir din değildir. Onlar, dedeleri Hz. İbrahim’ in dininden ayrıldılar. Çevresinde döndüğümüz bu taş parçası nedir? O ne duyar, ne görür, ne de bir kimseye bir faydası ya da zararı dokunur. Bakın arkadaşlar kendimize bir din arayalım. Yoksa andolsun ki benimsediğimiz bu din doğru bir din değildir, dediler.” Bundan sonra da Hz. İbrahim’ in dini olan Haniflik dinini aramak üzere başka memleketlere dağıldılar.¹⁵⁰

Haniflik konusunda Alûsî’nin aktardığı bilgiler kayda değer niteliktedir. Şöyle ki; araplar Hz. İbrahim’in dinini terk ettikten sonra onlardan bir kısmı kendi mantık ve basiretleri ile Allah’ın varlığını ve birliğini bulmuş ama Hz. Muhammed’in nübüvvetine yetişememiştir. Onlar asıl fitrat üzere kalıp Hz. İbrahim’in inanç esaslarını bağlı kalıp bunları (Kâbe’ye hürmet, hac, umre, vakfe, kurban, telbiye) icra eden kişilerdir. Alusi’nin

¹⁴⁸ İsmail Cerrahoğlu, “Kur’ an-ı Kerim ve Hanifler”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 11 (1963), 4.

¹⁴⁹ Kuzgun, 202.

¹⁵⁰ İbn Hişam, *Siret’ ün- Nebeviyye*, 238

verdiği bilgilere göre Hanifler sadece Hz. Muhammed'e takaddüm eden günlerde değil, daha önceki dönemlerde de belli sayılarda var idiler.¹⁵¹

Peygamberlikten önce Araplar arasında "Hanifler" olarak bir grup vardı. Bunlar bu kelimeyi Hz. Muhammed'in nübüvvetinden önce "İbrahim'in dini Haniflik" şeklinde kullandıkları gibi bu dinin esaslarını bulup ona göre ibadet etmek istiyorlardı. Haniflerden bir kısmı Hz. Muhammed ortaya çıktıktan sonra muhalefet etmişler bir kısmı ise nübüvvetten önce Hristiyanlığa girmiş ve bu din üzerine ölmüşlerdir.¹⁵² Bir kısmı da Hz. Muhammed'in nübüvvetini kabul etmiştir.

Varaka b. Nevfel, Hz. Muhammed'e ilk vahiy geldiği zaman düştüğü şüphe ve sıkıntıları ortadan kaldırmak için kendisine yardımcı olmuştur. Varaka'nın Hz. Muhammed'e yardım etmesinde etken olan şey O'nun Hanifliği arayan kişiler arasında olması ve Bi'setten evvel bu kelimenin Araplar arasında bilinmesinin delilidir.¹⁵³

Amr b. Nufeyl, bir gün Kâbe'ye gelip sırtını Kâbe'nin duvarına dayayarak, *"Ey Kureyş ahalisi, nefsim kudretinde olan Allah'a yemin ederim ki içimizde benden başka İbrahim'in Haniflik dininde olan kimse yoktur"* diye hitap ediyor, sonra da *"Ey Allah'ım, sana ne şekilde ibadet edileceğini bilsem o şekilde ibadet ederdim ama bilmiyorum dedikten sonra secdeye kapanır."*¹⁵⁴

Osman b. Huveyris, Haniflik inancı aramak için Bizans'a kadar gitmiş Bizans İmparatoru ile görüştüktan sonra da Hristiyanlık dinini benimsemiştir.

Bu tarz olaylar nübüvvetten önce meydana gelmiştir. Ancak müsteşrikler bunların Müslümanlar tarafından uydurulduğunu iddia etmektedir. Eğer İslam tarihi kaynakları bu söylenenleri uydurmuş olsa idi, bu Hanif olarak kabul edilen kişilerin sonradan Hristiyanlığa geçtiğini söylemez hepsini Müslüman olarak gösterirlerdi.¹⁵⁵ İslam tarihçileri bu konuda o kadar tarafsız ki müsteşriklerin iddialarını bile yorumlamadan nakletmişlerdir. Mesela; Haniflerden Abdullah b. Cahş'ın İslamiyet'i kabul edip Habeşistan'a göç ettikten sonra

¹⁵¹ Ebü'l-Meâlî Cemâlüddin Mahmûd Şükrî b. Abdillâh b. Mahmûd el-Âlûsî, *Bulûgu'l-ereb fî ma'rifeti ahvâli'l-Arab*, (Mısır, 1342/742), 196; Kuzgun, 206.

¹⁵² İbn Hişam, *Siret'ün- Nebeviyye*, s.63, İbni İshak, *Siyer*, s.128.

¹⁵³ Kuzgun, 137.

¹⁵⁴ İbni İshak, *Siyer*, 171.

¹⁵⁵ Kuzgun, 137-138.

Hristiyanlığa irtidadını ve İslamiyet hakkındaki řu sözlerini “Biz gözlerimizi açtık. Siz hala gözlerinizi kırptıştırıyorsunuz.”¹⁵⁶ Şeklinde aktarmaktadırlar.

¹⁵⁶ İbn Hişam, *Siret' ün- Nebeviyye*, 159.

4. NÜBÜVET VE CAETANİ'YE GÖRE NÜBÜVET KAVRAMI

4.1. Nübüvvet (Peygamberlik)

Sözlükte “haber vermek” manasındaki *neb* yahut “konum ve değeri yüksek olmak”¹⁵⁷ anlamındaki “*nebve*” (nübû) kökünden masdar ismi olan nübüvvet kelimesini Ragıb el-İsfehani şöyle açıklamıştır: “Allah ile akıl sahibi kulları arasında dünya ve ahiret hayatlarıyla ilgili ihtiyaçlarının giderilmesi için yapılan elçilik görevidir”.¹⁵⁸ Bir haberin “*nebe*” olabilmesi için, “ilim ifade etmesi, önemli olması ve yararlı olması” gerekmektedir.¹⁵⁹ Türkçe’de nübüvvet kökünden türeyen “*nebî*” yerine daha çok Farsça’dan alınmış peygamber ve peygamberlik kelimeleri kullanılır. Risalet kavramı da nübüvvet ile eşanlamlı olmakla beraber dini literatürde daha çok nübüvvet kelimesi kullanılmaktadır.¹⁶⁰ Her iki kavramda ilahi emir ve yasakları insanlara iletip elçilik görevini yerine getirmeyi ifade etmektedir.¹⁶¹ Allah’ın elçi olarak seçip görevlendirdiği kimseye nebî ya da resul denmektedir.¹⁶²

Bir arada yaşamak durumunda olan insanlara ilahi prensipleri uygulayabilmek için bir Resul’ün gönderilmesi gerekmektedir.¹⁶³ Hicr suresi 22. Ayette bahsi geçen rüzgâr ve su misali, aynı zamanda ilahi feyzi taşıyan peygamberleri ve gökten inen su gibi ma-i hayat olan ilahi kitapları temsil etmektedir.¹⁶⁴ Nübüvvet insanlık için zaruri bir ihtiyaç olup, kıyamete kadar devam edecektir.¹⁶⁵

Peygamberlik evrensel bir olgu olup, vahiy esasına dayanmaktadır. Bu ilahi vahye muhatap olmak kişisel kabiliyet ve gayretin sonucu olmayıp ilahi bir lütuftur. Peygamberlik vazifesini yerine getirecek kişiler yüksek ahlaki özelliklere sahiptirler. Peygamberler,

¹⁵⁷ Yusuf Şevki Yavuz, “Nübüvvet”, *DİA* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1992), 33/279.

¹⁵⁸ Ragıb el-İsfehani, *el-Müfredat fî Garibu'l-Kur'an*, Thk. Safvan Adnân Davûdî, (Beyrut: Daru'l-Kalem-Şam, Daru's-Şamiyye, 1418/1997), 622-623.

¹⁵⁹ Musa Bilgiz, “Kur'an da Nübüvvet” *Diyanet İlmi Dergi* 49/1 (2013), 25.

¹⁶⁰ Yusuf Şevki Yavuz, “Nübüvvet”, 33/279.

¹⁶¹ Yusuf Şevki Yavuz, “Nübüvvet”, 33/279.

¹⁶² Yusuf Şevki Yavuz, “Nübüvvet”, 33/279.

¹⁶³ Muhammed Hamidullah, *Kur'an-ı Kerim Tarihi*, çev. Abdülaziz Hatip, Mahmud Kanık (İstanbul: Beyan Yayınları, 2016), 10.

¹⁶⁴ Elmalılı Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, (İstanbul: Eser Neşriyat ve Dağıtım, 1979), 5/3055.

¹⁶⁵ Muhammed Çelik, “Kur'an-ı Kerim'in Hz. Muhammed'in Nübüvvetini Mûdaafası”, *Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3/1, (2001), 1.

insanlara sadece ibadet kurallarını değil bütün insanlık âlemini ilgilendiren ahlaki değerleri iletmişlerdir. Peygamberlerin bu mesajları insanların dini, ahlaki, ekonomik, politik bütün dengelerini etkilemiştir.¹⁶⁶

4.2. Kur'an da Nübüvvet

Allah, insanı hayat sahibi varlıklar içerisinde en üstün fitrat üzerine yeryüzünün halifesi olarak yaratmıştır. Ve Allah insanı bu mertebede yaratırken ona şunları bildirmiştir: *“Senin ve bütün kâinatın sahibi, Rabbi ve hâkimi Benim. Büyük kâinatımda sen ne tamamıyla özgürsün, ne de başkalarının kulusun. Ben'den başka tapılacak yoktur. Senin, yetkiler verilerek dünyaya gönderilmen aslında bir sınavdır. Sınav süresi bittiğinde yine Bana döneceksin. Ben o zaman dünyada geçirdiğin süre ve yaptığın işleri değerlendirerek sınavı kimlerin kazandığını kimlerin kaybettiğini açıklayacağım. Senin için en doğru yol Ben'i tek ilâh ve hâkim olarak kabul etmektir. Buyruklarıma göre dünyadaki işlerini yapmalı ve orada geçireceğin ömrü bir imtihan süresi olarak görmelisin. Amacın ve hedefin bu imtihanı kazanmak olmalıdır. Aksine yapacağın her hareket yanlış olacaktır. Şayet ilk yolu seçersen -ki bunu yapmakta serbestsin- dünyada huzur ve sükûn bulacaksın ve Bana geldiğinde sana Cennet denilen ebedi rahatlık ve mutluluğu vereceğim. Fakat başka yol seçecek olursan -ki bunu da yapmakta serbestsin- dünyada rahat yüzü göremezsin ve dünyadan âhirete döndüğünde de Cehennem denilen ebedi huzursuzluk ve mutsuzluğun çukuruna düşersin”*¹⁶⁷ İnsan mutlak doğruya ulaşabilmek için düşünme, akletme, irade, doğru ve yanlış ayırt edebilme, araştırma, bilgi edinme, konuşma, üretme gibi yetilere sahiptir. Bununla birlikte Allah, insana kendi varlığını gösterebilmek için insanın dış dünyasına çeşitli işaretler koymuştur. Bu deliller ile insan Allah'ın varlığını ve birliğini bilmek, rahmeti ve rızası için sırat-ı müstakim üzere yaşamak, Allah'ın gazabına sebep olacak şeylerden kaçınmak üzere kendisine yol haritası çizer. Bu yol haritasını çizerken insana rehberlik yapacak olan temel müessese nübüvvet yani peygamberliktir.¹⁶⁸ Allah iman edenleri müjdeleyen, inkâr edip sapkınlığa düşenleri uyaran resuller göndermiştir.¹⁶⁹ İyi ve kötüyü ayırabilmek, anlaşmazlığa düştükleri konularda gerçeğe ulaşabilmek içinde kitaplar indirmiştir.¹⁷⁰ Bütün peygamberler ilahi kaynaktan beslenmekte olup, Hz. Âdem'den Hz.

¹⁶⁶ Musa Bilgiz, 23.

¹⁶⁷ Ebu'l- Âla Mevdûdi, *Tarih Boyunca Tevhid Mücadelesi ve Hz. Peygamber'in Hayatı*, çev. Ahmed Asrar, (İstanbul: Pınar Yayınları, trs), 22,23.

¹⁶⁸ Musa Bilgiz, 24.

¹⁶⁹ Nisâ, 4/165.

¹⁷⁰ Bakara, 2/213.

Muhammed'e kadar bütün peygamberlerin üslubu aynı olmuştur. Peygamberler, mensup oldukları toplum içerisinde dışlanmışlar, mecnun olarak itham edilmişler, türlü zorluk ve baskılara maruz bırakılmışlardır.¹⁷¹ Ama hiçbirisi davasından dönmemiş azim bir kararlılık ile mücadelelerine devam etmiştir. Bu yüce şahsiyetlerin en büyük özelliklerinden biri de yalancı, hırsız, hain, zalim, haram yiyici ve ahlaksız olmamalarıdır. Peygamberlere sempati beslemeyenler bile onların bu özelliklerini kabul etmişlerdir.¹⁷² Asıl görevleri insanların dünya ve ahiret hayatında mutluluğu yakalamaları için rehberlik olan peygamberlerin, dini konular dışında her şeyi bilmeleri beklenmemelidir. Peygamberler Allah'tan aldıkları vahyi insanlara sözlü ve uygulamalı olarak iletirler. Yaşadıkları dönemde derin izler bırakan ve nesilden nesile kahramanlıkları, hikâyeleri anlatılan peygamberleri bizlere en güzel ve doğru bir şekilde aktaran yüce kitabımız Kur'an-ı Kerim'dir.¹⁷³

Peygamberler, temiz ahlaklı, haysiyetli, alçakgönüllü ve dürüst insanlar olup, birçok insan için örnek teşkil etmişlerdir. Yaşadıkları dönemde görevlerini tam olarak ifâ etmekle birlikte onların bu tebliğlerini kabul edenler azınlık olarak kalmıştır. Bu inananlar bile zamanla hakikatten uzaklaşmış ve sapkınlığa düşmüşlerdir. Bazıları ise *“Allah'ın kendilerine bahsettiği Hakikat ilmine türlü çeşit batıl itikat ve nazariyeler karıştırarak kendi heva ve heveslerine göre öylesine hayat, kural ve kanunlar icat ettiler ki, Allah'ın yarattığı dünyada, zulüm ve baskıdan geçilmez oldu.”*¹⁷⁴

Kur'an-ı Kerim'de insanların dünya ve ahirette mutluluğuna erişmesi için Allah tarafından görevlendirilen peygamberler için *“nebi”* ve *“resul”* ifadeleri kullanılmıştır. Daha öncede belirttiğimiz gibi sıradan bir haber ifade etmeyen nebe'ye göre nebinin anlamı *“şüphe taşımayan yakın seviyesindeki ilimleri, çok önemli ve faydalı haber ve olayları gönderildikleri varlık âlemlerine getiren ve bildiren şahsiyetlerdir.”*¹⁷⁵ Yapılan bu tanım ile Kur'an da geçen *“nebe”* ifadeleri anlam olarak örtüşmektedir. Mesela; peygamberlerin mucizeleri,¹⁷⁶ dünyada işlenen her hususun ahirette haber verilmesi,¹⁷⁷ Allah'ın

¹⁷¹ Ra'd, 13/87.

¹⁷² Musa Bilgiz, 24.

¹⁷³ Musa Bilgiz, 24,25.

¹⁷⁴ Mevdudi, *Tarih boyunca Tevhid Mücadelesi ve Hz. Peygamber'in Hayatı*, 24.

¹⁷⁵ Musa Bilgiz, 25.

¹⁷⁶ Âl-i İmrân, 3/49.

¹⁷⁷ Mâide, 5/14,105.

peygamberlere gaybî hususları bildirmesi,¹⁷⁸ geçmiş toplumların kıssaları,¹⁷⁹ kıyamet ve ahiret gibi...¹⁸⁰

Melekler ve insanlar arasından seçilen peygamberler¹⁸¹ değerli ve şerefli şahsiyetlerdir.¹⁸² “*Nebe*” kelimesinin anlamı ile *nebe*’den türemiş olan nebinin yapmış olduğu görevler arasında bir bağlantı bulunmaktadır ki; nebiler Allah’tan aldıkları önemli haberleri insanlara ileten kimselerdir.¹⁸³ Hz. Muhammed’in tebliğini içeren bilgilerin Kur’an’da “*nebeünazîm*” olarak geçmektedir.¹⁸⁴ “*De ki: bu çok önemli, ilim ifade eden ve faydalı bir haberdur. Yine de siz ondan yüz çeviriyorsunuz.*”¹⁸⁵ Burada geçen haber ile ilgili farklı yorumlar bulunmaktadır. Bunlar şöyle ifade edilebilir:

- a) Allah'ın birliği ve Hz. Muhammed'in Allah tarafından görevlendirilmesi,
- b) Âhiret ile ilgili haberler, bilgiler,
- c) İnsanlara uyarıcı ve aydınlatıcı haberler, bilgiler aktaran Kur'an¹⁸⁶

Bunların hepsinin kastedilmiş olması da mümkündür.¹⁸⁷ Âyette bu bilgilerin “*büyük haber*” olarak nitelenmesi, muhatabı, anılan konularla ilgili bilgileri ciddiye almaya, bunların önemini kavramaya teşvik gayesi taşımaktadır. Zira bu bilgilerin kabul veya reddedilmesi, insanoğlunun yalnız dünyasının değil, âhiret hayatının da yönünü ve mahiyetini belirleyecektir. Bu bakımdan “*Siz ise ona sırt çeviriyorsunuz*” ifadesi, müşriklerin ve “*büyük haber*” karşısında onlar gibi ciddiyetsiz, düşüncesiz ve sorumsuz tavırlar sergileyenlerin tutumlarının ne kadar yanlış ve tehlikeli olduğuna dikkat çeken bir eleştiridir.¹⁸⁸

¹⁷⁸ Âl-i İmrân, 3/44; En’âm, 6/34.

¹⁷⁹ A’râf, 7/101.

¹⁸⁰ Yûnus, 10/53.

¹⁸¹ Hac, 22/75.

¹⁸² Âl-i İmrân, 3/33; A’râf, 7/144; Sâd, 38/47; Neml, 27/59.

¹⁸³ Musa Bilgiz, 26.

¹⁸⁴ Musa Bilgiz, 26.

¹⁸⁵ Sâd, 38/67,68.

¹⁸⁶ Ebû Abdillâh (Ebû'l-Fazl) Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin er-Râzî et-Taberistânî, *Mefatihü'l-Gayb*, (Beyrut: Daru'l-Fikr, 803/1401), 26/225.

¹⁸⁷ Ebu Mansûr el-Maturidî, *Tevilâtü'l-Kur’ân*, çev.S. Kemal Sandıkçı, (İstanbul: Ensar Yayınları, 2018), 298; Musa Bilgiz, 26.

¹⁸⁸ Komisyon, *Kur’an Yolu*, 4/514-515.

Kur'an-ı Kerim'de nübüvvet ile ilgili ayetleri toplamak gerekirse şu şekilde sıralayabilirim.

1. Allah, Hz. Nuh ve İbrahim ile soylarından gelen bazı kimselere kitap, hüküm ve nübüvvet lütfedip onları nebi ve resul yaptığı, ayrıca İsrailoğulları'na kitap ve nübüvvet verdiği belirtilmektedir.¹⁸⁹

2. Allah, insanlara yaratılış itibariyle doğru yolu göstermek üzere peygamberler ve kitaplar göndermiştir. İlk peygamber olarak da Hz. Âdem'i seçmiştir.¹⁹⁰

3. İnsanlar başlangıçta aynı dine mensuplardı. Zamanla Allah, iman edip iyi işler yapanları müjdelemek ve dalaletle düşüp kötü davranışlarda bulunanları uyarmak üzere nebiler ve resuller göndermiştir. İhtilafa düştükleri konularda hakikate doğruya ulaşabilmek içinde kitaplar indirmiştir.¹⁹¹

4. Allah, aydınlatıcı bir kandile benzettiği¹⁹² peygamberler aracılığıyla insanları bilgilendirmiş, kitaplarını Cebrail ile ya da vahiy yoluyla indirmiş peygamberleri de aldıkları vahiylerin Allah'tan geldiğine dair zorunlu bilgilere sahip kılmıştır.¹⁹³

5. Allah, Hz. Musa'ya Tevrat'ı, Davud'a Zebur'u, İsa'ya İncil'i ve son peygamber Hz. Muhammed'e de geçmiş tüm peygamberleri ve ilahi kitapları tanıtip doğrulayan Kur'an-ı Kerim'i indirmiştir.¹⁹⁴

6. Peygamberler, mensup oldukları toplumun diliyle tebliğlerini yerine getirmişlerdir.¹⁹⁵ Bu tebliğlerde Allah'ın varlığını ve birliği, ilahi kitaplar, peygamberlere, ahiret gününe ve meleklerle iman, namaz kılmak, oruç tutmak, zekat vermek, iyilik yapıp kötülükten sakınmak, anne babaya iyi davranmak, adam öldürmemek, hırsızlık yapmamak, yoksullara yardım etmek gibi temel ilkeler yer almaktadır.¹⁹⁶ Peygamberler mensup oldukları toplumlarda elçilik görevlerini kanıtlamak için mucizeler göstermişler ancak

¹⁸⁹ Yusuf Şevki Yavuz, "Nübüvvet", 33/279; En'âm, 6/83-89; Meryem, 19/49-58; Ahzâb, 33/39-40.

¹⁹⁰ Yusuf Şevki Yavuz, "Nübüvvet", 33/279; Bakara, 2/30,37; Âli-İmrân, 3/33.

¹⁹¹ Yusuf Şevki Yavuz, "Nübüvvet", 33/279; Bakara, 2/213; Yûnus, 10/47; Mü'minûn, 23/44; Fâtır, 35/24.

¹⁹² Ahzâb, 33/46.

¹⁹³ Yusuf Şevki Yavuz, "Nübüvvet", 33/279; Nisâ, 4/163; Nahl, 16/102.

¹⁹⁴ Yusuf Şevki Yavuz, "Nübüvvet", 33/279,280; Âli-İmrân, 3/3-4; Nisâ, 4/136; Mâide, 5/44-46; Furkân, 25/1.

¹⁹⁵ İbrâhîm, 14/4; Şûrâ, 42/7.

¹⁹⁶ Yusuf Şevki Yavuz, "Nübüvvet", 33/280.

toplum içerisinde kendilerine muhalif olanlar tarafından “*eskilerin masalları, uydurulmuş sözler, açık bir sihir*” olarak nitelendirilmişlerdir.¹⁹⁷

Bu mucizeler, insanların önceden yeterince uyarılmadık tezine sığınmalarını önlemek için¹⁹⁸ duyulara hitap eden, tabiat kanunlarını aşan ve gayba dair olayları içermektedir. Bu mucizelerin bir kısmı inanmak isteyenlere öncülük etmiş, bir kısmı da inkar edenleri helak etmeye yönelik olmuştur.¹⁹⁹ Mesela; Hz. Nuh’a tufan ve tufandan gemi ile kurtulmak,²⁰⁰ Hz. Süleyman’ın kuşlarla konuşması, karıncanın ne söylediğini anlaması,²⁰¹ Hz. Salih’e kayadan deve çıkarma,²⁰² Hz. İbrahim’i ateşin yakmaması,²⁰³ Hz. Musa’nın asasının ejderhaya dönüşmesi,²⁰⁴ Hz. İsa’ya gökten indirilen sofraya, ölüleri diriltme, saklı olan şeylerin yerlerini bulma,²⁰⁵ Hz. Muhammed’e Bizanslıların İranlıları yeneceklerinin önceden bildirilmesi²⁰⁶ gibi.

Peygamberlere inanmayan ve mucizeleri inkâr edenler başka mucizeler ile helak edilmişlerdir. Bunlar sonraki nesiller içinde ibretlik olmuştur. Hz. Nuh ve Lut kavimlerinde olduğu gibi. Son peygamber olması hasebiyle Hz. Muhammed için hissi mucizeler değil de akıl yürütüp yeni bilgiler üretmeyi hedefleyen Kur’an indirilmiştir.²⁰⁷ Çünkü önceki peygamberler sadece kendi kavimlerine gönderilmişti. Hz. Muhammed ise tüm insanlığa gönderilmiş bir peygamberdir.²⁰⁸

4.3. Kur’an da Peygamberlerin Görevleri

Tebliğ kelimesi; “*ulaşmasını sağlamak, götürmek, iletmek, bilgilendirmek, rapor vermek ve duyuru, bildiri*”²⁰⁹ anlamlarına gelmektedir. Kur’an da peygamberlerden bahsedilirken onların en önemli görevlerinin tebliğ olduğu bildirilmiştir. Tebliğ kelimesi ve

¹⁹⁷ Yusuf Şevki Yavuz, “*Nübüvvet*”, 33/280; En‘âm 6/25; İsrâ 17/101; Mü‘minûn 23/24; Furkân 25/ 5-6; Yâsîn 36/13-15.

¹⁹⁸ Nisâ 4/164-165.

¹⁹⁹ Yusuf Şevki Yavuz, “*Nübüvvet*”, 33/280.

²⁰⁰ Hûd, 11/36-48.

²⁰¹ Neml, 27/18-28.

²⁰² Hûd, 11/61-68.

²⁰³ Enbiyâ, 21/51-71.

²⁰⁴ A‘râf, 7/103-107.

²⁰⁵ Âl-i İmrân, 3/45-49.

²⁰⁶ Rûm, 30/2-4.

²⁰⁷ Bakara, 2/23-24; Ankebût, 29/47-51; Ahzâb, 33/39-40.

²⁰⁸ Yusuf Şevki Yavuz, “*Nübüvvet*”, 33/280.; Bakara 2/23-24; Ankebût 29/47-51; el-Ahzâb 33/39-40.

²⁰⁹ İbn Manzûr, Ebu’l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Alî b. Ahmed el-Ensârî er-Rüveyfî, *Lisanü’lArab*, (Beyrut: Daru’s- Sadr, 1414/1994), 8/419-421.

türevleri Kur'an da yetmiş yedi yerde geçmektedir. Bunların otuzu peygamberlerin tebliği ile ilgilidir.²¹⁰ Peygamberler ilahi vahyi bildiren “mübelliğ” dirler.²¹¹ Kur'an da peygamberlerin tebliğ edici beyanatları anlatılırken “iblağ ve belağ”²¹² kelimeleri kullanılmıştır. Kur'an da peygamberlere görevlerinin tebliğ olduğu ve bu tebliği bildirmeleri gerektiği ²¹³ bildirilmektedir.

Peygamberliğin en temel ilkesi ve ayrılmaz parçası tebliğdir.²¹⁴ Onlar kendilerine gönderilen vahye ne bir ekleme yaparlar ne de gizlerler.²¹⁵ “Sana vahyedilen bu ilahi kelamı izle ve insanlara ilet.”²¹⁶; “Elçinin görevi, mesajı apaçık tebliğ etmekten başka bir şey değildir.”²¹⁷; “Rasule düşense yalnızca kendisine indirileni bütün açıklığı ile tebliğ etmektir.”²¹⁸; “ve biz size açıkça tebliğ etmekten başka bir şeyle mükellef değiliz.”²¹⁹

Allah, peygamberlerine tebliği emrederken tebliğin kurallarını da bildirmiştir. Tebliğde baskı ve zorlamadan uzak hoşgörölü²²⁰ bir yolun izlenmesi istenmiştir. “Sen onlar üzerinde zorba değilsin.”²²¹; “Sen onları hiçbir şekilde zorlayamazsın.”²²² “Eğer Rabbin dileyseydi yeryüzündekilerin tümü topluca iman ederdi. O halde mümin olsunlar diye insanları sen mi zorlayacaksın.”²²³

Kur'an, insanların kendilerine iletilen tebliği değerlendirme hususunda serbest bırakılmışlardır. “Dinde zorlama yoktur. Artık doğru ile yanlış birbirinden seçilip ayrılmıştır.”²²⁴; Ve deki Hak Rabbinizdendir. Öyle ise dileyen iman etsin. Dileyen inkar etsin.”²²⁵; “Şüphesiz biz bu kitabı sana, insanlara yönelik bir gerçek olarak indirdik. Artık

²¹⁰ Fuat Akdemir, “Kur'an-ı Kerim'de Nübüvvet Ait Kavramlar”, *Düzce Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1/2 (2017), 3.

²¹¹ İbn Manzûr, “*Lisânu'l-Arab*”, 8/419-421.

²¹² İbn Manzûr, “*Lisânu'l-Arab*”, 8/419; Ragıb el-İsfehâni, *el-Müfredat fî Garibu'l-Kur'an*, 76-77.

²¹³ Mâide 5/67, 92, 99; Âl-i İmrân 3/20; A'râf 7/ 62-68; Ra'd 13/40; İbrâhîm 14/52; Nahl 16/ 35,82; Nûr 24/54; Ankebût 29/18; Ahzâb 33/39; Yâsîn 36/ 17; Şûrâ 42/48; Ahkâf 46/23.

²¹⁴ Fuat Akdemir, 4.

²¹⁵ Hâkka, 69/44-47.

²¹⁶ Ankebût, 29/45.

²¹⁷ Mâide, 5/99.

²¹⁸ Nûr, 24/54.

²¹⁹ Mâide, 5/ 99; Nahl, 16/ 35, 82; Nûr, 24/ 54.

²²⁰ Âl-i İmrân, 3/159.

²²¹ Gâşîye, 88/22.

²²² Kâf, 50/45.

²²³ Yûnus, 10/99.

²²⁴ Bakara, 2/256.

²²⁵ Kehf, 18/29.

kim doğru yolu seçerse, kendi lehinedir; kim de saparsa ancak kendi aleyhine sapmış olur. Sen onların vekili değilsin.”²²⁶

Allah Kur'an da peygamberlerin tebliğ görevlerini yerine getirirken muhataplarının durumlarına göre hareket etmelerini istemiştir. *“Fakat ona konuşurken yumuşak bir üslup kullanın! Belki söz dinler, ya da en azından çekinir.”*²²⁷ *“Sen, Rabb'inin yoluna hikmetle ve güzel öğütle davet et ve onlara karşı öyle bir mücadele yöntemi ortaya koy ki, o en güzel, en etkilisi olsun!”*²²⁸ *“O vakit Allah'tan bir rahmet ile onlara yumuşak davrandın! Şayet sen kaba, katı yürekli olsaydın, hiç şüphesiz çevrenden dağılıp giderlerdi.”*²²⁹ *“Öğüt ver ve onlarla durumları hakkında etraflıca konuş.”*²³⁰

Kur'an peygamberin tebliğ görevini yerine getirmediği takdirde elçilik görevlerini yerine getirmemiş olacaklarını söylemiştir. *“Ey Rasûl! Rabbinden sana indirileni tebliğ et. Eğer bunu yapmazsan O'nun elçiliğini yapmamış olursun. Allah seni insanlardan koruyacaktır. Doğrusu Allah, kâfirler topluluğuna rehberlik etmez.”*²³¹ *“Size öğüt veriyorum ve ben sizin bilmediklerinizi Allah'tan gelen vahiy ile biliyorum. Size Rabbimin vahyettiklerini duyuruyorum ve ben sizin için güvenilir bir öğütçüyüm.”*²³²

Tebliğin önemi aslında peygamberlerin vahyi insanlara iletirken hiçbir beklentilerinin olmamasıdır. *“İmdi ey kavmim çabama karşılık sizden bir bedel beklentisi içerisinde değilim. Benim çabamın karşılığı Allah'a aittir.”*²³³

Yaratılış itibarıyla insan kabiliyet ve meziyetlidir. Allah, vahiy ile insanı desteklemiştir. *“Onlar, müjdeli ve uyarıcı haber taşıyan elçiler ki o elçilerden sonra insanın Allah karşısında bir mazereti bulunmasın.”*²³⁴

²²⁶ Zümer, 39/41.

²²⁷ Tâhâ, 20/44.

²²⁸ Nahl, 16/125.

²²⁹ Âl-i İmrân, 3/ 159

²³⁰ Nisâ, 4/ 63.

²³¹ Mâide, 5/67.

²³² A'râf, 7/62,68; Ahkâf, 46/23.

²³³ Hûd, 11/ 29, 51; Yûnus, 10/72; Şuarâ, 26/109, 127, 145, 164, 180; Sebe, 34/ 47.

²³⁴ Nisâ, 4/165; En'âm, 6/48,49.

Dâî kavramı de'ave دعو veya deâ دعى kökünden türemiş²³⁵ olup, “davet etmek, seslenmek, çağırmak, teşvik etmek, tembih etmek” gibi anlamlara gelmektedir.²³⁶ “Dai” kavramı Kur'an-ı Kerim'de peygamberler için “Allah'a çağıran” anlamında kullanılmaktadır.²³⁷ İnsanların doğru, güzel, kaliteli bir yaşam sürdürebilmeleri için müjdecî, davetçi olarak peygamberler gönderilmiştir. Bununla ilgili olarak şu ayeti örnek verebiliriz. “Ey Peygamber! Biz seni bir şahit, bir müjdeleyici, bir uyarıcı; kendi izniyle Allah'a çağıran bir davetçi ve aydınlatıcı bir ıfık olarak gönderdik.”²³⁸

Allah'ın isimlerinden olan “El-Hâdî” kavramı, “yol gösteren, aydınlatan, her canlıya hayatlarını devam ettirebilmeleri için gerekli ihtiyaçlarını gösteren”²³⁹ gibi anlamlara gelmektedir. Kur'an da Peygamberler için yol gösterici²⁴⁰ anlamında kullanılmaktadır. “Hâdî” kelimesi Kur'an,²⁴¹ vahiy,²⁴² din²⁴³, ilâhi kitaplar²⁴⁴ ve Kâbe²⁴⁵ içinde kullanılmaktadır. Allah peygamberleri doğru yol rehberi olan kitapları ile göndermiştir. Kur'an da şöyle belirtilmiştir. “Hiç şüphe yok ki, mutlak rehberlik Allah'ın rehberliğidir.”²⁴⁶ İnsanların Allah'tan isteyeceği en önemli şey hidayettir. “Hamdin tamamı bizi bu mutlu sona ulaştıran Allah'a özgüdür, eğer Allah bize bu doğru yolu göstermemiş olsaydı, biz asla doğru yolu bulamazdık. Doğrusu rabbimizin elçileri bize gerçeği söylemişler.”²⁴⁷ Allah, peygamberlerini insanlara bir yol gösterici, hidayet vesilesi olarak göndermiştir. “Ve onları dosdoğru bir yola yönelttik.”²⁴⁸ “Elbet onu doğru yola biz yönelttik: ya iman eden veya inkâr eden biri olmayı kendine bıraktık.”²⁴⁹

“Nasihat etmek, iyi ve olumlu düşünceleri olmak, saf ve katışıksız olmak” gibi anlamlar gelen “nesaha” kelimesinden türemiştir.²⁵⁰ İbn Manzûr “nesaha” kavramının “içten ve

²³⁵ Fuat Akdemir, 6.

²³⁶ İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, 14/257-262; Ragıb el-İsfahani, *el-Müfredat fî Garibu'l-Kur'an* s.169-170.

²³⁷ Mustafa Öz, “ed-dâî”, *DİA* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1992), 8/420; Fuat Akdemir, 6.

²³⁸ Ahzâb, 33/45-46.

²³⁹ İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, C.15/353.

²⁴⁰ Ra'd 13/7; İsrâ 17/ 94; Enbiyâ 21/ 73; Hacc 22/8; Rûm 30/53; Lokmân, 31/20; Secde, 32/24; Fâtır, 35/42; Şûrâ, 42/52.

²⁴¹ Bakara 2/2,5,97,159; Âl-i İmrân, 3/138,103; Yûnus, 10/57; Yûsuf, 12/ 111; Nahl, 16/ 64, 89, 102; İsrâ, 17/9; Lokmân, 31/ 3; Zümer, 39/23.

²⁴² Tevbe, 9/33; Sebe, 34/32; Zümer, 39/23; Mü'min, 40/53; Necm, 53/23; Cin, 72/13.

²⁴³ Sebe, 34/24.

²⁴⁴ Bakara, 2/53; Mâide, 5/44,46; İsrâ, 17/2; Mü'minûn, 23/49; Kasas, 28/42.

²⁴⁵ Âl-i İmrân, 3/96.

²⁴⁶ En'âm, 6/71.

²⁴⁷ A'râf, 7/43.

²⁴⁸ Nisâ, 4/68.

²⁴⁹ İnsân, 76/3.

²⁵⁰ İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, 4/615-617.

samimi olmayı, doğru ve dürüst davranmayı” anlamlarını ifade ettiğini söylemiştir.²⁵¹ Kur’an da peygamberlerin öğüt ve nasihatta bulunan yönleri ifade edilmiş olup, tekil²⁵² ve çoğul²⁵³ olarak “nasih” kavramı kullanılmıştır. “Size Rabbimin mesajlarını tebliğ ediyorum, zira ben sizin için güvenilir bir nasihatçiyim.”²⁵⁴ İnsan için bir öğüt olan vahiy ile ilgili şu ayeti de belirtmek isterim. “Ey kavmim dedi, sapıtmış değilim, aksine ben âlemlerin Rabbi tarafından seçilen bir elçiyim. Size Rabbimin mesajlarını tebliğ ediyor ve öğüt veriyorum, çünkü ben Allah’tan gelen vahiy sayesinde sizin bilmediklerinizi biliyorum.”²⁵⁵

“Va’z” kavramı da “nasihat etmek, öğüt vermek, uyarmak, tembih etmek” anlamındaki “وعظ-يعظ” fiilinden mastardır.²⁵⁶ İbn Manzur va’z kavramı ile ilgili şunu söylemiştir. ““insanı ceza ve sevap ile kalbinin yumuşatılmasıdır.”²⁵⁷ İsfehâni ise; “İnsanı hayır/iyilikle uyararak kalbini arındırmaktır”²⁵⁸ demiştir. Allah peygamberlerin tebliğ görevini içtenlik ve güzellik çerçevesinde yapmalarını istemiştir. “Rabbinin yoluna hikmetle ve güzel öğütle davet et.”²⁵⁹

“Mübeyyin” kelimesi, “ortaya çıkmak, görünmek, açık-vazih olmak ve ayrılmak” manalarına gelen “bâne-yebînu-beynen-beynûneten” köküne dayanmaktadır. Mübeyyin’de “açıklayan bildiren, izah eden, duyuran” manalarına gelmektedir.²⁶⁰ Kur’an da “beyyene, tebeyyene” kelimeleri, peygamberlerin “açıklamaları, izah etmeleri, uyarmaları” olarak geçmektedir.²⁶¹ Kur’an da “mübeyyin” kelimesi Allah’ın “açıklamaları, bildirilmeleri, duyurmaları” anlamında kullanılmaktadır.²⁶² “Böylece Allah size mesajlarını açıklıyor ki, düşünebilirsiniz.”²⁶³ “beyyene” kavramı ile ilgili olarak ise Kur’an da; “her peygamberin kendi kavminin diliyle gönderildiğini, mesajları açık ve net olarak iletmelerini”,²⁶⁴ “tüm peygamberlerden vahyi duyurmalarını ve gizlememelerini”,²⁶⁵ “kendilerine indirilen

²⁵¹ İbn Manzûr, *Lisânu’l-Arab*, 4/615.

²⁵² A’râf, 7/62,68.

²⁵³ A’râf, 7/79.

²⁵⁴ A’râf, 7/68

²⁵⁵ A’râf, 7/61-62

²⁵⁶ Fuat Akdemir, 14.

²⁵⁷ İbn Manzûr, *Lisânu’l-Arab*, 7/467.

²⁵⁸ Ragıb el-İsfehani, *el-Müfredat fî Garibu’l-Kur’an*, s.527.

²⁵⁹ Nahl, 16/125.

²⁶⁰ Fuat Akdemir, 9.

²⁶¹ Mâide, 5/15,19; İbrâhîm, 14/4; Nahl, 16/44,64; Zuhuruf, 43/63.

²⁶² Bakara, 2/68, 69, 70, 187, 219, 221, 241, 266; Âl-i İmrân, 3/103; Nisâ, 4/26, 176.

²⁶³ Bakara, 2/219.

²⁶⁴ İbrâhîm, 14/4.

²⁶⁵ Mâide, 5/67.

vahiyleri insanlara açıklamalarını”,²⁶⁶ “toplumların bilmedikleri ve üzerinde anlaşmazlığa düştükleri meselelerin çözümlerini kendilerine sunmalarını”,²⁶⁷ “peygamberlerin hakikatleri açıklamak üzere gönderildiği”,²⁶⁸ “Allah ayetlerini insanlığa açıklıyor ki, sorumluluk bilincini kuşanabilsinler”,²⁶⁹ “tefekür edebilsinler”,²⁷⁰ “ibret alsınlar”,²⁷¹ “akıllarını kullanabilsinler”,²⁷² “şükredebilsinler”,²⁷³ şeklinde ifadeler geçmektedir.

Peygamberler kendilerine gönderilen vahiyleri tebliğ ve açıklamakla görevlidir. Bu konuyu Allah “*hakikatin apaçık belgeleri*” şeklinde vurgulamış ve Kur’an-ın anlaşılır olması ve öğüt alınması için kolaylaştırdığını “*Ve doğrusu biz bu Kur’an-ı ders alınsın diye kolaylaştırdık.*”²⁷⁴ Ayetiyle de ortaya koymuştur.

Vahiy, Allah ile peygamber arasında açık ve anlaşılır bir şekilde Kur’an ile sınırlıdır. Vahiy ile peygamber sözünü birbiri ile karıştırmamak gerekmektedir. Peygamber, gelen ayetleri bittabi açıklamış, yorumlamıştır. Bu ifadeler peygamberin bir beşer olduğunu göstermiş olup, vahiy ile bir ilişkisi yoktur.²⁷⁵ Peygamberler, tebliğ sürecinde açıklamalarında vahyin özüne uzak kalmamalıdır. Zaten vahiy dışı söylemleri onların şahsi kanaatleri, uygulamaları ve içtihatlarıdır.²⁷⁶

Müzekkîr kavramı; *hatırlatmak, anımsatmak, dikkatini çekmek, kelimeyi müzekker yapmak* anlamındaki *zek-ke-re- ذکر* fiilinden türemiştir.²⁷⁷ Zikr ise *hatırlama, anma, bahsetme, zikretme, anlatma* anlamlarına gelmektedir.²⁷⁸ Kur’an peygamberlerin *hatırlatan, anımsatan yönüne* dikkat geçmektedir. “*Ama yine de hatırlatmaya devam et. Çünkü bu hatırlatmalar müminlere fayda sağlar.*”²⁷⁹ Kur’an da Hz. Peygamber hakkında doğrudan

²⁶⁶ Nahl, 16/44.

²⁶⁷ Nahl, 16/64.

²⁶⁸ Mâide, 5/19.

²⁶⁹ Bakara, 2/187.

²⁷⁰ Bakara, 2/219.

²⁷¹ Bakara, 2/221.

²⁷² Bakara, 2/242.

²⁷³ Mâide, 5/89.

²⁷⁴ Kamer, 54/17, 22, 32-40.

²⁷⁵ Fuat Akdemir, 10.

²⁷⁶ Fuat Akdemir, 10.

²⁷⁷ İbn Manzûr, *Lisânu 'l-Arab*, 4/309,311.

²⁷⁸ Fuat Akdemir, 11.

²⁷⁹ Zâriyât, 51/55.

“müzekkir” diye bahsetmektedir. “İmdi sen hatırlat! Çünkü sen sadece bir hatırlatıcısın; onlara inanç dayatan bir zorba değilsin! İlla ki yüz çeviren ve inkâr eden olacaktır.”²⁸⁰

Kur’an da 95 yerde “zıkr” kelimesi geçmektedir. İnsanlara gönderilen bütün vahiylerin zıkr olduğu belirtilmiş ayrıca Kur’an’ın zıkr olduğu bilhassa ifade edilmiştir. “O, yalnızca bir hatırlatma ve öğüttür ve o özünde apaçık olan ve gerçeği dosdoğru gösteren Kur’an’dır.”²⁸¹ “Kimse kuşku olmasın ki, bu hatırlatıcı mesajı, Biz indirdik ve yine kimsenin kuşkusu olmasın ki, onu yine Biz koruyacağız.”²⁸²

Alleme fiilinin masdarı olan ta’lim; eğitim, öğretim anlamlarına gelmektedir.²⁸³ bir okulda öğretmen nasıl öğrencilerine bilgi aktarımında bulunur, onlar üzerinde emek sarf eder, eğitim-öğretimleri için uğraşır. Bu misal gibi peygamberlerde bulundukları toplum içerisinde birer eğitimci ve öğretmenlerdir. Kendilerine tebliğ edilen vahyi toplumlarına aktarırlar. “Rahman, Kur’an-ı O öğretti, insanı O yarattı, insana kendisini ifade etmeyi O öğretti.”²⁸⁴ Vahyin temelini bir toplumda var olan ve bozulmuş değerleri düzeltmek, yenilemek, değiştirmek oluşturmaktadır. “Allah mesajlarını onlara iletme, onları arındırmak ve onlara Kitabı ve hikmeti öğretmek için kendilerine içlerinden birini elçi göndererek müminlere lütufta bulunmuştur. Hâlbuki daha önce apaçık bir sapıklık içinde bulunuyorlardı.”²⁸⁵

Yanlışlık ve sapıklık içerisinde olan insanın bu durumdan kurtulması ve arınması için vesileler yaratan ve onlara peygamber gönderen Allah’tır. “Daha önce kitaptan mahrum olan ve derin bir sapıklık içinde bulunan topluma kendi ayetlerini okumak, onları arındırmak, kitabı ve isabetli hüküm vermeyi öğretmek için kendi içlerinden birini elçi gönderen O’dur.”²⁸⁶ “Kim kendini geliştirip arındırırsa, o kesinlikle ebedi mutluluğa ulaşacaktır. Kim de kendini geliştirmezse çürütürse, o kesinlikle kaybedecektir.”²⁸⁷ Bu ayetlerde de bu durum anlatılmaktadır.

²⁸⁰ Gâşîye, 88/21-23.

²⁸¹ Yâsîn, 36/69.

²⁸² Hicr, 15/9.

²⁸³ İbn Manzûr, Lisânü’l-Arab, 12/419.

²⁸⁴ Rahmân, 55/ 1-4.

²⁸⁵ Âl-i İmrân, 3/164; Bakara, 2/129; Cuma, 62/2.

²⁸⁶ Cuma, 62/2; Âl-i İmrân, 3/164.

²⁸⁷ Şems, 91/9-10.

Şehede kökünden türemiş olup, “tanıklık yapmak, idrak etmek, hazır bulunmak, tanıklık yapmak gibi anlamlara gelmektedir. Allah’ın sıfatı olarak شَهِيد “her şeyi görüp bilen, haberdar olan, kendisinden hiçbir şey gizlenmeyen” demektir.²⁸⁸ Şehid kavramı Kur’an da 35 yerde geçmektedir.²⁸⁹ Yirmi ayette Allah’ atfen; “Ey Peygamberim! De ki: Ey Kitap Ehli! Allah yaptıklarınızı görüp dururken niçin Allah’ın âyetlerini inkâr ediyorsunuz?”²⁹⁰ On bir yerde insana atfen; “Alışveriş yaptığınızda da şahit tutun, bir de ne yazana ne de şahitlik edene zarar verilmesin.”²⁹¹ İki ayette de peygamberlere atfen kullanılmıştır; “İşte böylece sizin insanlığa şahitler olmanız, Rasûl’ün de size şahit olması için sizi mutedil bir millet kıldık.”²⁹²

4.4. Leone Ceatani’nin Nübüvvet ile İlgili Fikirleri

Caetani’ye göre Hz. Peygamber’in nübüvvet görevinin başlangıcı izah edilebilecek en nazik, en karanlık ve en müşkil meseledir.²⁹³ Burada şarklı ve batılı araştırmacıların bu konu üzerinde düştükleri hatalara yer vermiştir. Şöyle ki; şarklı araştırmacıların Hz. Muhammed’e gelen vahiy ile ilgili menkıbeler uydurduklarını, Avrupalıların ise Hz. Muhammed’in yalan ve kötüyü kullanarak elde ettiği neticeleri açıklamak için hataya düştüklerini söylemektedir. Peygamberin doğumu ve gençliği ile ilgili yazılara menkıbelere giriş niteliğinde iddialar ortaya atmış bu iddialar ile uydurma hikâyeleri ortadan kaldırdıklarını ve bu ortadan kaldırma ile birlikte gelenekleri alt üst edecek bu garip zatın, ne seciyesi, ne hayat-ı sabıkası, ne tarz-ı terbiyesi ve dostları hakkında olumlu malumata erişmeden peygamberlik zamanına ulaştıklarını ve Hz. Muhammed’in meçhuliyet kisvesi altında görüldüğünü ifade etmektedir.²⁹⁴

Peygamberliğin başlangıcı ve ilk vahiy konusunda bizlere bilgi veren ve kaynaklık eden hadislerin kıymetsiz olduğunu ve açıklayıcı nitelikte olmadığından bahsetmektedir.²⁹⁵ Burada şunları söylemiştir: “...hikâye edilen vakalardan kısım-ı azamının sathi bir tefsir-i Kur’an mahsulü ve yanlış şeyler olduklarını, âyâtı Kur’aniyenin manalarını tağyir ve tahrif suretiyle elde edildiklerini ispat etmek pek kolaydır. Bundan başka sağlam bir temelden de

²⁸⁸ İbn Manzûr, *Lisânü’l-Arab*, 3/238-240.

²⁸⁹ Fuat Akdemir, 14.

²⁹⁰ Âl-i İmrân, 3/98.

²⁹¹ Bakara, 2/282.

²⁹² Bakara, 2/143.

²⁹³ Ceatani, *İslâm Tarihi*, 48.

²⁹⁴ Ceatani, *İslâm Tarihi*, 49.

²⁹⁵ Ceatani, *İslâm Tarihi*, 49.

mahrumdurlar. Çünkü vakalar ne suretle cereyan ettiklerini bilemeyecek bir halde bulunan bir takım zevattan nakl ve rivayet edilmekte ve böyle kimselere isnat olunmaktadırlar. Şark muharrirlerinin bile hissettikleri bu esaslı itiraza çare-sâz olmak için bazı vakayı Muhammed'in ağzından naklettirmek gibi çürük bir tarik ihtiyar etmişlerdir. Bu malumatı ve ehadisi nakl ve rivayet edenlerin isimleri arasında en eski ashâbı peygamber esâmîsi yoktur. Boşluk Muhammed'in lakırdıyı çok söyleyen zevcesi Âişe'nin işe karıştırılması ile sunî surette doldurulmuştur. Âişe kendisine isnâdd edilen bu ehâdîsi nakletmiş olsa bile bizce güvenmeye değer bir cihet teşkil edemez.”²⁹⁶

Konu hakkında mütaala yapmak için ele alınması gereken bazı unsurların olduğuna değinmiştir. Daha önce de belirtmiştik ama tekrar bahse konu olduğundan söylemekte fayda olacağı kanısındayız. Bunlar; Hz. Peygamber'in şahsı, yaşadığı muhit, mesleğinin mahiyeti ve müşriklerle olan mücadele olarak anlatmıştır. Bi'set-i nebevi hususunda hüküm verebilmek için bu unsurların hepsinin çerçevesinde değerlendirmek gerektiğini ifade etmiştir.

Hz. Muhammed'in dini hususlar için başvurduğu başlıca kaynakların haham ve İbrânî edebiyatı olduğuna değinmiştir.²⁹⁷

Hz. Muhammed hakkındaki hadislerin sonraki nesillere gelinceye kadar çok elden geçtiğini ya da hadisleri nakledenlerin düşüncelerine göre şekillendiğinden, Hz. Peygamberi kendi hayal dünyalarına göre şekillendirdiklerini veyahutta bize hayal ettirmek istedikleri şekilde anlatmaya çalıştıklarından bahsetmektedir. Hz. Muhammed bi'set-i ile ilgili şunları aktarmıştır. “An'enenin bize tasvir ettiği Muhammed uzun bir sa'yin mahsul-i nihâîsidir. Hâlbuki hakiki ve ibtidâî Muhammed, bi'setin bidayetindeki Muhammed tarihten kaybolmuştur. An'ane, son zamanların gözden geçirilmiş, tashîh edilmiş, binaenaleyh hakikatten uzaklaştırılmış Muhammed'ini ta ilk zamanlara götürmüştür. Bu sunî ve hayâlî Muhammed, an'ane tarafından bi'set-i nebeviyyenin başlangıcına vaz'edilmekle gayet vahim bir tarih hatası yapılmış ve ehâdîsi okuyanlar üzerinde gayet hatalı bir intibâ bırakılmıştır. Hâlbuki Kur'an'da öğrendiğimize göre Muhammed, hiç tebeddül ve tahavvül etmeden yaşamış mütekebbir bir insan değildi. O da birçok istihalelerden geçmiş, mübâreze-i hayâtın icâbât-ı zarûriyyesi ve pek velveleli bir mesleğin gayr-ı me'mûl hâdisâtı karşısında

²⁹⁶ Ceatani, *İslâm Tarihi*, 49, 50.

²⁹⁷ Ceatani, *İslâm Tarihi*, 51.

adeta her gün tahavvülâta uğramıştır. Muhammed birçok tebeddülât-ı ahlâkiyyeden geçti, rub'ı asrı mütecâviz fırtınalı bir hayattan sonra o mübâreze-i azîmenin bidayetindeki adamdan derîn surette farklı bir adam halinde vefat etti. Muhammed bütün dünyanın vekâyı-ı üzerinde icra-yı tesir etmiştir. Fakat hayat-ı hususiyyenin gayet küçük vekâyı'ı de onun üzerinde azim tesirler yapmıştır.”²⁹⁸ Şunu da iddia etmektedir. “Muhammed ibtidâ Rasulullah olarak ortaya çıkmamış, bu mefhumu senelerce mücadelede ve neşr-i efkârdan sonra vâsıl olmuştur.”²⁹⁹

Hz. Muhammed'in kendisine gelen vahiyler üzerinde birden fazla inceleme ve çalışma yaparak edebi bir şekil verdiğine dair iddiaları vardır. Buna mukabil kendisine vahyolunan ayetlerin en kadim olanlarının kaybolduğunu söylemektedir ki şöyle ifade etmektedir. “Peygamber'in ilk mahsulât-ı edebîye ve dîniyyesinin bir kısmının kaybolmuş olduğunda hiç şüphe yoktur. Kur'an'ın en kâdim ayetlerinin kaybolması öyle bir vakadır ki bu bâb da izhâr-ı tereddüt etmek muvafık-ı ihtiyât olamaz. Ayetlerin biri sun'i biri tabîî başlıca iki sebepten dolayı kaybolması mecbûrî idi. Bir kere bu ayetlerdeki fikirler, Peygamber'in yeni fikirlerine tevâfuk etmiyorlardı. Bundan dolayı bizzat kendisi onları ortadan kaldırmıştır. Sâniyen, rastgele söylenir gibi telakki edilen Muhammed'in sözlerine pek az kimsenin ehemmiyet verdiği yahut hiç kimsenin aldırmadığı bir zamanda söylemiş oldukları ve bunları dinlemeye ehemmiyet verenler pek mahdûd ve câhil bulundukları cihetle tabiatıyla unutulmuşlardır.”³⁰⁰ Ayrıca şu ifadelerde de bulunmuştur. “Muhammed'in müfekkiresinin o uzun devre-i hayatiyesinde gayet derin tadilata maruz kaldığı, kendisinin çok defa kendi vahiylerine tekrar avdetle onları mahv ve ilgâ ettiği, yerlerine başkalarını ikâme eylediği ve mazinin izlerini elinden geldiği kadar silmeye çalıştığı muhakkaktır.”³⁰¹ Ayetlerden en eskilerin üslup ve muhteviyat bakımından Hz. Muhammed'in sonra meydana getirdiklerinden vâzih surette farklı olduğunu söylemiş ve şunları eklemiştir. “Adetçe o kadar az, o kadar noksan, nâ-tamam ve rabıtasızdırlar ki tam bir vahiy gibi bile telakki edilemezler. Büyük bir kısmı unutulmuş yahut kaybolmuş daha uzun vahiylerin birer parçası gibidirler.”³⁰² Hz. Muhammed'in Allah'ın Resulü olması ilk zamanlarda olmadığı, bunun manevi bir ilerleyiş sonrasında vuku bulduğunu söylemektedir. “Müslümanların bu düşüncüyü değiştirerek dini faaliyetler ile birlikte risaletinde başladığını iddia ettiler...

²⁹⁸ Ceatani, *İslâm Tarihi*, 55.

²⁹⁹ Ceatani, *İslâm Tarihi*, 56.

³⁰⁰ Ceatani, *İslâm Tarihi*, 74.

³⁰¹ Ceatani, *İslâm Tarihi*, 74.

³⁰² Ceatani, *İslâm Tarihi*, 74.

Muhammed'in te'lifât-ı edebiyyesi, hikmetli cümleleri, mürur-u zamanla azar azar birer vahiy eseri haline geldi"³⁰³ diye bildirmektedir.

Bi'setin başlangıç tarihi ile ilgili ihtilafların olduğunu, bu ihtilafın üzüntü verici bir hadisedir diyor. Akabinde ise tarih konusunun açıklığının az bir öneme sahip olduğundan bahsetmektedir. Ayrıca, "...bi'setin başlangıcı olarak bir gün tayin etmeye kalkmak akîm ve boş bir iştir. Çünkü ihtimal ki hiçbir zaman vukua gelmemiş bir şey aramaya kalkışılmış olacaktır. Muhammed yalnız bir günde peygamber olmadı."³⁰⁴, "çünkü maziye dair yapılan hesapların kâffesi maddî vakalara değil faraziyyâta istinad ediyor"³⁰⁵ Devamında ise ".....Muhammed kendi tefekkürâtını vahiy şekli altında izhâr etti"³⁰⁶ şeklinde ifade de bulunmuştur.

Yusuf Ziya Yörükân'da Ceatani'nin nübüvvet ile ilgili düşüncelerine şöyle değinmiştir: "Mösyö Caetani "Muhammed, Allah'ın Resulü olarak ortaya çıkmamış bu mefhuma senelerce fikirlerini yaydıktan sonra varmıştır. Bu fikre vardıktan sonra ise, artık Müslümanlıkta ehemmiyeti haiz olan Allah değil, Muhammed olmuştur..."³⁰⁷ diyor.

4.5. Hz. Muhammed'in Nübüvveti

Allah gönderdiği peygamberlerine kavmine ve zamanına uygun bazı mucizeler vermiştir. Mesela; Hz. Musa'nın toplumu sihir ve tabi ilimlerde ileri olduğu için Musa'ya asasının yılanı dönüştürülme mucizesi verilmişti. Zamanın halkı (inanmamakta ısrar edenler, kalpleri katılaştıranlar hariç) bunun Allah tarafından verilmiş bir mucize olduğunu anlamışlar ve iman etmişlerdir. "Hz. Musa'ya ilk inanlar sihirbazlar olmuştur. Çünkü onlar sihir konusunda o kadar bilgi sahibi idiler ki, Musa'nın yaptıklarının bir sihir olmadığını anlamışlar ve iman etmişlerdir." ³⁰⁸ Hz. İsa'nın gönderildiği toplum ise tıp alanında ilerlemişti. İsa'ya da bu yönlü mucizeler verilmişti. "Allah'ın izniyle anadan doğma körleri, alaca hastalıkları iyileştirme ve ölüleri diriltme"³⁰⁹ mucizeleri verilmişti.

³⁰³ Ceatani, *İslâm Tarihi*, 75.

³⁰⁴ Ceatani, *İslâm Tarihi*, 108.

³⁰⁵ Ceatani, *İslâm Tarihi*, 108.

³⁰⁶ Ceatani, *İslâm Tarihi*, 109.

³⁰⁷ Zekeriyâ Akman, "Yusuf Ziya Yörükân'ın Hayatı, Eserleri ve İslam Tarihçiliği", *International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* 8/2, (Winter 2013), 11.

³⁰⁸ A'râf, 7/123-124.

³⁰⁹ Âli İmrân, 3/49; Mâide, 5/110.

Hız. Muhammed'in gönderildiğı toplum ise belagat ve şiir alanında ilerlemişti. Toplumun en zekileri akli ve hayali yeteneklerini kullanarak lisanlarını en iyi şekilde ifade ediyorlardı. Hız. Muhammed'e de fesahat ve belagat açısından eşsiz olan bir eser Kur'an-ı Kerim verilmişti. Ayrıca Hız. Muhammed bütün insanlığa gönderildiğı için peygamberlik delilleri bütün toplumlar üzerinde etkili olmalıydı. Böylece Kur'an, akıl, his, zihin, kalp ve vicdan unsurlarıyla mesajlarını bütün toplumlara iletmiştir.³¹⁰ Hız. Peygamberden mucize göstermesini isteyenler öncelikle Kur'an ile muhatap olmuşlardır. *"Dediler ki: O'na Rabbinden mucizeler indirilmeli değil miydi? De ki: Mucizeler Allah'ın yanındadır. Ben ancak apaçık bir uyarıcıyım. Kendilerine okunan Kitâbı sana indirmemiz, onlara yetmedi mi? Şüphesiz inanan bir toplum için bunda bir rahmet ve öğüt vardır."*³¹¹ *"Biz senden önce de, kendilerine vahyettiğimiz erkeklerden başkasını elçi göndermedik. Onları açık delillerle ve Kitâblarla gönderdik. Sana da bu Kur'an-ı indirdik ki, kendilerine indirileni insanlara açıklayasın, ta ki düşünüp öğüt alsınlar."*³¹² Kur'an, müşrik arap ediplerini belagat ve fesahatlerini kullanmak üzere meydana çağırmıştır. Şöyle ki:

Önce Kur'an'ın tamamına benzer bir metin istedi. *"Doğru iseler haydi onun gibi bir söz getirsinler."*³¹³ Ancak bunu başaramadılar.

Sonra on surenin benzerini getirmelerini istedi. *"Yoksa O'nu uydurdu'mu diyorlar? De ki: Öyleyse sizde onun benzeri uydurulmuş on sûre getirin; eğer doğru iseniz Allah'tan başka çağırabildiklerinizi de yardıma çağırın."*³¹⁴ Bunu da yapamadılar.

Bu defa bir sûrenin benzerini istedi. *"Yoksa 'Onu uydurdu' mu diyorlar? De ki: 'Eğer doğru iseniz haydi onun benzeri bir sûre getirin ve Allah'tan başka çağırabildiklerinizi de çağırın!'"*³¹⁵

Daha sonrasında da da, bir sûresinin herhangi bir yönden benzerini getirmesini istedi. *"Eğer kulumuza indirdiğimizden şüphede iseniz, haydi onun benzeri bir sûre getirin"*³¹⁶

³¹⁰ Muhammed Çelik, 4.

³¹¹ Ankebût, 29/50-51.

³¹² Nahl, 16/43-44.

³¹³ Tûr, 52/41.

³¹⁴ Hûd, 11/13-14.

³¹⁵ Yûnus, 10/38.

³¹⁶ Bakara, 2/23-24.

Onların, yapılan bu teklifi hiçbir surette yerine getiremediklerini ise Kur'ân şöyle ifade etmiştir. *“De ki: 'Kasem olsun. Eğer insanlar ve cinler şu Kur'ân'ın bir benzerini getirmek üzere toplansalar. Yine onun benzerini getiremezler. Birbirlerine arka olup yardım etseler de bunu yapamazlar.”*³¹⁷

Kur'ân lafzı ve manası açısından meydan okumuştur. Ne gaybi haberler ile ne de Arapların bilgilerinin idrak edemedikleri ilim ile meydan okumuştur. ³¹⁸

Kur'ân, müşriklere muaraza yapmaları meydan okumuştur. Ancak onlar bunu başaramadılar. Eğer bunu başarsalardı Hz. Muhammed'e savaş açmazlardı. Kalem ile yapamadıklarını kılıç ile yapmaya kalkışmışlardır. Bu da onların muaraza yapamadıklarının göstergesidir.³¹⁹

Bir kişinin peygamber olduğuna, onun olağanüstü halleri dışında amelî ve ahlâki erdemleri de delalet eder.³²⁰ Kur'ân da Hz. Muhammed'in ahlâkına dikkat çekmektedir.³²¹ *“Kasem olsun ki sen büyük bir ahlâk üzerindesin.”*³²² *“Hayat ve ahlâk-ı Muhammediye canlı bir mucizedir.”*³²³ Burada şunu ifade etmiştir. Hz. Muhammed, mucizeleriyle bütün insanlara bildirdiği esasları, bildirmekle kalmamış aynı zamanda tatbik ve talim ile peygamberlik vazifesini yerine getirmiştir. Bu vazife çok zorlu şartlarda yerine getirilmiş, sözü, işi, fiiliyatı arasında bir uyum söz konusu olmuştur.³²⁴ Allah ona *“Emrolunduğun gibi dosdoğru ol”*³²⁵ diye istikameti emretmiştir. O istikamet üzere bir hayat yaşamıştır. Zira o din ve dünya işlerinde hep doğru ve güvenilir olmuş hiçbir yanlış iş ve hareketi görülmemiştir. Eğer buna muhalif iş ve hareketleri olsaydı kendisine muhalif olanlar bunları ortaya çıkarırdı.³²⁶ Bütün bunlar bir yana bi'set öncesi ve sonrası muhalifleri ona Muhammed'ül-Emîn diyorlardı.

³¹⁷ İsrâ, 17/88.

³¹⁸ Muhammed Çelik, 5.

³¹⁹ Muhammed Çelik, 5.

³²⁰ Ebû Hamid Muhammed el-Gazzâlî, *el-Munkız mine'd-Dalâl*, (Beyrut, 3. Baskı, 1411/1991), 54; Muhammed Çelik, 5.

³²¹ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 4/461; Hatip, *Kur'an ve Hz. Peygamber Aleyhindeki İddialara Cevaplar*, 40-134; Muhammed Çelik, 6.

³²² Kalem, 68/4.

³²³ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 4/451-458.

³²⁴ Muhammed Çelik, 6.

³²⁵ Hûd, 11/112.

³²⁶ Muhammed Çelik, 6.

Hız. Muhammed'in bütün hayatı bir güven, istikrar ve düzen içerisinde olmuştur. Mekke ve Medine dönemi bir bütünlük göstergesidir. Nasıl ki bir mimar, bina inşa ederken bir bütünlük içerisinde plan program dâhilinde hareket eder. Hız. Muhammed'in de Mekke ve Medine dönemi hayatları birbirinden bağımsız düşünülemez. Medine hayatı O'nun Mekke dönemi yaptığı eylemlerin bir devamıdır.³²⁷ Hız. Peygamber'in Mekke döneminde bir itibarı vardı. Halkın tamamı onu reddetmemiştir. İnananlar elbette vardı. Medine'ye gitmesi onun Mekke'de itibarının olmaması ya da acınacak bir halde olmasından kaynaklanmamaktadır. Ki Medine halkıda böyle acınacak birini kendilerine önder olarak seçmezdi. Anlaşılan o ki, Hız. Peygamber'in ahlâki ve siyasi itibarı Medine halkını kendi tarafına çekmesine vesile olmuştur.³²⁸

Hız. Muhammed'in Arap Yarımadasında yapmış olduğu ahlâki faaliyet “kız çocuklarını diri diri toprağa gömme” hadisesinden anlaşılacağı üzere kalpleri katılaşmış insanlıktan uzaklaşmış bir toplum üzerinde etkili olmuştur. Bu toplum hoşgörü, incelik ve merhamet noktasında “Dünya ve ahirette iyilik, güzellik” kaidesince bir adım atmış, karıncayı bile incitmeyecek bir inceliğe ulaşmıştır.³²⁹

Hız. Peygamber'in dahi bir komutan ve başarılı bir lider olduğu hususunda şu ayetleri;

Müslümanların sayısı azken, ileride bir savaş yapılacağı ve müşrik ordusunun büyük bir yenilgiye uğrayacağı yönünde; “Yakında o toplulukta yenilecek ve arkalarını dönüp kaçacaklar.”³³⁰

“Kur’ân metninin eksiksiz muhafaza edileceği ve sonraki zamanlara iletileceği”³³¹

İslam'ın muzaffer olacağı³³²

Mekke'nin feth edileceği³³³

sıralayabiliriz.

³²⁷ Muhammed Çelik, 7.

³²⁸ Fazlur Rahman, *İslâm*, çev. Mehmet Dağ/Mehmet Aydın, (İstanbul: Fakülteler Matbaası, 1981), 21; Muhammed Çelik, 7.

³²⁹ Muhammed Çelik, 7.

³³⁰ Kamer, 54/45.

³³¹ Hicr, 15/10.

³³² Nûr, 24/55.

³³³ Feth, 48/27.

Onun hayatına şöyle bir bakarsak; büyük bir tevazu sahibi, açık sözlü, dürüst, doğru, ağırbaşlı ve titiz biri olduğu görülmektedir. Böyle önemli ve kıymetli şahsiyet ne aldanır ne de aldatır.³³⁴

Bir peygamberin insanlara eğitim ve terbiye yönünde sirayet edebilmesi için insan olması gerektiği gibi; ilahi vahye mazhar olabilmesi için de yüksek ruhi mertebeye sahip olması gerekmektedir.³³⁵

Kur'ân, Hz. Muhammed'in insan olduğunu,³³⁶ insanlar gibi yeme, içme gibi³³⁷ hallerinin bulunduğunu ayetlerinde belirtmektedir. Bu, Müslümanları Hristiyan ve Yahudilerin düştüğü yanlıştan³³⁸ korumuştur. Her insanın bir veya iki önemli ve güzel meziyetleri bulunmaktadır. Mesela; cömertlik, fedakârlık, cesaret, kahramanlık, çalışkanlık gibi. Ama bir insan var ki onda bütün bu güzel hasletler toplanmış ve 14 asır boyunca tüm dünyaya örnek olmuştur. Bu durum onun için sıradan bir şey değil Allah'ın kendisine lütfudur. Nitekim birçok ayet buna örnek olarak verilebilir:

*"De ki: 'Ben kendime, Allah'ı dilediğinden başka ne bir fayda, ne de bir zarar verme gücüne sahip değilim. Eğer gaybı bilseydim, elbette çok hayır (mal ve mülk) elde ederdim. Bana kötülük dokunmamış (beni cin çarpmamış)tır. Ben sadece inanmış bir kavim için bir uyancı ve müjdeleyiciyim."*³³⁹

*"De ki: 'Ben de sizin gibi bir insanım; Tanrınızın bir tek Tanrı olduğu bana vahyolunuyor."*³⁴⁰

Peygamberlere insanların itiraz etmeleri, onların peygamberliğini kabul etmemelerinin bir sebebi de onların insan olmasıdır.³⁴¹ Bu konuda M. Hamdi Yazır şunları söylemektedir:

³³⁴ Muhammed A. Draz, *En Mühim Mesaj Kur'ân*, trc. Suat Yıldırım, (İzmir: Işık Yayınları, 1994), 32; Muhammed Çelik, 8.

³³⁵ Bediüzzaman Said Nursi, *Sözler*, (İstanbul: Sözler Yayınevi, 1989), 522.

³³⁶ Kehf, 18/110; Fussilet, 41/6.

³³⁷ Furkân, 25/20; Zümer, 9/30.

³³⁸ Mâide, 5/17,72; Tevbe, 9/30,31.

³³⁹ A'râf, 7/188.

³⁴⁰ Kehf, 18/110.

³⁴¹ Mü'minûn, 23/24; En'âm, 6/8.

Birinci olarak; *Peygamberlerde alelade insanlardan fazla bir meziyet ve fazilet bulunmadığı iddiasıyla onu sıradan bir şahıs ve ehliyetli bir muhteris gibi gösterip, bu suretle onu gözden düşürmeye çalışmaktır. Çoğunlukla, mevki makam düşkünü haris ve hasûd kimselerin ehliyetli ve liyakatli kimselere karşı adetleri budur.*

İkincisi ise: *Risalet davasını bütün insanlıktan üstün bir mevkiye çıkmak gibi fazla bir iddia farzetmek, risaleti beşer cinsinde bulunması mümkün olmayan bir fazilet davası halinde göstermektir. Bu, Allah'ı halktan gafil bir tabiat gibi farzedenden muattıla³⁴² nın veya Allah'ın mücerret ruhanilerden başkasına tebliğatta bulunmayacağını zanneden Sabiilerin iddialarıdır. Onun için "Peygamber" denildiği zaman böyleleri onda beşerüstü bir, mahiyet bulunması. Yani beşer cinsinin en faziletli bir ferdinde bile bulunmayan sırf lahuti bir cevher ve hüviyet bulunması Lüzumunu iddia ederler. Hristiyanların Hz. İsa'da bir uluhiyyet cevheri bulunduğunu iddiaya kalkışmaları ve hatta Nesturilerin, biri lahuti biri nasuti iki cevhere kail olmalarına bile razı olmamaları o iddiaya mağlubiyetlerinin bir neticesidir. Zamanımızda bir takım Avrupalı yazarların Hz. Muhammed'in risaletini inkâr etmek için "Şüphe yok ki Hz. Muhammed, fevkalade bir beşer, pek büyük bir zat, fakat fevkelbeşer bir vücut değil, bunu kendisi de söylüyor: "Ben de sizin gibi bir insanım."³⁴³ demeleri yani uluhiyyet davasında bulunmadığından dolayı Resulullah'ın risaletini kabul etmek istememeleri de o iddiaya tabi olmak üzere söylenmiş bir safsatadan başka bir şey değildir.³⁴⁴*

"De ki ben ondan önce aranızda bir ömür boyu kalmıştım, düşünmüyordum musunuz?"³⁴⁵ ayeti de işaret eder ki, Hz. Muhammed'in peygamberlik öncesi hayatı onun nübüvvetine bir delildir. Peygamberlik görevi kendisine verilene kadar mensup olduğu toplum içerisinde istikamet üzere yaşayan, iffetli ihtirassız ve emîn bir kişi olarak yaşamıştır. Yaşına göre oldukça olgun ve yapıcı bir hali olmuştur. Misal olarak; Kâbe'nin tekrar inşasında Hacerü'l -Esved taşını yerine koymada tartışma yaşandığında Kureyşin ileri gelenleri onun görüşüne başvurmuşlardır.³⁴⁶ Kırk yaşına kadar geçirdiği süre zarfında ne

³⁴² Muattıla: "Kıdem" mefhumunu sadece Allah'ın zatına ait görmek ve Allah'ın birliğini ispat etmek için Allah'ın sıfatlarını tatil edenler yani onları yok sayanlar.

³⁴³ Kehf, 18/110.

³⁴⁴ Yazır, *Hak Dini*, 5/524-526.

³⁴⁵ Yûnus, 10/16.

³⁴⁶ İbn Hişam, *es-Siretü 'n-Nebeviyye*, 122.

ilimle meşgul oldu ne bir kitap okudu, ne bir topluluğa başkanlık yaptı, ne de herhangi bir dine bağlılığını belli etti.

Kendisine vahyolunan Kur'an'ın içerdiği ilimlere de vakıf değildi. Zaten okuma yazması yoktu. Böyle ümmî bir zatın Kur'an-ı kendisinin oluşturmasının ya da yazmasının mümkün olmayacağını gerçek ilim sahibi kişiler anlayacaktır. Böyle eşsiz bir üslupla yazılan Kitab'ın kaynağının bütün kâinatı yaratan, gören ve bilen tarafından geldiği anlaşılacaktır.³⁴⁷ "Kur 'an' ı düşünmüyorlar mı? Eğer o Allah 'tan başkası tarafından indirilmiş olsaydı onda birçok çelişki bulurlardı"³⁴⁸

Kur'an da Hz. Muhammed'in ümmiliği ile ilgili ayetler:

*"Onlar, ellerindeki Tevrat'ta ve İncil'de yazılı buldukları o elçiye, o ümmî peygambere uyarlar. Peygamber onlara iyiliği emreder ve onları kötülükten meneder; yine onlara temiz şeyleri helâl, pis şeyleri haram kılar. Ağırıklarını kaldırır, üzerlerindeki zincirleri çözer. O peygambere inanan, onu koruyup destekleyen, ona yardım eden ve onunla birlikte gönderilen nura uyanlar, işte bunlardır kurtuluşa erenler."*³⁴⁹

*"De ki: "Ey insanlar! Gerçekten ben göklerin ve yerin sahibi olan Allah'ın hepinize gönderdiği elçisiyim. O'ndan başka tanrı yoktur. O hayat verir ve öldürür. Öyleyse Allah'a ve ümmî peygamber olan resulüne -ki o Allah'a ve O'nun sözlerine inanır- iman edin ve ona uyun ki doğru yolu bulasınız."*³⁵⁰

*"Ümmîlere kendi içlerinden, onlara âyetlerini okuyacak, onları arındıracak, onlara kitabı ve hikmeti öğretecek bir elçi gönderen O'dur. Oysa onlar daha önce apaçık bir sapkınlık içindeydiler."*³⁵¹

*"Sen bundan önce bir Kitap okumuyordun, elinle de onu yazmıyordun. Öyle olsaydı o zaman iptalciler, kuşkulanırlardı"*³⁵²

³⁴⁷ Muhammed Çelik, 10.

³⁴⁸ Nisâ, 4/82.

³⁴⁹ A'râf, 7/157.

³⁵⁰ A'râf, 7/158.

³⁵¹ Cuma, 62/2.

³⁵² Ankebût, 29/48.

“Ümmi” kelimesi ile ilgili üç anlam olduğu ifade edilmektedir.

1- “Anasından doğduğu hal üzere kalıp, sonradan kazandığı bir vasıfla değişikliğe uğramamış”³⁵³ anlamına gelmekte,

2- “Arap ümmetine mensup”³⁵⁴ demektir. “Biz hesap ve yazı bilmeyen bir ümmetiz.”³⁵⁵ ifadesi ile Arap kavminin hesap kitap bilmeyen bir kavim olduğu belirtilmektedir.

3- “Ümmü’l-Kur’â” ya mensup yani Mekke’li demektir.³⁵⁶

Bu üç tanımda da “ümmi”, “okuyup yazmak için çalışmamış” manasına gelmektedir.³⁵⁷ Ümmilik sıradan bir insan için eksiklik ifade ederken, bir peygamber için ise “her türlü şüpheyi ortadan kaldıran ve onun doğrudan Allah tarafından gönderilmiş olduğunu zorunlu olarak ispat eden bir mucizedir.”³⁵⁸ Onu “O resul o ümmî nebî” vasfıyla anmak “o risaleti ve nübüvveti açık olan mucize sahibi peygamber” diye anmaktan daha evladır.³⁵⁹ Fuzûlî de bunu şu dizeleriyle dile getirmiştir:

Hîn-i da vâ-yi nübüvvet müdde’i ilzâmına
Câhil iken il senin’ ilmin yeter bürhan sana³⁶⁰

Aklı olan anlamalı ki bu ümmî nebî Kur’ân’a kaynaklık edebilir mi? Yaşadığı coğrafya da, hiçbir şekilde ilim öğrenmeden yaşayan bir zâtın kalkıpta Allah’ın varlığını, birliğini, sıfatlarını, isimlerini, hükümlerini ve geçmiş ve gelecek olaylardan haber vermesi hiç mümkün müdür? Ümmî birinin böyle bir bilgi birikimine sahip olması onun Allah tarafından gönderildiğinin göstergesidir. Şu ayetler bu hususa dikkat çekmektedir.

“Bunlar sana vahyettiğimiz gayb haberlerindendir. Ne sen ne de kavmin, daha önce bunları bilmiyordunuz. O halde sabret, sonuç korunanlarındır.”³⁶¹

³⁵³ Yazır, *Hak Dini*, 4/146.

³⁵⁴ Yazır, *Hak Dini*, 4/146.

³⁵⁵ Buhari, “Savm” 13; Müslim “Siyam” 15.

³⁵⁶ Muhammed Çelik, 11.

³⁵⁷ Muhammed Çelik, 11.

³⁵⁸ Muhammed Çelik, 11.

³⁵⁹ Yazır, *Hak Dini*, 4/146.

³⁶⁰ <https://dilbeyti.com/gufteler/ey-olup-mi-rac-burhan-i-uluvv-i-san-sana> (Erişim tarihi: 13.12.2023)

³⁶¹ Hûd, 11/49.

“Fakat biz birçok nesiller yarattık da anlamı üzerinden uzun zamanlar geçti. Sen Medyen halkı arasında oturmuş da değildin. Ayetlerimizi bunlara okuyasın. (Musa’ya) seslendiğimiz zaman sen Tûr’un yanında da değildin. Fakat Rabb’inden bir rahmet olarak orada geçenleri sana bildirdik ki senden önce kendilerine bir uyancı Peygamber gelmemiş olan toplumu uyarasın; belki düşünüp öğüt alırlar.”³⁶²

Oryantalistlerin Hz. Peygamberin ümmîliği konusundaki iddialarına İsmail Fennî Ertuğrul şöyle demiştir:

“Hz. Peygamber’in bi'setten önce okumak ve yazmak bilmediği üzerinde ittifak vardır. 'Resulullah ölmedi, ancak yazı yazdı da öyle öldü mealinde olarak, Buhari'de munderiç bir rivayete göre, Hz. Resul'ün ömrünün sonuna doğru biraz yazı yazabileceği anlaşıyorsa da bundan daha şümüllü bir mana çıkartmaya çalışmak beyhude bir külfettir. Eğer yazı yazmaya muktedir olsaydı Kur'an 'ı vahiy kâtiplerine yazdıracağına kendi yazardı. Sakalından düşen kılları bile saklayan ashab-ı kiramın O'nun yazılarından hiç olmazsa teberrüken hıfzetaşmaları lazım gelirdi.”³⁶³ Ayrıca, müsteşrikler, Hz. Peygamber’in edindiği bilgileri ağızdan dolma, cahil birtakım kimselerden aldığını ve Tevrat’ı bilmediğini iddia ederken diğer taraftan Hz. Peygamber hakkında “ümmî” demenin uygun olmayacağını söylemişlerdir. Buradan da anlaşıyor ki müsteşrikler ifadelerinde hep çelişki içerisinde kalmışlardır.³⁶⁴

Sana gelen bu bilgiden sonra her kim bu konuda seninle tartışmaya kalkışırsa, de ki: “Gelin, çocuklarımızı ve çocuklarınızı, kadınlarımızı ve kadınlarınızı, kendimizi ve kendinizi çağıralım, sonra da Allah’ın lâneti yalancıların üzerine olsun diye dua edelim.”³⁶⁵

Ayetinde de belirtildiği üzere “ibtihal”, haksızın ortaya çıkması için edilen duadır. Hz. Peygamber, ibtihal için çağırdığı Necran Hristiyanları bu tekliften vazgeçmişlerdir. Çünkü bir peygamber ile ibtihale kalkışmak olacak şey değildi. Böyle bir şey yapacak olurlarsa iflah olmayacaklarını anlamışlar ve dinleri üzere kalarak bir anlaşma ile İslam zimmetini kabul etmişlerdir.³⁶⁶ Kureyş ehlinin Hz. Peygamber ashabı üzerinde eziyetleri artınca Hz.

³⁶² Kasas, 28/45-46.

³⁶³ İsmail Fennî Ertuğrul, *Hakikat Nurları*, 2. Baskı, (İstanbul: Sebil Yayınları, 1994), 205.

³⁶⁴ Ertuğrul, *Hakikat Nurları*, 203.

³⁶⁵ Âli İmrân, 3/61.

³⁶⁶ Muhammed Çelik, 13.

Muhammed onların kıtlığa uğramaları üzerine dua etmiştir. Akabinde ciddi bir kıtlık başlamıştır. Bu sefer Kureyş halkı kıtlığın kalkması için dua etmesini istemişlerdir. Yağmur yağması için Hz. Peygamber dua eder, yağmur yağar ve kıtlık ortadan kalkar. Bu hadisede göstermektedir ki; Hz. Muhammed'in duası geri çevrilmemektedir.³⁶⁷

Zaman her şeyin ilacı, zaman her şeyi ortaya çıkarır akı karayı. Zaman gösteriyor ki bin dört yılı aşkın süredir devam ediyor Hz. Muhammed'in nübüvveti. Eğer hak peygamber olmasaydı, gerçekler çoktan ortaya çıkardı. Kur'an da bu durum şöyle ifade edilmektedir. *"Yoksa onlar senin hakkında: 'O bir şairdir, zamanın felaketlerine çarpılmasını gözetliyoruz mu diyorlar? De ki: 'Gözetleyin ben de sizinle beraber gözetleyenlerdenim.'"*³⁶⁸

*"De ki: Yakında kimin apaçık bir sapıklık içinde olduğunu bileceksiniz."*³⁶⁹

Nübüvvet bir bütündür. Peygamberler birbirinden ayrı düşünülemez. Bir binanın tuğlaları gibidirler. Tuğlanın birini eksik bırakmak bina oluşumuna engelse, peygamberlerden birini kabul etmemekte nübüvveti imanı geçersiz kılmaktadır. Nübüvvetin bir olduğunu Hz. Peygamber şöyle ifade etmiştir. *"Biz peygamberler, baba bir ana ayrı kardeşler gibiyiz."*³⁷⁰

Her resul kendisinden önce gelen ve sonra gelecek olan peygamberi onaylamıştır. *"Allah, Peygamberlerden şöyle söz almıştı 'Bakın, size Kitab ve hikmet verdim, imdi yanınızda bulunan Kitapları doğrulayıcı bir Peygamber geldiğinde, ona mutlaka inanacak ve ona mutlaka yardım edeceksiniz!'"*³⁷¹ Kur'an dan önce gönderilen ilahi kitaplarda son gelecek peygambere dair bilgiler mevcuttur. Ancak Kur'an da Hz. Muhammed ile peygamberliğin son bulduğu belirtilmektedir.³⁷²

Kur'an kendisinden önce gelen kitapları tasdik etmiştir.³⁷³ Bu itibarla Hz. Muhammed'in peygamberliğinin delilleri diğer peygamberlerinde delilleridir.³⁷⁴ O halde; *"Hz. Muhammed'in hayatı ilim ciddiyetinden, objektiflikten nasibini almamış, nuutaassip*

³⁶⁷ Buhari, "İstiska" 2.

³⁶⁸ Tûr, 52/30,31.

³⁶⁹ Mülk, 67/29.

³⁷⁰ Müslim, "Fadail", 143-145".

³⁷¹ Âli-İmrân, 3/81.

³⁷² Ahzâb, 33/40; Mâide, 5/3.

³⁷³ Bakara, 2/97,285; Âli İmrân, 3/3.

³⁷⁴ Muhammed Çelik, 16.

garazkâr bir tavırla ve İslamiyet sar'asının tesiriyle tahrife çalışılırsa, ortada Peygamberliği ispat edebilecek tek bir Nebî kalmaz.”³⁷⁵

Eski Ahid de Hz. Muhammed ile ilgili şu ifadeler yer almaktadır.

“Şilo gelinceye kadar Saltanat Asası Yahuda'dan, Hükümrânlık Asası da ayaklarının arasından ayrılmayacaktır ve insanların itaati de ona olacaktır.”³⁷⁶ Burada “şilo” kelimesi ile ne Hz. İsa'nın ne de Hz. Musa'nın kastedilmediği, Hz. Muhammed'in barışçıl, sakin ve güvenilir yanı ifade edildikten sonra şu ifadelere yer verilmiştir. “Hz. Muhammed, İsmailoğulları'nın bütünüyle eskimiş Saltanat Asasını ve uygulanamaz hale gelmiş eski şeriatla bozulmuş ruhbanlığın yerine yenilerini getirmek için Kur'an ve askeri güçle gelmiştir. O, Bir Allah'ın en saf dinini ilan ederek, insanların maddi ve manevi dünyası için en elverişli emir ve ahlaki hükümleri vazetmiştir. İslam Peygamberi, böylece, Cenab-ı Hak ile hiçbir benzerliği haiz olmayan insanların ve birçok milletlerin hakiki bir kardeşlik meydana getirmelerini sağlayan islamiyeti tesis etmiştir. Bütün müslümanlar bu Allah Resulünü sevip, itaat ettiler. Fakat asla ona tapmadıkları gibi, kendisine ilahi bir paye veya sıfat da atfetmediler.”³⁷⁷

Hz. İsa'nın duasındaki meşhur ifade de Hz. Muhammed kastedilmektedir. Bu ifade şudur: “Senin saltanatın geliyor.” Bu ifade Hristiyanların tüm dua ve vaazlarında da yer almıştır.³⁷⁸

³⁷⁵ Muhammed Çelik, 16.

³⁷⁶ Muhammed Çelik, 17.

³⁷⁷ Muhammed Çelik, s.17.

³⁷⁸ Muhammed Çelik, s.18.

5. VAHİY KAVRAMI VE LEONA CAETANİ'YE GÖRE VAHİY

5.1. Vahiy

Üç büyük din olan Yahudilik, Hristiyanlık ve İslamiyetin en önemli ve ortak yanı Allah tarafından vahyedilmiş olmasıdır. Allah'ın vahyettiği şey gerçektir ve vahiy gerçekliğin teminatıdır.³⁷⁹ İslam'a göre vahiy, Allah'ın konuşması olup, insanın anlayacağı bir dille kendi iradesini bildirmesidir.³⁸⁰ İslam'ı ve onun kitabı Kur'an-ı Kerim'i iyi anlamak için vahiy kavramını iyi bilmek ve anlamak gerekmektedir.

Vahiy, gizli konuşmak, işaret etmek, ilham etmek, emretmek, insanın içine doğmak, fısıldamak, yazı ile bildirmek gibi manalara gelmektedir.³⁸¹ Vahiy, “bildirim” olarak tanımlanabilir. Çünkü bildirim; sözle, yazıyla, işaretle, ilham yoluyla olabildiği için vahiy ile ilgili bütün ifadeleri içermektedir.³⁸² Vahiy kelimesinin kökü itibariyle Arapçaya Sami Dillerinden geçmiş olabileceği de söylenmektedir.³⁸³

Vahiy ile ilgili değişik tanımlar yapılmıştır. Zerkani'ye göre vahiy: “Allah'ın kullarına bildirmek istediği hidayet ve buyruklarını, onların arasından seçtiği peygamberlerine, insanların alışık olmadığı gizli ve süratli bir yolla bildirmesi demektir.”³⁸⁴

Suyuti'ye göre vahiy: “Allah'ın peygamberlerinden birine vahyettiği, onu kalbine iyice yerleştirdiği, peygamberlerin onu okuyup yazdığı Allah kelâmı'dır.”³⁸⁵

Tahanevi'ye göre vahiy: “Herhangi bir peygambere indirilmiş olan Allah kelâmıdır.”³⁸⁶

³⁷⁹ Mehmet Aydın, “Vahiy Ne Demektir”, *Diyanet Dergisi* 17/5 (Eylül-Ekim 1978), 288.

³⁸⁰ Mehmet Aydın, 288.

³⁸¹ Nurettin TURGAY, “Kur'an'da Vahiy Kavramı”, *Diyanet İlmi Dergi* 37/4 (Ekim-Kasım-Aralık 2001), 23.

³⁸² Nasr Hamid Ebu Zeyd, *İlahi Hitabın Tabiatı*, trc. Mehmet Emin MAŞALI (Ankara: Otto Yayınları, 2013), 62.

³⁸³ Wensinck, A.J. “Vahiy”, *İslam Ansiklopedisi* 13 (İstanbul: meb yayınları, 1988), 142.

³⁸⁴ Muhammed Abdülazim ez-Zerkânî, *Menahilu'l- İrfan fî Ulumi'l- Kur'an* (Beyrut, Daru'l-Kütübi'l-Arabî, 1415/1995), 1/63.

³⁸⁵ Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî es-Süyûtî, , *el-İtkân fî Ulumi'l- Kur'an*, (Kahire: 1952), 1/59.

³⁸⁶ Muhammed A'lâ b. Alî b. Muhammed Hâmid et-Tehânevî, *Keşşâfû ıtlâhâti'l-fünûn ve'l-ulûm* (İstanbul 1984), 2/1523.

Seyyid Şerif el-Cürçani' ye göre vahiy: “Bir manayı herhangi bir varlığa gizli ve süratli bir şekilde iletmeştir.”³⁸⁷

Ragıb el-İsfehani'ye göre vahiy; “vahyin aslı, süratli işarettir ve çabukluğu ihtiva eder. Remz yoluyla ve söz ile olur. Bazen sadece ses ile olur. Bazen de yazı ile işaretle olur.”³⁸⁸

Muhammed Abduh'a göre vahiy: “Vasıtalı veya vasıtasız olarak Allah katından olduğuna kesinlikle inanmak suretiyle kişinin nefsinde bulduğu irfandır.”³⁸⁹

Izutsu'ya göre vahiy: “Allah'ın iradesinin söz şeklindeki ifadesidir.”³⁹⁰

M. Zeki Duman ise vahyi: “Vahiy, Allah'ın beşer ile iletişim kurması; özellikle insanlar arasında özenle seçilmiş, ruhi donatımla yüceltilmiş, vahye muhatap olabilecek seviyeye yükseltilmiş peygamberlere istek ve mesajlarını iletmesi konuşması” demektir.³⁹¹

Vahiyle ilgili diğer bir tanım ise şöyledir: “Allah'ın haberleri hususunda doğru, hükümleri konusunda amil sözlerini, vahiy yollarından biriyle, insanlardan seçtiğine iletmesidir. Vahyin Allah kelamı oluşuna ve imkânına en büyük delil, kendisine insan sözü hiç karışmamış olması ve saf şekliyle müminlerin ellerinde bulunmasıdır. Bu vahiyye Hz. Muhammed'e ayet ayet, sure sure tedrici olarak gelmiş; nüzulü yirmi üç yılda tamamlanmış olan Kur'an'dır.”³⁹²

Bu açıklamalardan anlaşılıyor ki; vahiy, başkalarına gizli kalacak şekilde, kendisine yöneltilen kimseye özel ve çabuk bir şekilde bir şeyi gizli olarak bildirmektir.

³⁸⁷ Ali İbn Muhammed es-Seyyid eş-Şerîf el-Cürçânî, *et-Târifât*, trc. Arif Erkan (İstanbul: Bahar Yayınları, 1997), 248.

³⁸⁸ Osman Keskiöğlü, *Kur'an Tarihi ve Kur'an Hakkında Ansiklopedik Bilgiler* (İstanbul: Nebioğlu Yayınları, 1958), 34.

³⁸⁹ Muhammed Abduh, *Tevhîd Risâlesi*, çev. Sabri Hizmetli (Ankara: Fecr Yayınları, 1986), 154.

³⁹⁰ Toshikiko Izutsu, *Kur'an'da Allah ve İnsan*, trc. Süleyman Ateş (Ankara: Kevser Yayınları, 1975), 128.

³⁹¹ M. Zeki Duman, *Vahiy Gerçeği* (Ankara: Fecr Yayınevi, 1997), 79.

³⁹² Nurettin TURGAY, 24.

5.2. Leone Caetani'nin Vahiy ile İlgili Görüşleri

Vahiy geldikten sonra evine dönmek için yola çıkar. Evine girmeden Kâbe'yi tavaf etmek Hz. Muhammed'in âdetiydi. Tavaf sonrası eve dönerken Varaka ile karşılaşır. Varaka'ya bütün olan biteni anlatır. Varaka ona şunları söyler. *“Sen bu milletin peygamberisin. Bir gün sana yalancı diyecekler, sana kötü muamele edecekler, seni sürecekle, seninle savaşacaklar”*³⁹³ Ceatani, Varaka'nın bu sözleri İsa'nın havarilerine vazifelerini tarif ve izah ederken söylediği meşhur sözlerden esinlendiğini söylemiştir³⁹⁴ ki bu ifadeler şu şekildedir:

*“Ne mutlu ruhta yoksul olanlara!
Göklerin egemenliği onlarındır.
Ne mutlu yaşlı olanlara!
Onlar teselli edilecekler.
Ne mutlu yumuşak huylu olanlara!
Onlar yeryüzünü miras alacaklar.
Ne mutlu doğruluğa acıkıp susayanlara!
Onlar doyurulacaklar.
Ne mutlu merhametli olanlara!
Onlar merhamet bulacaklar.
Ne mutlu yüreği temiz olanlara!
Onlar Tanrı'yı görecekler.
Ne mutlu barışı sağlayanlara!
Onlara Tanrı oğulları denecek.
Ne mutlu doğruluk uğruna zulüm görenlere!
Göklerin egemenliği onlarındır.”*

*“Bana olan bağlılığınızdan ötürü insanlar size sövüp zulmettikleri, yalan yere size karşı her türlü kötü sözü söyledikleri zaman ne mutlu size! Sevinin, sevinçle coşun! Çünkü göklerdeki ödülünüz büyüktür. Sizden önce yaşamış olan peygamberlere de böyle zulmettiler.”*³⁹⁵

³⁹³ Ceatani, *İslâm Tarihi*, 124.

³⁹⁴ Ceatani, *İslâm Tarihi*, 123.

³⁹⁵ Matta, *Gerçek Mutluluk*, 5. Bölüm, 22-23.

İlk inen surenin Müddessir Suresi olduğunu iddia edenlerin şu hadisi uydurduklarını söylemektedir. *"Ben, Resulullah'ın, vahyin kesildiğini anlattığını işittim. Resulullah konuşmasında şöyle buyurdu: "Ben bir gün yürürken gökten bir ses işittim. Başımı yukarı kaldırdım baktım. Bir de ne göreyim, Birada bana gelen melek yerle gök arasında bir kürsü üzerinde oturuyor. Ben ondan çok korktum, yere kapandım. Geri geldim ve "Beni önün, beni önün." dedim. Üzerimi örttüler. Bunun üzerine Allah Teâla "Ey sarınıp bürünen Peygamber, kalk insanları uyar, rabbini yücelt, elbiselerini temizle, azaba götürecek şeylerden sakın." ayetlerini indirdi. Sonra vahiy kızıştı bir daha kesilmedi. Yahya b. Ebi kesir diyor ki: "Ben, Ebu Seleme b. Abdurrahman'dan Kur'anın ilk inen ayetlerinin hangisi olduğunu sordum. O da Müddesir suresi olduğunu söyledi. Dedim ki: Alak suresinin indiğini söylüyorlar." Ebu Seleme dedi ki: "Ben bunu, Cabir b. Abdullah'tan sordum ve ona, aynen senin bana söylediğin şeyleri söyledim. Cabir dedi ki: "Ben sana ancak Resulullah'ın söylediğini anlatıyorum. Resulullah buyurdu ki: "Ben Hira'yı mekân edinmişim. Orada ikamet etmeye son verince aşağı indim. Bana seslenildi. Sağıma baktım bir şey göremedim. Soluma baktım bir şey göremedim. Sonra başımı yukarı kaldırıp göğe doğru baktım. Orada acayip bir şey gördüm. (Diğer bir rivayette, bana gelen, o meleği, gökle yer arasındaki tahtta oturuyor gördüm) Hatice'ye geldim. "Beni örtün, üzerime soğuk su dökün." dedim. Beni sardılar. Üzerime soğuk su döktüler." Bunun üzerine "Ey sarınıp bürünen Peygamber, kalk insanları uyar, rabbini yücelt." ayetleri nazil oldu.³⁹⁶*

Kur'an'ın tam metnine malik olunmadığını iddia etmektedir. Ayetler konusunda şunları söylemektedir. Bazı ayetlerin sonradan ilave edildiğini, bir kısmının Hz. Muhammed tarafından kaldırıldığını, bir kısmının müstensihler tarafından atlandığını, birçoğunun zayı olduğunu ve kaybolan ayetler arasına ilk inen ayetlerin dâhil edilmesi gerektiğini savunmaktadır.³⁹⁷

5.3. Hz. Muhammed'e Vahyin İndirilişi (İlk Vahiy)

Kur'an-ı Kerim'de de belirtildiği üzere Hz. Muhammed peygamber vasfıyla kendisine ilk vahiy inen kişi değildir. Daha öncesinde de peygamberlere ve nebîlere vahiy inmiştir. Vahiy olayı her ne kadar bazı insanlar tarafından kabul görmese de bilinen bir gerçektir.

³⁹⁶ Ceatani, *İslâm Tarihi*, 124-125.

³⁹⁷ Ceatani, *İslâm Tarihi*, 125.

-“De ki: Ben ilk peygamber değilim...”³⁹⁸

-“Biz Nuh’a ve O’dan sonra gelen peygamberlere vahyettiğimiz gibi sana da vahyettik...”³⁹⁹

-“Rabb’inden sana vahyedilenlere uy.”⁴⁰⁰

-“Ben, ancak bana vahyedilene tabi olurum.”⁴⁰¹

-“De ki bende sizin gibi bir beşerim. Bana ilahınızın bir tek ilah olduğu vahyolunuyor.”⁴⁰²

Meallerden de anlaşıldığı üzere Hz. Peygamber kendisine ilk vahiy inen kişi değildir.⁴⁰³ Ona gelen vahiy diğer peygamberlere gelen vahiyle aynıdır. Vahiy alan kimse vahiy aldı diye beşer olmaktan çıkıp da haşâ kendilerini Allah yerine koyamazlar. Peygamberlerin tamamının kendilerine bildirilen vahyi tebliğ görevinden başka, istediği konuda ve miktarda ayet getirmek, indirilen vahiyleri tebliğ edip etmemek, beğenilmeyen ayetleri gidip değiştirmek gibi inisiyatifleri ve yetkileri bulunmamaktadır.⁴⁰⁴ Peygamberler sadece gelen vahiy hakkında vahye ters düşmeyecek şekilde beyanda bulunabilirler. Örneğin; pis olan şeyleri haram, temiz olan şeyleri helal kılmak gibi.⁴⁰⁵

Bilindiği üzere vahiy, iki kişi arasında meydana gelen bir olaydır. Birinci kişi vahyin sahibi Allah, ikinci kişi ise vahyi alan ve tebliğ ile görevli olan Hz. Muhammed’dir. Burada Hz. Muhammed iç âleminde vahyi dinleyen kulak veren konumunda iken dış âleminde ise kendinden geçmiş gibi görünmektedir. Hz. Peygambere vahiy geldiği zaman üzerinde ağırlık hissetmesi, ızdırap duyması, sarsıntılar yaşaması gibi çeşitli sıkıntılı hallere bürünmüş olabilir. Vahiy esnasında Hz. Muhammed’in büründüğü hal ile ilgili bazı rivayetler vardır. Mesela; Hz. Muhammed’e en soğuk günde gelen vahiy esnasında alnında ter damlalarının oluşması, benzinin sararması, ayakta durmakta zorlanması ve yere düşmesi, bazen yüzünün morarması, bazen de başının etrafında arı uğultusuna benzer seslerin işitildiği söylenmiştir. Bu rivayetlere şahit olan ve Hz. Muhammed’e inanmayanlar onun hakkında şu ifadeyi kullanmışlardır. Kehanet halindeki kâhinlere, şiir söyleme anında şairlere ve cin çarpmış

³⁹⁸ Ahkâf, 46/9.

³⁹⁹ Nisâ, 4/163.

⁴⁰⁰ Ahzâb, 83/2.

⁴⁰¹ Yûnus, 10/15.

⁴⁰² Kehf, 18/110.

⁴⁰³ Nisâ, 4/164.

⁴⁰⁴ Mehmet Zeki DUMAN, 30.

⁴⁰⁵ A’râf, 7/157.

kişilerin şoursuz haline benzetmek için Ona mecnun demişlerdir. Ayrıca belirtmeliyiz ki, Hz. Muhammed'in cinlerle hiçbir ilişkisi olmamıştır. O'nun için vahiy kaynağı sadece Allah veya Cebrail'dir. Peygamber vahyin bilincinde olup, gelen vahiyler ise açık ve nettir.⁴⁰⁶ Vahiyle ilgili Hz. Muhammed'den “şöyle bir ifade mi?”, “böyle bir ifade mi?” diye belirsizlik içeren cümleler işitilmemiştir. Şu ayet-i kerimede onun vahiy esnasında şuurunun açık olduğunu, aklıyla kalbiyle vahye odaklandığını göstermektedir. “*Sen sadece okunanı takip et, dinle.*”⁴⁰⁷ Ki şuru gitmiş bir insan vahiy sonrasında kendisine gelen ve sayfalarca olan ayetleri bir kere de nasıl okuyabilir, okuyabilir miydi?

Buhari'nin rivayetine göre İbn Abbas demiştir ki: “*Resulullah kendisine vahyedilirken, Kur'an-ı okuyabilmek için acele ile dudaklarını oynatırdı. Bunun üzerine: “Allah Teâlâ:” Onu okumak için acele edip dilini oynatma, onu senin hafızanda toplamak, dilinde okutturmak bize düşer. Biz onu okurken sen, okunuşunu takip et, dinle. Sonra açıklanması icab edenleri beyan da bizim görevimizdir.*” Ayeti indirilmiştir.⁴⁰⁸ Zemahşeri, bu ayet üzerine şunları söylemiştir. Cebrail'in Hz. Peygamber'e vahyi telkin etmesi ile birlikte Hz. Muhammed vahyi unutturum, hatırlayamam korkusu ile Cebrail ile birlikte vahyi okuma, tekrar etme çabasına bürünmüştür. Bu sebeptendir ki kendisine bu ayet nazil olmuştur. Sonra da Hz. Peygamber'in acele dilini oynatmasının sebebini Allah: “*Şüphesiz onu, senin kalbinde toplamak ve dilinde okutmak da bize aittir; bu sebeple sen, Cibril'in peşinden okunanı takip et, dinle, yarışircasına onunla birlikte okumaya çalışma: birde hafızamda ezber halde kalmaz endişesini de gönlünden sil, çünkü onu sana ezberletmenin kefilisi de biziz; daha sonra onun manalarından biri sana müşkil gelirse, o manayı açıklamakta bize aittir*” buyurdu.⁴⁰⁹

Bir başka ayette de “*Sana Kur'an-ın vahyi tamamlanmadan önce okumada acele etme. Rabb'im ilmimi arttır. De.*”⁴¹⁰ buyurmuştur.

Bu iki ayetten anlaşılıyor ki:

⁴⁰⁶ Mehmet Zeki DUMAN, 32.

⁴⁰⁷ Kıyâmet, 75/16-19.

⁴⁰⁸ Buhari, “Bedyü'l-Vahy” 1.

⁴⁰⁹ Ebu'l-Kâsım Carullah Mahmud b. Omer b. Muhammed el-Hârizmi ez-Zemahşeri, El-Keşşaf' An Hakâiki Gavâmidü't-Tenzıl ve Uyuni'l-Ekavıl Fı Vücuhi't-Te'vil, (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2020), 6/1052.

⁴¹⁰ Tâhâ, 20/41.

1. Vahiy esnasında Hz. Muhammed'in bilinci, şuuru, iradesi yerindedir. Dış görünüşüne bakılarak O'nun bilincini kaybedip, kendinden geçtiği düşünülmemelidir.⁴¹¹

2. Resulullah'a susması ve dinlemesinin emredilmesinden Kur'an-ın, dinlenebilecek ses, kelime ve cümleler halinde kendisine okunmuş olduğu anlaşılmaktadır.⁴¹²

3. Kur'an lafız, mânâ ve beyân olarak, hepsi birlikte ve aynı anda Nebî'nin hafızasında vahyin sahibi tarafından cem edilmiştir. Hz. Muhammed'in kendi çabası ile olmamıştır.⁴¹³

4. Cibril vahyini tamamlayıp, o hal geçtikten sonra Allah Resulünün ayetleri telaffuz edip, okuması da kendi beşerî yetileri ile cümle kurup ifade biçimine sokması ile değil, Allah'ın okutmasıdır. Zemahşeri'nin dediği gibi: *“Onu kalbinde toplamak ve okutmak bize aittir.”*⁴¹⁴ ayeti bunu söylemektedir. Çünkü:

a. Hz. Muhammed'e bazen beş altı sayfa vahiy geldiği olmuştur. O bu ayetleri unutmadan, karıştırmadan herhangi bir sıkıntı yaşamadan ashabına okuyordu.

b. Ümmî birinin önüne bir okuma metni bırakılsa o metni okumakta ifade etmekte ne kadar zorlanacaktır. Hatta hataya düşecektir. Bir ümmî olan Hz. Peygamber ise; kendisine nazil olan ayetleri okumakta hiçbir sıkıntı ve güçlük yaşamamıştır.

Buradan da anlaşılabacaktır ki; Kur'an-ın metni olduğu gibi telaffuzu da peygamberin kendi ifadesi değil Allah'ın lafzıdır.⁴¹⁵

5- Vahiy esnasında Hz. Peygamber'in yapmış olduğu tek şey, herşeyden ilgisini tamamen kesip, kalbini ve kulağını okunana vererek dikkatlice takip edip dinlemiştir. *“Kur'an okunduğunda ona yönelip dinleyin ve susun.”*⁴¹⁶

⁴¹¹ Mehmet Zeki DUMAN, 33.

⁴¹² Mehmet Zeki DUMAN, 33.

⁴¹³ Mehmet Zeki DUMAN, 33.

⁴¹⁴ Zemahşeri, 6/1052.

⁴¹⁵ Mehmet Zeki DUMAN, 34.

⁴¹⁶ A'râf, 7/204.

6- Kur'an-ın Resulullah'ın ağzından çıkan ve kâğıda yazılanların haricinde, muhtevayı taşıyan zarf durumundaki ifade kalıpları da Hz. Peygamber'e ait değil, Allah' a aittir. Buda Kur'an-ı Kerim'in hem mânâ hem lafız olarak vahyedildiğini göstermektedir.⁴¹⁷

5.4. Vahyin Başlangıcı

Vahyin başlangıcı hakkında Hz. Aişe bize şunları anlatmıştır. “Allah'ın elçisine ilk vahiy, uykuda iken sadık rü'ya ile başlamıştır. Onun her gördüğü rü'ya sabah aydınlığı gibi tezâhür ederdi. Sonra kendisine yalnızlık sevdirdi. Artık Hira mağarasında ibadet ediyor, azık almak için evine gidiyor ve tekrar aynı mağaraya dönüyordu. Nihayet Allah'ın Resulü Hirâ mağarasında bulunduğu bir zamanda vahiy geldi. Ona melek gelip “oku” dedi, O'da “ben okuma bilmem dedi”. Hz. Peygamber buyuruyorlar ki: O zaman melek beni alıp, takatim kesilinceye kadar sıktı. Sonra bıraktı ve “oku” dedi, bende “okuma bilmem” dedim. O beni yine takatim kesilinceye kadar sıktı ve sonra yine “oku” dedi, bende yine “okuma bilmem” dedim ve beni tekrar alıp üçüncü defa sıktı ve bıraktıktan sonra اقرا باسم ربك الزی ayetlerini okudu. Bu ayetleri alan Resul, yüreği titreyerek eşi Hz. Hatice'nin yanına gitti ve “beni örtünüz, beni örtünüz” dedi. Korkusu geçinceye kadar onu örttüler. Sonra başına gelen olayı eşine anlattı. “Kendimden korkuyorum” dedi. Bunun üzerine eşi “Allah'a yemin ederim ki, Rabbin seni hiçbir zaman utandırmaz. Çünkü sen akrabayı gözetirsin, âciz olanların ağırlığını yüklenirsin, fakire verir, misafiri ağırlar. Hak yolunda halka yardım edersin.” Diyerek onu teselli etti. Bundan sonra Hz. Hatice, Hz. Peygamberi alıp, amcazadesi Varaka b. Nevfel'e götürdü. Bu zât cahiliye çağında Hristiyan olmuş, İbranice bilir ve nasibince İncil'den bir şeyler yazardı. O günlerde gözleri kör idi. Hatice, Varaka'ya “Amcam oğlu, dinle bak, kardeşinin oğlu ne söylüyor?” dedi. Varaka “kardeşimin oğlu ne var” deyince, Resulullah başından geçenleri anlattı. Bunun üzerine Varaka “Bu gördüğün, Allah'ın Musa'ya indirdiği Nâmusu Ekberdir. Keşke senin davet günlerinde genç olsaydım da kavminin seni çıkaracakları zamanı görseydim” dedi. Hz. Peygamber'de “Onlar beni çıkaracaklar mı?” diye sordu. O da “Evet, senin gibi şeyle gelen hiçbir kimse yoktur ki düşmanlığa uğramasın, şayet senin davet günlerine yetişirsem, sana yardım ederim” diye cevap verdi. Çok geçmeden Varaka vefat etti. Yine o sıralarda bir süre vahiy kesilmiştir.⁴¹⁸

⁴¹⁷ Mehmet Zeki DUMAN, 34.

⁴¹⁸ Cerrahoğlu, *Tefsir Usulü*, 42.

Hız. Muhammed'in şöyle bir rivayeti de mevcuttur. "Fetret-i Vahiyden sonra Hirâ'da iken semadan bir ses işittim, gözlerimi yukarı kaldırdığımda, gökle yer arasında oturmuş olan bir meleği gördüm ve korktum, eve döndüm ve beni örtün dedim. Allah bana " يا ايها المدثر قم فانير (ey örtüsüne bürünen kimse, kalk inzâr et)⁴¹⁹ Bundan sonra vahiy sıklaşarak devam etti.⁴²⁰

Kur'an-ı Kerim Ramazan ayında indirilmeye başlamıştır. Bu ayetlerle de tespit edilmiştir. ⁴²¹ Kadir suresinde de Kur'an- Kerim'in kadir gecesinde indirildiği belirtilmektedir.⁴²² Duhan suresi "Biz onu mübarek gece de indirdik"⁴²³ ayetinde de "mübarek" kelimesi ile kadir gecesi ifade edilse de bu konuda beraat gecesi olarak ifade edenlerde vardır. Buradan Kur'an-ı Kerim'in iki tür inzâli olduğu ortaya çıkmaktadır. Biri el-Levhu'l-Mahfuz'dan dünya semasına (Beytu'l-İzzete) inzaldır. İkincisi de oradan Cebrail vasıtasıyla Hız. Peygamber'in kalbine tenzildir.⁴²⁴ Kur'an-ı Kerim kadir gecesinde dünya semasına inzal olmuş sonrasında 23 yıl zarfında ihtiyaca binaen peyderpey indirilmiştir. İnzâl tüm olarak indirilmeye, tenzil ise parça parça indirilme olarak ifade edilmektedir.⁴²⁵ Bu husus şu ayet ile teyit edilmektedir. "O küfredenler, şöyle dediler: Ona Kur'an bir hamlede toplu bir halde indirilmeli değil miydi? Biz onu senin kalbine iyice yerleştirmek için böyle yaptık. Onu âyet âyet ayırdık. Onlar sana bir misal getirmeye dursun. Biz sana hakkı ve tefsirin daha güzelini getirdik."⁴²⁶

Kur'an ayetleri nazil olmaya başlayınca onun ilk muhatapları Kur'an-ı Kerim'i anlamadan dinlemeden karalama çabası içerisine girmişlerdir. Kur'an'da geçen ifadeler bunu göstermektedir. "O,apaçık bir sihirdir, peygamberde açık bir sihirbaz" demişlerdir. Aynı toplum içinde yaşadıkları herkes tarafından güvenilir olarak bilinen kişi bir anda sihirbazlıkla itham ediliyor.⁴²⁷ Bu sihir bahsi başka ayetlerde de belirtilmiştir.⁴²⁸

⁴¹⁹ Müddessir, 74/1-2.

⁴²⁰ Cerrahoğlu, *Tefsir Usulü*, 42.

⁴²¹ Bakara, 2/185.

⁴²² Kadir, 97/1-5.

⁴²³ Duhâ, 44/2-3.

⁴²⁴ Cerrahoğlu, *Tefsir Usulü*, 43.

⁴²⁵ Cerrahoğlu, *Tefsir Usulü*, 43.

⁴²⁶ Furkân, 25/32-33.

⁴²⁷ Halis Albayrak, "Vahiy Gerçeği", *Türkiye Diyanet Vakfı*, 1989, 11; Yûnus, 10/16.

⁴²⁸ Mâide, 5/110; Yûnus, 10/76; Hûd, 11/7; Ahkâf, 46/7; Kamer, 54/2; Saff, 61/6; İsrâ, 17/47; Zâriyat, 51/52.

5.5. Vahyin Keyfiyeti

İlahi hitabı dinleyerek maddi âlemden manevi âleme yönelen Hz. Muhammed bir insanın kaldırmakta zorlanacağı bir sorumluluğa sahip olmuştur. Bunun zorluğu Kur'an-ı Kerim'de de bildirilmiştir. “انا سنلقى عليك قولاً ثقلاً” (Hakikat biz sana ağı bir söz vahy ediyoruz.)⁴²⁹ Bugün insanoğlunun bildikleri bilmedikleri yanında hiç hükmündedir. Bilim ve teknoloji olarak ilerlese de insanın ruhi hallerini keşfetmeye dair bilgide çok kısır kalınmaktadır. Buradan da anlaşılacaktır ki ruhi olarak en yüksek merteye olan vahiy olayını idrak etmek ve kavramak pek mümkün değildir. Ancak vahiy olayını idrak edemiyoruz diye vahyin gerçekleşmediğini düşünmekte yersizdir. Temel kaynağımız olan Kur'an-ı Kerim'de de vahiy kelimesi pek çok anlama gelmekte ve canlı, cansız, akıllı, akılsız her şeye hitap etmektedir.⁴³⁰

“İnsanda mevcut olan akıl ve şuur altı haller ile vahiy meselesi çözülemez. Çünkü vahiy Hz. Muhammed'in akli zahir ve akli batınının mahsulü değildir. Pozitif ve negatif elektrik uçlarının birleşmesiyle meydana gelen ışık olayı gibi de izah edilemez. Çünkü vahiyde ruh gibi esrarı ilahiyedendir. Kısaca, vahiy keyfiyeti, Allah ile Hz. Peygamber arasında kalmış bir sır olduğundan insanoğlunun onu anlaması mümkün değildir.”⁴³¹

5.6. Kur'an

Allah tarafından Cebrail vasıtasıyla son peygamber Hz. Muhammed'e gönderilen, Mushaflarda yazılan, tevatürle nakledilen, okunmasıyla ibadet edilen Fatiha Suresi ile başlayıp Nas Suresi ile biten arapça mucîz bir kitaptır.⁴³²

“Kur'an” lafzının kökü ve lügat manasıyla ilgili değişik görüşler vardır. Kelimenin hemzeli ve hemzesiz oluşu ile ilgili tartışmalar olmuştur. “Kur'an” lafzının hemzesiz kökten geldiğini iddia edenlerden Ferra' ya göre Kur'an (القراءن) “el-karain” kelimesinden türemiştir. Çünkü Kur'an ayetleri birbirine benzemektedir.⁴³³

⁴²⁹ Müzzemmil, 73/5.

⁴³⁰ Cerrahoğlu, *Tefsir Usulü*, 43.

⁴³¹ Cerrahoğlu, *Tefsir Usulü*, 44.

⁴³² Abdulhamit Birişik, “Kur'an” *DİA* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1992), 26/383.

⁴³³ Musa Kazım YILMAZ, “Vahiy Olarak Kur'an-ı Kerim”, *Harran Üni. İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2 (1995), 23.

İmam Şâfi'ye göre "Kur'an" lafzı müştak değildir. Kur'an sadece Resulullah'a nazil olan ilahi kelam için bir âlem olmuştur. İmâmın bu husustaki delili şudur: *"Şayet Kur'an (قرأ) "kara'a" lafzından türemiş olsaydı okunan herşeyin kur'an olması icab ederdi."*⁴³⁴ Hâlbuki Kur'an lafzı, Tevrat ve İncil gibi Hz. Muahmmmed' e indirilen Kitabın adıdır.⁴³⁵ Eşariye göre; Kur'an lafzı, lugatta bir şeyi diğer bir şeye yaklaştırma manasına gelen (قرن) "karana" kökünden türemiştir. Zirâ sûre ve âyetlerin bazısı bazısına ilave edilmiştir.⁴³⁶ Süyûtî İmâm Şâfi'nin görüşünü benimsemekle birlikte tercihini şöyle yapar. *"Esah olan şu ki, Kur'an-ın hemzesiz okunuşu tahfif içindir."*⁴³⁷ Bu onun hemzesiz olduğuna delalet etmez.⁴³⁸

Kur'an kelimesinin hemzeli olduğunu iddia edenlerin görüşleri de şöyledir:

Ebu İshak ez- Zeccâc'ın ileri sürdüğü görüş; Kur'an lafzı "فعلان" vezninden olup hemzelidir. Toplama manasına gelen "قرئ" kelimesinden türemedir. "قرئ الماء في الحوض" ibaresinden olduğu gibi geçmiş kitapların meyvelerini toplama anlamını içermektedir.⁴³⁹

Ebü'l- Hasen ali ibn Hâzım el-Lihyânî' nin ileri sürdüğü görüş; Kur'an kelimesi "غفران" vezninde mehmuz bir masdardır. "تلا" manasında olan "قرأ" den türemiştir. Bu masdar "المقرؤء" gibi ismi meful manasını içermektedir.⁴⁴⁰ Bu görüşe göre Kur'an lugatta okumak kelimesinin müradifi olan mastardır. Bu husus Kur'an-ı Kerim'de şu şekilde belirtilmektedir: "..... ان علينا" (onu göğsünde toplamak, onu dilinde okutmak şüphesiz bize aittir. Öyleyse biz onu okuduğumuz vakit sen onun kıraatine uy. ⁴⁴¹ Buradaki husus okumaktan ziyade ezberden okumak manasındadır. Kur'an kelimesi (قرأ) "kara'a" kökünden gelen ve ism-i meful manasında olan (hemzeli) mastardır ki, Hz. Muhammed'e indirilen muciz kelama isim olmuştur. İslâm âlimleri arasında da kabul görmüş görüş de budur.⁴⁴²

Müsteşriklerin Kur'an kelimesinin kökeni hakkında görüşleri farklıdır. Onlar; Arapların kuzeydeki komşuları olan Sami kavimlerinden yazı sanatı ile birlikte kitap ve yazı

⁴³⁴ Süyûtî, *el-İtkan fî Ulûmi'l-Kur'an*, 1/52, Cerrahoğlu, *Tefsir Usulü*, 31.

⁴³⁵ Süyûtî, *el-İtkan fî Ulûmi'l-Kur'an*, 1/52, Zerkeşi, 1/278.

⁴³⁶ Süyûtî, *el-İtkan fî Ulûmi'l-Kur'an*, 52.

⁴³⁷ Süyûtî, *el-İtkan fî Ulûmi'l-Kur'an*, 52.

⁴³⁸ Cerrahoğlu, *Tefsir Usulü*, 32.

⁴³⁹ Cerrahoğlu, *Tefsir Usulü*, 32.

⁴⁴⁰ Süyûtî, *el-İtkan fî Ulûmi'l-Kur'an* s.52.

⁴⁴¹ Kıyâmet, 17/18.

⁴⁴² Cerrahoğlu, *Tefsir Usulü*, 32; *"Vahiy Olarak Kur'an-ı Kerim"* 24.

manasına gelen kelimeleri de aldıklarını iddia etmişlerdir. Bununla müsteşrikler Kur'an ve onun gibi diğer kelimelerin yabancı asıllardan geldiğini söylemektedirler. Örnek verecek olursak; Müsteşrik Krenkow, İslam ansiklopedisinde "kitap" maddesinde bu görüşü savunmaktadır.⁴⁴³ R. Blachere'de "yazı her ne kadar yabancılardan alınmışsa da, bu işte kullanılan malzeme isimleri de yabancılardır. "قلم" kelimesinin aslı yunanca da "kalamos" veya Süryanice de "qaluma" dır. Arapça da ki "قرطاس" kelimesi de yunanca da "khartes" Süryanicedeki "qartîsâ"dan gelmektedir. Keza "لوح" lafzı Hurûc'daki "loh" dan "كتا" kelimesi muhtemelen arâmice "ketâbâ" kelimesinden gelmektedir. "سطر" ve "نسخ" kelimeleri de İbrâni ve süryânî asıllarına dayanır. Bunlar ve bunun gibi kelimeler Kur'an da sıralanır." demektedir.⁴⁴⁴ G. Bergtraesser arâmî, habeş ve fârisi dillerinin Arapçaya tesir ettiğini, bu dillerin o zamanki medeni milletlerin dilleri olduğuna ve arap toplumuna komşu olduğuna dayandırmaktadır.⁴⁴⁵

Bu fikirlere sahip müsteşrikler Kur'an kelimesinin kökeni olan "قرأ" nin arapça olmadığını söylüyorlar. Schwally, Welhausen ve Horovitz, Kur'an kelimesinin Süryanice veya İbranice olan "Keryânî" veya "Kiryânî" den türetildiğini ifade etmişlerdir.⁴⁴⁶ Müslüman âlimler bu görüşe katılmamaktadır. Arapların arâmî asıllı "قرأ" kelimesini "تلا" manasında kullandıklarını ve Müslümanların bu kelime ile Allah'ın kitabını isimlendirmeleri bu kelimenin araplaşmış olduğuna kanaat getirmeye yeterli olacaktır. En doğru mananın "قرأ" kelimesi ve türevlerinin 75 yerde geçtiği Kur'an-ı Kerim'de aramak gerekmektedir ki, arap dili de sâmi dillerinden biridir.⁴⁴⁷

5.7. Kur'an-ın Kaynağı

5.7.1. Oryantalistlere Göre Kur'an'ın Kaynakları

Oryantalistler Kur'an'ın vahiy ürünü olmadığını, Hz. Muhammed tarafından meydana getirildiği ve O'nun Kur'an-ı telif ederken hangi kaynaklara başvurduğu hususunda farklı düşünceler vardır.⁴⁴⁸ Oryantalistler, Kur'an-ı Kerim'in kaynaklarını; Eski ve Yeni Ahid'e,

⁴⁴³ Birişik, 26/389.

⁴⁴⁴ Cerrahoğlu, *Tefsir Usulü*, 33.

⁴⁴⁵ Cerrahoğlu, *Tefsir Usulü*, 32.

⁴⁴⁶ Birişik, 26/395; Cerrahoğlu, *Tefsir Usulü*, 33.

⁴⁴⁷ Cerrahoğlu, *Tefsir Usulü*, 33.

⁴⁴⁸ Sarıçam- Özdemir-Erşahin, 114.

Arap Şiirine, Hz. Muhammed'in sözü olduğuna, Gaye-i İlâhi dinlere, Apokrif kaynaklara dayandırmışlardır.

Alman Yahudilerinden Abraham Geiger, Ignaz Goldziher, Theodor Nöldeke, Hartwig Hirschfeld, Arent Jan Wensinck, Ch. C. Torrey, W. St. Clair Tisdall, Julian Obermann, S.D. Goitein, Kur'an'da Yahudi etkisini ön planda tutmuşlardır.⁴⁴⁹

Abraham Geiger, Yahudi inanç ve ilkelerinin Kur'an-ı Kerim'i etkilediğini ileri sürenlerden olmuş ve bu l⁴⁵⁰iteratürün 19. Yüzyıldaki öncülerinden olmuştur. Geiger, Avrupa'da ilim dünyasında Kur'an'ın kaynağının Yahudiliğe az da olsa Hristiyanlığa dayandığını ilk defa dile getirmiş ve bu hususta yapılacak yorumların önünü açmıştır.⁴⁵¹ Onunla birlikte Kur'an'a Orta çağ bakış açısıyla yaklaşım metodu terkedildiği, Hz. Muhammed'in bir yalancı/deccal değil, nübüvvet iddiasında samimi biri olduğu görüşüne *"Was Hat Mohammed aus dem judenthume aufgenommen? (Muhammed Yahudilikten Ne Aldı?)"* adlı eserinde yer verildiği belirtilmektedir.⁴⁵²

Macar asıllı Yahudi oryantalist Goldziher, Hz. Muhammed'i hak peygamber olarak görmeyip, onun kendisini peygamberler halkasının sonuna eklediğini söylemektedir.⁴⁵³ Kur'an ayetlerinin bazılarının kaynağını Eski Ahid olduğunu bildirmiştir. O, kıyameti anlatan ve kıyamet ile başlayacak olan ahiret hayatında insanların nasıl hesaba çekileceği konusundaki ayetlerin eski ahidden alındığını ifade etmiştir.⁴⁵⁴

Alman Oryantalist Theodor Nöldeke, Kur'an ayetlerinin temel kaynağının Yahudi ilahi kitabının olduğunu söyler. Kur'an-ı Kerim'de geçen peygamber kıssaları ile birlikte bazı ahkâm ayetlerinde de eski ahid/Yahudi etkisinin görüldüğünü ifade etmektedir.⁴⁵⁵ Burada Nöldeke'nin şu ifadeleri yer vermek yerinde olacaktır. *"Peygamberliğe benzeyen bazı durumlar pek çok insanda görülmüştür. Kişinin zihni dini fikirlerle öylesine dolar ki*

⁴⁴⁹ Furkan Çakır (ed.), M. Raşit Akpınar (ed.), *Kerim Elçinin Mesajı: Vahiy*, (İstanbul: Siyer Akademi, 2022), 306.

⁴⁵⁰ Çakır- Akpınar, *Kerim Elçinin Mesajı: Vahiy*, 306; Bilal Gökkır, "Oryantalist Literatürde Kur'an'ın Kaynağı Tartışmalarının Kaynağı Disiplinlerarası Bir Yaklaşım", *Bilimname* 2/5 (2004), 61.

⁴⁵¹ Çakır- Akpınar, *Kerim Elçinin Mesajı: Vahiy*, 307.

⁴⁵² Çakır- Akpınar, *Kerim Elçinin Mesajı: Vahiy*, 307.

⁴⁵³ Çakır- Akpınar, *Kerim Elçinin Mesajı: Vahiy*, 307.

⁴⁵⁴ Çakır- Akpınar, *Kerim Elçinin Mesajı: Vahiy*, 307; Ahmet Artuç, *Kur'an-ı Kerim Tarihine Yönelik Bazı Oryantalist Yaklaşımlar* (Elâzığ: Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2021), 42.

⁴⁵⁵ Çakır- Akpınar, *Kerim Elçinin Mesajı: Vahiy*, 307.

nihayetinde o, sanki ilahi bir kuvvet tarafından yönlendiriliyormuş gibi kendisini mecbur hisseder ve bu fikri Tanrı tarafından verilmiş bir gerçek olarak çevresindekilere duyurur.”⁴⁵⁶

Nöldeke, “Müslümanlara göre vahiy kelimesinin sadece Kur’an’a işaret etmediğini, aynı zamanda Hz. Peygamber’in aldığı müstakil bir bilgiye ve onun aldığı herhangi bir ilahi emre de delalet ettiğini belirtir. Ancak onun aldığı müstakil bilginin Kur’an’dan olduğu iddia edilmez.”⁴⁵⁷

Sidersky, “Kur’an ile diğer ilahî kitaplardaki kıssaları karşılaştırmış ve Yahudi ve Hristiyan dinî metinlerinin, Kur’an kıssalarına kaynaklık ettiği sonucuna ulaşmıştır. “Kıssaların Asılları” adını taşıyan kitabında Hz. Âdem, cennet ve sonrası hayatı, Hz. Süleyman, İbrahim, Yusuf, Musâ gibi bazı peygamberlerin kıssalarını incelemiştir. Vardığı sonuç, Yahudilere ait İbranice “Haggada/Aggadah” (Talmut ve Midraş’ın bir tür açıklaması) kitabının ve bazı İncillerin, kıssalar konusunda Kur’an’a kaynaklık ettiğidir.”⁴⁵⁸

Clair Tisdall, İslam’ın kaynağı meselesi üzerine şunları söylemiştir: “İslam’daki inanç sistemi ve ibadet biçimlerinin İslâm öncesi Arap Yarımadası’nda yaşayan dinlerden olan Yahudilik, Hristiyanlık ve Sâbiîlik’ten aşıldığını, Kur’an’ın da diğer ilahî kitaplardan istifade edilerek Hz. Muhammed tarafından oluşturulduğunu iddia etmiş ve bu görüşünü, Kur’an’daki temel doktrinler ile Tevrat ve İncil’deki temel doktrinler arasında benzerlik olmasına dayandırmıştır. Tavaf, saçları tıraş etme, say gibi hac menâsikinin Câhiliye Araplarında mevcut olduğunu örnek olarak zikreder.”⁴⁵⁹

İslam dini ve onun kutsal kitabı Kur’an’ı Kerim evrensel olmakla birlikte Kur’an-ı Kerim Arap Yarımadasına indirilmiş olup öncelikle Hicaz Bölgesi topluluğuna tebliğ edilmiştir. Dikkat edilirse arap toplumunun adet gelenek ve görenekleri nazar-ı dikkate alındığı görülecektir. Bununla birlikte Kur’an-ı Kerim, dönemin adet ve uygulamalarının bir kısmını tamamen kaldırmış, İslam dini ilkelerine uygun olanları kabul etmiş, bir kısmını da

⁴⁵⁶ Çakır- Akpınar, *Kerim Elçinin Mesajı: Vahiy*, 308. Geniş bilgi için bk. Nöldeke, *Kur’an Tarihi*, çev. Muammer Sencer (İstanbul: İlke Yayınları, 1970), 1.

⁴⁵⁷ Çakır- Akpınar, *Kerim Elçinin Mesajı: Vahiy*, 308.; Geniş bilgi için bk. Nöldeke, *Kur’an Tarihi*, 2.

⁴⁵⁸ Çakır- Akpınar, *Kerim Elçinin Mesajı: Vahiy*, 308.; Geniş bilgi için bk. D. Sidersky, “*Les Origines Des Legendes Musulmans dans le Coran et Dans les Vies des Prophetes*”, (Paris 1933), 161.

⁴⁵⁹ Çakır- Akpınar, *Kerim Elçinin Mesajı: Vahiy*, 308; Geniş bilgi için bk. W. St. Clair Tisdall, *The Original Sources of The Qur’an*, 10-11.

ıslah etmiştir.⁴⁶⁰ Bununla ilgili Fransız oryantalist Edouard Montet şunları dile getirir: *“Fransızca Kur’an tercümesinin giriş kısmında Kur’an’ın üslubundaki mükemmelliği takdir eder. Bu sebeple o, Avrupa dillerindeki tercümelerin Kur’an’ın bu icaz ve üslup güzelliğini yansıtmaktan aciz olduğunu itiraf eder. Bununla beraber o, Kur’an’ın Yahudi, Hristiyan ve İslam öncesi Cahiliye dönemi kaynakları olduğunu, bunlara ek olarak da Hz. Muhammed’in yeni kurallar vazettiğini ileri sürer.”*⁴⁶¹

Henri Lammens de Kur’an’ın ⁴⁶²diğer dinlerden etkilendiğini dile getirmiştir. Kur’an da geçen melek inancının karmaşık olduğunu ve bu bahsi anlaşılır kılmak için Medine Yahudilerinden bilgi alınıp teşekkül edildiğinden bahsetmektedir.

İngiliz oryantalist Margoliouth, Yahudi ve Hristiyan dininin İslam dini üzerinde büyük etkisi olduğunu ve Kur’an-ı Kerim’in Hz. Muhammed tarafından oluşturulduğunu savunmuştur. Vahiy meselesinin bir hile ve uydurma olduğunu, Kur’an’ın vahiy ürünü olmadığını ayrıca Hz. Peygamber’in *“kendi kurduğu plana göre elçi pozisyonunda”* olduğunu söylemiştir.⁴⁶³

Richard Bell, *“Kur’an vahyini, Hz. Muhammed’den önceki muvahhidlere, Hristiyan ve Yahudi kaynaklarına dayandırmaktadır. O, vahyi ilham olarak açıklamakta ve yanıp sönen lambaya benzetmektedir. O, vahyin Hz. Peygamber’in kontrolünde gerçekleştiğini iddia etmekte, bunun için gece vakitlerini tercih ettiğini, zira bu vakitte düşüncenin daha açık ve berrak olduğunu delil olarak ileri sürmektedir.”*⁴⁶⁴

Avustralyalı oryantalist Arthur Jeffery, *“Hz. Peygamber’in büyük Doğu Roma İmparatorluğunun dini olan Hristiyanlıktan etkilendiğini, içinde yaşadığı topluma bu medeniyetin bazı unsurlarını taşıdığını ileri sürmüştür.”*⁴⁶⁵ Ayrıca Jeffery, Kur’an’ın ilahi

⁴⁶⁰ Çakır- Akpınar, *Kerim Elçinin Mesajı: Vahiy*, 309.

⁴⁶¹ Çakır- Akpınar, *Kerim Elçinin Mesajı: Vahiy*, 309.

⁴⁶² Çakır- Akpınar, *Kerim Elçinin Mesajı: Vahiy*, 309; Mustafa Tozlu, *Oryantalistlerin ve Modernistlerin Kur’ân ve Tefsire Dair Görüşlerinin Mukayesesi*, (Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 14.

⁴⁶³ Çakır- Akpınar, *Kerim Elçinin Mesajı: Vahiy*, 309; Esmâ Atay, *İlk Dönem İngiliz Oryantalistlerin Kur’ân Çalışmaları W. Muir ve D. S. Margoliouth Örneği*, (Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2006), 89.

⁴⁶⁴ Çakır- Akpınar, *Kerim Elçinin Mesajı: Vahiy*, 310; İsmail Cerrahoğlu, “Oryantalizm ve Batı’da Kur’ân ve Kur’ân İlimleri Üzerine Araştırmalar”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 31/95 (1989), 122; Tozlu, *Oryantalistlerin ve Modernistlerin Kur’ân ve Tefsire Dair Görüşlerinin Mukayesesi*, 14.

⁴⁶⁵ Çakır- Akpınar, *Kerim Elçinin Mesajı: Vahiy*, 310; Mesut Okumuş, “Arthur Jeffery ve Kur’ân Çalışmaları Üzerine”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 43/2 (2002), 131.

temele dayanmayıp Hz. Muhammed tarafından oluşturulduğunu iddia etmektedir.⁴⁶⁶ Jeffery, Kur'an-ı diğer kutsal kitaplarla karşılaştırmış, Kur'an da geçen ifadeleri anlamaya çalışmış, Kur'an'ı oluşturduğunu düşündüğü Hz. Muhammedin zihin dünyasını çözmeye çalışmıştır.⁴⁶⁷ İlk Mushaflar ve kıraat farklılıklarından hareketle Kur'an'ın tenkitli neşrini gerçekleştirmek isteyen ve Kur'an'dan olmadığını ileri sürdüğü Fâtiha suresinin kesinliği bulunmayan bazı versiyonlarını da bir makalesinde yayınlamıştır.⁴⁶⁸ Diğer kutsal kitaplarda olan değişiklikler gibi Kur'an ayetlerinde de değişiklik olduğunu ileri sürmüş bunu ispatlamak içinde yazma metinleri, zayıf rivayetleri ve şâz kıraatleri incelemesine rağmen arap kabileleri arasındaki lehçe farklılıkları sebebiyle bazı harf ve kelimelerin vahiyle de onaylanan farklı okunuşlarını tespit etmenin dışında bir sonuca ulaşamamıştır.⁴⁶⁹

Kur'an-ı Kerim'i vahiy eseri olarak görmeyen bir diğer oryantalist Rosskeen Gibb'tir. Ona göre Eski Ahid, Hristiyanlık ve Süryanilik Kur'an'ın kaynağıdır. Ayrıca Kur'an-ı Kerim'de Hz. Peygambere ait sözlerinde bulunduğunu iddia etmektedir.⁴⁷⁰

Yukarıda bahsi geçen oryantalist ve araştırmacıların ifadelerini değerlendirecek olursak; Kur'an-ı Kerim'in ilâhi bir kelam olmadığı, kaynağının Eski ve Yeni Ahid olduğu, Hz. Peygamberin bu kaynaklardan edindiği bilgileri toparlayarak kendinden de ifadeler ekleyerek ilahi özelliği olmayan bir kitap meydana getirdiği anlaşılmaktadır.

5.7.2. Kur'an'ın Özellikle Yeni Ahid'e Dayandığı

İsviçreli oryantalist Theodore Bibliander, Kur'an'ın vahiy ürünü olmadığını, Hz. Muhammed tarafından Rahip Bahira gibi Hristiyan kaynaklardan yararlanarak oluşturduğunu iddia etmiştir. Ona göre Hz. Peygamber ticaretle uğraştığı dönemde devamlı olarak Bahira'nın yanına giderek onun bilgisinden istifade etmiştir.⁴⁷¹

⁴⁶⁶ Çakır- Akpınar, *Kerim Elçinin Mesajı: Vahiy*, 310.

⁴⁶⁷ Çakır- Akpınar, *Kerim Elçinin Mesajı: Vahiy*, 310.; Mesut Okumuş, "Jeffrey ve Kur'an Çalışmalarındaki Yeri", "Oryantalistlerin Gözüyle İslâm Yaklaşımlar – Örnek Metinler", ed. Ahmet Yücel, (İstanbul: Rağbet Yayınları, 2003), 92.

⁴⁶⁸ Arthur Jeffery, "The Variant Text of Fatiha", *Muslim World* 29 (1939), 158-162.; Rıza Kurtuluş, "Arthur Jeffery", *DİA*, (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2001), 23/578-579.

⁴⁶⁹ Kurtuluş, "Arthur Jeffery", 23/578-579.

⁴⁷⁰ Cerrahoğlu, "Oryantalizm ve Batı'da Kur'an ve Kur'an İlimleri Üzerine Araştırmalar", 125-126.

⁴⁷¹ Artuç, *Kur'an-ı Kerim Tarihine Yönelik Bazı Oryantalist Yaklaşımlar*, 49; Çakır- Akpınar, *Kerim Elçinin Mesajı: Vahiy*, 312.

Fransız Blachere de Kur'an vahyinin diğer dinlerden etkilendiğini ve Hz. Muhammed'in Hristiyan bir keşişten öğrenim gördüğünü iddia etmektedir.⁴⁷² Blachere bu iddiasına Hristiyan dini metinlerindeki kıssalar ile Kur'an kıssaları arasındaki benzerliği delil olarak göstermiştir. Ona göre Hz. Muhammed bu kıssaları Mekkeli Hristiyanlardan öğrenmiştir.⁴⁷³

Batılı kaynaklarda Sergius diye bilinen Abdulkays kabilesi ya da Teyma Yahudilerine mensup olup daha sonrasında Hristiyanlığı seçen ve yanında dini metinlerin suhuf tercümelerinin bulunduğu rivayet edilen Bahira, Hz. Peygamber'in Şam yolculuğu sırasında henüz dokuz ya da on iki yaşlarında iken kendisi ile kısa bir görüşme gerçekleşmiştir.⁴⁷⁴ Bibliander'in iddiasının aksine, böyle kısa süren bir görüşmenin Kur'an'ın kaynağı olabileceği iddiası akıl ve mantığa ters düşen bir durumdur.

W.M.Watt, *"Kur'an ayetlerinin bir kısmının Ahd-i Atik'ten alındığını iddia ederek buna peygamber kıssalarını, hesap, ceza ve mükâfatla alakalı ayetleri örnek olarak zikretmiş, vahdaniyet prensibinin ise Yahudi ve Hristiyan kaynaklardan alındığını iddia etmiştir. O, bu iddiasını Hz. Peygamberin Medine döneminde Yahudi din adamları ile görüşerek onlardan bilgi almasına dayandırmıştır. Zira ona göre Hz. Muhammed, Kitab-Mukaddes'in muhtevasına dair bilgi sahibi değildir."*⁴⁷⁵

5.7.3. Kur'an'ın Hz. Muhammed'in Sözü Olduğu, Gayr-i İlâhî Dinler ve Diğer Kaynaklardan Yararlandığı

Bazı oryantalistler Kur'an-ı Kerim'i, Allah kelâmı olarak değil de Hz. Muhammed'in sözleri olarak görürler. Bu bağlamda Hz. Peygamber'i hak peygamber olarak kabul etmezler. Bu nedenle temel kaynaklara değinmeden asılsız bir şekilde Hz. Muhammed'i sahtekâr, sihirbaz, şehvet düşkünü ve Hristiyan düşmanı olarak vasıflandırmışlardır.⁴⁷⁶

⁴⁷² Cerrahoğlu, "Oryantalizm ve Batı'da Kur'an ve Kur'an İlimleri Üzerine Araştırmalar", 122.

⁴⁷³ Çakır- Akpınar, *Kerim Elçinin Mesajı: Vahiy*, 313.

⁴⁷⁴ İbn Hişam, 1/180-181; Mustafa Fayda, "Bahira", *DİA* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2001), 4/486.

⁴⁷⁵ Çakır- Akpınar, *Kerim Elçinin Mesajı: Vahiy*, 314.; Ersin KABAKÇI, "W. Montgomery Watt'ın Kur'an'a Yaklaşımına Genel Bir Bakış". *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 17/34 (2018), 579.

⁴⁷⁶ Abdülcelîl Şelebi, *el-Vahyü'l-Muhammedî ve erâü'l-müsteşrikîn dimne buhûsi'l-mü'temiri'l-âlemi'r-râbi'* (Ezher Üniversitesi, ts.), 197; Çakır- Akpınar, *Kerim Elçinin Mesajı: Vahiy*, 314.

Bir kısım oryantalist de Kur'an-ı Kerim'in, Hz. Muhammed'in söz ve derlemelerinden ibaret olduğunu ifade etmektedirler. Onlar, Hz. Peygamber'in ümmi olmadığını, okuma yazma bildiğini, Arami ve İbranice metinlerini okuyabildiklerini söylemişlerdir.⁴⁷⁷ Buradaki "ümmi" kavramını "okuma yazma bilmeyen" değil de "ilahî kitaba mazhar olmamış" kimse olarak nitelendirmişlerdir. Bu duruma kaynak olarak da ilk vahyin inzali sırasında Mekkeli müşriklerin iddialarına kadar götürmüşlerdir.⁴⁷⁸ Bu durum Mevdudi'nin eserinde şöyle ifade edilmiştir: "*Mekke'deki müşriklerin hepsi bilirdi ki, Muhammed (a.s) bir ümmiydi ve okuma yazma bilmiyordu ve hiç kimse onun bu tertibinde kendisine İbranice, Süryanice ve Yunanca kitaplardan mütercimlerle ilişkide olduğunu söyleyemezdi. Dahası hiç kimse onun, bu bilgiyi Suriye'ye ve Filistin'e yaptığı ticarî seyahatler esnasında elde ettiğini ileri sürece kadar utanmaz olamazdı. Eğer Rasul hayattayken Suriye ya da Filistin'in herhangi bir yerinde, herhangi bir Hristiyan rahip ya da Yahudi hahamı ile bu tür bir konuşmada bulunsaydı, Bizans İmparatoru Hz. Muhammed'in -haşa- her şeyi onlardan öğrendikten sonra Mekke'ye dönüp, peygamberlik iddiasında bulunduğu propagandasını başlatmakta bir an bile tereddüt etmezdi.*"⁴⁷⁹ Buradan anlaşılıyor ki, söylenen bu iddialar tutarsız ve mesnetsiz olmaktan öteye geçememiştir.⁴⁸⁰

Allah, Kur'an-ı Kerim'in Hz. Peygamber'e arap olmayan biri tarafından öğretildiği⁴⁸¹ hususunu şu ayet-i kerime ile reddetmektedir: "*Şüphesiz biz onların: "Kur'an-ı ona ancak bir insan öğretiyor." Dediklerini biliyoruz. Kendisine nispet ettikleri şahsın dili yabancısıdır. Hâlbuki bu (Kur'an) apaçık bir Arapçadır.*"⁴⁸²

Avustralyalı oryantalist Sprenger ise, Kur'an-ın Hz. Muhammed'in zihni bir ürünü olduğunu söylemiştir.⁴⁸³ Muir'de Sprenger gibi, Kur'an-ın ilahî kaynaklı olmayıp Hz. Peygamber'in kendi telifi olduğunu iddia etmiştir.⁴⁸⁴

⁴⁷⁷ Çakır- Akpınar, *Kerim Elçinin Mesajı: Vahiy*, 314.

⁴⁷⁸ Çakır- Akpınar, *Kerim Elçinin Mesajı: Vahiy*, 314; Hatice Er, *Oryantalistlerin Kur'ân Vahyi ve Kur'ân'ın Kaynağına Yönelik İddiaları*, (Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2016), 24.

⁴⁷⁹ Mevdudi, *Tefhimu'l-Kur'an*, 4/89.

⁴⁸⁰ Hatice Er, *Oryantalistlerin Kur'ân Vahyi ve Kur'ân'ın Kaynağına Yönelik İddiaları*, 70.

⁴⁸¹ Çakır- Akpınar, *Kerim Elçinin Mesajı: Vahiy*, 314.

⁴⁸² Nahl, 16/103.

⁴⁸³ Cerrahoğlu, "Oryantalizm ve Batı'da Kur'ân ve Kur'ân İlimleri Üzerine Araştırmalar", 104.

⁴⁸⁴ Esmâ Atay, *İlk Dönem İngiliz Oryantalistlerin Kur'ân Çalışmaları W. Muir ve D. S. Margoliouth Örneği*, 38.

Bazı şarkiyatçılar ise, Hz. Muhammed'in yaşadığı psikolojik bunalımlar sebebiyle Kur'an-ı meydana getirdiğini söylemişlerdir. Onun sara hastası olduğunu, halüsinasyonlar gördüğünü ve bu hastalıkların etkisiyle geçirdiği ataklar ile vahiy aldığı zannına kapıldığını ve bunu etrafındakilerle paylaştığını dile getirmişlerdir.⁴⁸⁵ Burada şunu belirtmek gerekir ki; *“Resûl-i Ekrem (s.a.v.) sara hastası olmadığı gibi böyle bir hastalığa müptela olan kişinin konuşmaması ya da konuşsa bile anlamsız sözler sarf etmesi gerekir. Hâlbuki Allah Resûlü'nün tebliğ ettiği vahiy, gerek lafız gerek mâna bakımından en güçlü şairlerin benzerini söylemekten aciz oldukları harikulâde sözlerden oluşmaktadır.”*⁴⁸⁶

Vahiyleri Hz. Peygamber'in hastalık sırasında uydurduğu iddiasına gelecek olursak; *böyle mûciz ve belîğ bir kitabı, halüsinasyonlar gören ya da epilepsi hastası olan birinin sözleri olarak değerlendirmek, hakikate ve eşyanın tabiatına zıttır. Nitekim M. Watt ve Hartwig Hirschfeld gibi nispeten insaflı oryantalistler, bu görüşün tutarsız ve temelsiz olduğunu beyan etmişlerdir. “Kur'ân'ın dinleyeni hayran bırakan edebî üslûbu, nâzil olduğu dönemdeki insanların bilgi seviyesinin çok üstünde ihtiva ettiği ilmî hakikatler, bir beşerin sözü olamayacağını ortaya koymakta, Hz. Peygamber'in Kur'ân ayetlerini uydurduğu iddiasını temelden çürütmektedir.”*⁴⁸⁷

Bazı oryantalistler ise; Hz. Peygamberin Kur'an-ı oluştururken, Eski ve Yeni Ahid yanında diğer dinlerden ve apokrafik kaynaklardan faydalandığını söylemişlerdir. Ki Nöldeke, her ne kadar Kur'an kaynağının Eski Ahid olduğunu söylese de asıl kaynağın Kitab-ı Mukaddes değil, kanonik olmayan dogmatik edebiyattır.⁴⁸⁸

Hz. Peygamberin Kur'an-ı telif ederken Arap şiirinden faydalandığını ve etkilendiğini ifade etmişlerdir. (Fransız oryantalist Huart gibi.) Huart, Hz. Muhammed'in Kur'an-ı Kerim'i yazarken arap şairlerinden Ümeyye b. Ebi Salt'tan esinlendiğini söylemektedir.⁴⁸⁹

⁴⁸⁵ Çakır- Akpınar, *Kerim Elçinin Mesajı: Vahiy*, 316.

⁴⁸⁶ İbrahim Kutluay, ed. Emrullah Ülgen vd., “Oryantalistlerin Kur'ân'ın Kaynağı ve Edebî Yönüne Dair İddialarının Değerlendirilmesi”, *Kur'ân ve Dil İlimleri* (Ankara: İlahiyat Yayınları, 2021), 421-446.; Çakır- Akpınar, *Kerim Elçinin Mesajı: Vahiy*, 317.

⁴⁸⁷ Çakır- Akpınar, *Kerim Elçinin Mesajı: Vahiy*, 317.

⁴⁸⁸ Çakır- Akpınar, *Kerim Elçinin Mesajı: Vahiy*, 318.

⁴⁸⁹ Çakır- Akpınar, *Kerim Elçinin Mesajı: Vahiy*, 319.

5.7.4. Kur'an'ın Kısmen Vahiy Ürünü Olduğu

Bir kısım oryantalist Kur'an'ın vahiy ürünü olduğunu kabul etmekle birlikte bazı yönlerini eleştirmişlerdir. İskoç araştırmacı Thomas Carlyle, “*bu kitap her yerde bütün yasa ve uygulamaların temeli olmuştur. Düşünce ve davranışların rehberidir. Allah tarafından verilen bir ilham, bir vahiydir. Ona bütün dünyanın uyması ve ona göre davranması gerekir. Ancak şunu belirtmek zorundayım ki, benim en zahmet çekerek okuduğum kitaplardan biri de budur. Karışık, usanç verici bir düzensizlik, anlaşılması güç, bitmez-tükenmez tekrarlar, insanın soluğunu kesen uzunluklar, karmakarışık ifadeler; kısacası çekilmez bir saçmalık*” olarak ifade etmektedir.⁴⁹⁰

Alfred Guillaume, Kur'an'ın vahiy ürünü olduğunu kabul etmekle birlikte, beşeri unsurlarında yer aldığını söylemiştir. Yani, Kur'an'ın kaynağının ilahi olduğunu, lafız ve ayetlerin ise Hz. Muhammed'in eseri olduğunu ileri sürmüştür.⁴⁹¹

5.7.5. Kur'an'ın Sonraki Dönem Müslüman-Yahudi Polemiğinin Ürünü Olduğu

Gibb, bu konuyu şöyle açıklamıştır: “*Muhammed doktrininin kaynakları meselesi, Batıda Yahudi ve Hristiyan alimlerini geniş bir şekilde ilgilendirdi.... İslam geçmiş dinlerin fikirleriyle bir birlik teşkil etmekte idi... Unutmamak lazımdır ki Kur'an, dini sezgi esasları üzerine temellenmiş veya onunla uygun halde bulunan, umumi aklın felsefi bir tefsiri olan ilahi bir eser değildir... Hakikattir ki, İslam'da muahhar bir teolojik sistemin tekâmül edişi, çok eski âlimler tarafından hazırlanmıştır.*”⁴⁹²

Wansbrough yayınladığı Qur'anic Studies: Sources and Methods of Scriptural Interpretation (Oxford, 1977) ve The Sectarian Milieu: Content and Composition of Islamic Salvation History (Oxford, 1978) adlı iki eseri ile Kur'an'ın kaynağı tartışmasına oldukça farklı bir yaklaşım getirerek ana oryantalist akımın kullandığı historical-philological

⁴⁹⁰ Thomas Carlyle, *Kahramanlar*, çev. Behzat Tanç, (İstanbul: Kutluğ Yayınları, 1976), 108,109.

⁴⁹¹ Cerrahoğlu, “*Oryantalizm ve Batı'da Kur'an İlimleri Üzerine Araştırmalar*”, 120; Tozlu, “*Oryantalistlerin ve Modernistlerin Kur'an ve Tefsire Dair Görüşlerinin Mukayesesi*”, 15.; Çakır- Akpınar, *Kerim Elçinin Mesajı: Vahiy*, 320.

⁴⁹² Cerrahoğlu, “*Oryantalizm ve Batı'da Kur'an ve Kur'an İlimleri Üzerine Araştırmalar*”, 125.

yaklaşım yerine, İslam kaynaklarına literary yaklaşmayı öngörüp uygulamıştır. Bu sebeple Wansbrough gelenekselci yerine değişimci olarak adlandırılmıştır.⁴⁹³

Wansbrough, “o güne kadar geleneksel İslam literatüründe öngörülen ve Batılı oryantalistlerce de benimsenerek genel kabul gören kronolojik yapıyı reddetmekle kalmaz, Kur’an’ın ilk hicri asırda ve Hz Muhammed döneminde meydana geldiğini öne süren bu geleneksel düşüncenin sorgulanması gerektiğini de savunur. Nitekim Wansbrough’ya göre, Kur’an iddia edilenin aksine İslam’ın ikinci yüzyılında ortaya çıkmış ve bunda da Yahudi Müslüman polemiği etkili olmuştur. Diğer bir ifade ile ona göre, Kur’an geleneksel İslam inancında belirtildiği ve oryantalistlerce de benimsendiği gibi Hz. Peygamber döneminin değil, ondan iki asır sonrası dönemin ürünüdür. Dolayısıyla da Kur’an Oryantalist argümanda ifade edildiğinin aksine Hz. Peygamberin bir eseri olmayıp sonraki dönem Müslüman-Yahudi polemiğinin ürünüdür. Ortaya çıkan bu eser de Kur’an adıyla geriye dönük olarak (=retrospectively) Hz. Muhammed’e atfedilmiştir. Bütün bunların gerçekleştiği bölge ise Wansbrough’ya göre Mekke ve Medine’nin de içinde bulunduğu Hicaz değil, bugünkü Irak topraklarının da yer aldığı Kuzey Arabistan ve Mezopotamya bölgesidir.”⁴⁹⁴

5.8. Kur’an’ın Kaynağının İlahi Kitaplara ve Diğer Kitaplara Dayandırmanın Sebepleri

Yahudi ve Hristiyan oryantalistlerin çoğu İslam’ı hak din, Hz. Muhammed’i hak bir peygamber olarak görmemektedirler. İslam’ın temel kaynağı olan Kur’an-ı Kerim’in, Yahudi ve Hristiyan kaynakları yanında Arap şiiri ve apokrif kaynaklara dayandığını iddia etmişlerdir. Kur’an-ın vahiy ürünü olmadığını, Hz. Muhammed’in kendi çabası ile farklı kaynaklardan derlediği bir kitap olarak görmekteydiler. Ayrıca, Yahudilik ve Hristiyanlık dini dışındaki dinleri hak din olarak görmeyip, İslam dinini heretik olarak kabul etmişlerdir. Bu sebeptendir ki vahiy ürünü olmadığını iddia ettikleri Kur’an-ı Kerim’in kaynaklarını araştırmaya başlamışlardır.⁴⁹⁵

⁴⁹³ Gökkır, “Oryantalist Literatürde Kur’an’ın Kaynağı Tartışmalarının Kaynağı Disiplinlerarası Bir Yaklaşım” 62.

⁴⁹⁴ Gökkır, “Oryantalist Literatürde Kur’an’ın Kaynağı Tartışmalarının Kaynağı Disiplinlerarası Bir Yaklaşım” 63.

⁴⁹⁵ Çakır- Akpınar, *Kerim Elçinin Mesajı: Vahiy*, 322.

İslamiyet'in diğer dinler karşısında egemen güç haline gelmesi, onların yaygın olduğu bölgelerde yayılması sonucu başta Papalık olmak üzere diğer dinlere bağlı yöneticiler ve oryantalistler İslam dini karşısında tedbir almaya başlamışlardır. Bunun sonucunda oryantalistler devlet büyükleri tarafından desteklenmiş, İslam beldelerinde çeşitli görevler ile görevlendirilmişlerdir. Bununla birlikte Haçlı Seferlerinde Müslümanlar ile baş edemeyeceklerini anlayan oryantalistler, İslam dininin temel kaynağı olan Kur'an ve Hadis üzerine çalışmalar başlatmışlar, bunun için ilk olarak Arap dilini öğrenmeyi hedef edinmişlerdir.⁴⁹⁶ Buradaki asıl maksat; İslâm'ın temellerini sarsma, bu suretle Müslümanların dinleri hakkında şüpheler uyandırma, kendi din mensuplarının İslâm'ı benimsemelerinin önüne geçme gibi amaçlardır.⁴⁹⁷

5.9. Kur'an'ın Tertibi (Sure ve Ayetlerin Sıralanışı)

Kur'an ayetlerinin inşi hakkında farklı rivayetler bulunmaktadır. Süyuti, bu konuyu üç ana başlık altında ele almıştır. Birincisi, Kur'an, kadir gecesinde toplu olarak levh-i mahfûzdan dünya semasına inmiş, daha sonra yirmi veya yirmi üç yıl içinde Hz. Peygamber'e vahyedilmiştir. Süyuti, senedlerine güvendiği bu rivayetlerin içeriğini daha tutarlı bulmaktadır. İkincisi, Kur'an her yılın kadir gecesinde o yıl nazil olacak şekilde dünya semasına indirilmiş, ardından gerektiği zaman gerektiği miktarda Resul'e vahyedilmiştir. Üçüncüsü ise, Kur'an ilk defa kadir gecesinde inmeye başlamış, daha sonra yirmi küsur yıl boyunca nüzulü devam etmiştir.⁴⁹⁸ Süyuti'nin aktardığı bu rivayetlerin, başta İbn Abbas olmak üzere diğer sahabelerinde içinde bulunduğu kişilerin şahsi kanaatleri olması, Kur'an'ın bir kerede veya birden fazla defada dünya semasına indirilmesine şüpheyile bakılmasına sebebiyet göstermektedir. Kitap'taki bir sure veya ayete de Kur'an dendiği düşünüldüğünde Kur'an'ın ramazan ayında kadir gecesinde indirildiğini belirten ifadeler onun tamamının kadir gecesinde ramazan ayında indirildiğini göstermez.⁴⁹⁹ İlk vahiy olan Alak suresinin, ilk beş ayeti indirildikten sonra vahiy bir süre fetrete uğramıştır.⁵⁰⁰ Bu fetret süresinin iki gün, dört gün, on iki gün, on beş gün, kırk gün⁵⁰¹ hatta üç yıl olduğu arasında görüş

⁴⁹⁶ Çakır- Akpınar, *Kerim Elçinin Mesajı: Vahiy*, 323.; İbrahim Kutluay, "Oryantalistik Düşünceye Etkisi Açısından Haçlı Seferleri": Eyyûbiler'de Siyasî ve Ekonomik İlişkiler", edit. Abdülhalim Oflaz, Rûmeysa Seven, İsa Babür vd., (İstanbul: Hiper Yayınları, 2020), 190-208.

⁴⁹⁷ Çakır- Akpınar, *Kerim Elçinin Mesajı: Vahiy*, 328.

⁴⁹⁸ Süyuti, *el-Itkân fi Ulumi'l-Kur'an*, 69-71.

⁴⁹⁹ Birişık, "Kur'an", 26/384.

⁵⁰⁰ Buhari, "Fezâilü'l-Kur'an" 8.

⁵⁰¹ Buhari, "Fezailü'l-Kur'an" 7.

vardır.⁵⁰² Sıhhatli olan görüş ise; vahyin bir müddet gecikmesidir.⁵⁰³ Hatta bu süreçte Hz. Peygamber, ilk vahyin bir yanılsama mıydı acaba düşüncesine sevketmiş ama Hz. Hatice'nin ona olan inancı ve bağlılığı ile cesaretini kaybetmemiştir.⁵⁰⁴ Fetret süreci Müddessir suresinin ilk ayetlerinin nazil olmasıyla son bulmuştur. Hz. Muhammed şöyle buyurmaktadır: *"Ben [bir defasında] yürürken gökyüzünden bir ses işittim ve gözlerimi kaldırdım-bir de baktım ki, Hira'da bana gelen melek gök ile yeryüzü arasında bir kürsü üzerine oturmuş. O bana korku verdi. Eve döndüm ve "Beni sarıp örtün! Beni sarıp örtün!" dedim. Bunun üzerine Yüce Allah [şu Vahyi] indirdi: "Ey örtüsüne bürünen! Kalk ve uyar!"-şu Sözlerine kadar " . . . v e her türlü pislikten kaçın "*⁵⁰⁵ Bu ayetler ile Hz. Peygamber ilk defa halkına tebliğ ile görevlendirilmiştir.⁵⁰⁶

Âlimlere göre Kur'an ayetlerinin parça parça indirilme sebepleri vardı. Bunlar; Hz. Muhammed'in gönlünü güçlendirme, moralini yüksek tutma,⁵⁰⁷ toplumun vahye olan ilgisini canlı tutma, Hz. Peygambere olan bağlılığı onun vefatına kadar sürdürme, eğitim ve uygulama kolaylığı sağlamak için hükümlerde tedriciliği gözetme ve vahye karşı düşmanlığı olanlara zaman tanıyarak gönüllerini ısıdırma.⁵⁰⁸

İlk inen ayetlerin Alak Suresinin ilk beş ayeti üzerinde ittifak vardır. Ancak ilk nazil olan sure hakkında ihtilaf bulunmaktadır. Kuvvetle muhtemeldir ki Kur'anın ilk inen suresi Fatıha Suresidir.⁵⁰⁹ Müddessir, Alak ve Kalem sureleri de ilk inen surelerdendir.⁵¹⁰ Medine döneminde ilk nazil olan sure ise Bakara'dır.⁵¹¹ Son inen ayetin hangisi olduğu konusunda ihtilaf vardır. Bakara 281. Ayetin son ayet olduğunu düşünenler Hz. Muhammed'in bu ayetin nüzulünden dokuz veya seksen bir gün sonra vefat ettiğini söylemişlerdir.⁵¹² Aslında son inen ayetlerin Tevbe suresi 128 ve 129. Ayetler olduğu hususunda genel bir kabul görüşü vardır.⁵¹³ *"Bugün size dininizi tamamladım..."*⁵¹⁴ ayetinin son ayet olması ile ilgili iddia, bu ayetten

⁵⁰² Birişik, "Kur'an", 26/384.

⁵⁰³ Buhari, "Fezâilü'l-Kur'an" 7.

⁵⁰⁴ Buhari, "Fezâilü'l-Kur'an" 8.

⁵⁰⁵ Buhari, "Fezâilü'l-Kur'an" 9.

⁵⁰⁶ Buhari, "Fezâilü'l-Kur'an" 9.

⁵⁰⁷ Süleyman Ateş, *Kur'an Ansiklopedisi*, (İstanbul: Kuba Yayınları, 1997), 22/94-95.

⁵⁰⁸ Buhari, "Fezâilü'l-Kur'an" 6.

⁵⁰⁹ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 8/5943-5946.

⁵¹⁰ Süyuti, *el-Itkan fi Ulumi'l-Kur'an*, 120-121.

⁵¹¹ Süyuti, *el-Itkan fi Ulumi'l-Kur'an*, 122.

⁵¹² Birişik, "Kur'an", 26/384.

⁵¹³ Birişik, "Kur'an", 26/384.

⁵¹⁴ Mâide, 5/3.

sonra borçlanma,⁵¹⁵faiz,⁵¹⁶usul ve fûruu bulunmayan kişinin mirası⁵¹⁷konuları ile ilgili ayetlerin inmesi bu iddiayı çürütmüştür.⁵¹⁸ İbn Abbas'tan gelen rivayete göre son inen sure Nasr Suresidir.⁵¹⁹En son Tevbe Suresinin de nazil olduğu yönünde görüşler vardır.⁵²⁰

Surelerin Mekkî-Medenî olarak ayrılmasında etkili olan görüş; Mekke döneminde inen ayetler Mekkî, Medine döneminde indirilen ayetler ise Medenî'dir. Zerkeşi'ye göre, surelerin seksen beşi Mekkî, yirmi dokuzu Medenî'dir.⁵²¹ Süyuti'ye göre, seksek ikisi Mekkî, yirmisi Medenî ve on ikisi ihtilaflıdır.⁵²² Yaygın olan görüş ise; seksen altısı Mekkî, yirmi sekizi Medenî olduğu yönündedir. Bazı Mekkî sureler içinde Medenî ayetler, medenî sureler içinde de mekkî ayetler yer almaktadır. Mekkî ayetler, inanç konularından, müşriklerin içine düştükleri ihtilaflardan, geçmiş milletlerin yaşadıkları olaylardan ve ahlaki ve insani değerlerden bahsetmekte olup, kısa ve şiirsel bir üsluba sahiptirler.⁵²³

Nazil olan ayetler Mekke döneminin ilk yıllarından itibaren Hz. Muhammed'in tebliği ile birlikte vahiy kâtiplerince yazılmaya başlanmıştır. Bu husus Kur'ân da, hadis kaynaklarında yer almaktadır.⁵²⁴ Mekke döneminin ilk yıllarında Müslüman sayısı oldukça az olmasına rağmen bu ayetlerin korunmasına ve engel değildi. Nazil olan ayetlerin çok kısa olmaları ve üslup özellikleri sebebiyle hemen ezberlenip yazılıyordu. Yazıldığı yönünde örnek verilecek olursa Hz. Ömer'in Müslüman olmasına sebep olan olay kardeşi ve eniştesi yazmış oldukları Taha suresine ait metni okuyorlardı. O da okudukları bu metni merak ederek yanlarına gitmiş ve Müslüman olmuştur.⁵²⁵ Gelen vahiyler Hz. Muhammed tarafından görevlendirilen vahiy kâtiplerince develerin kürek ve kaburga kemikleri (azm), tabaklanmış deri parçaları(edim), yaprak taşlar (lihaf), hurma dallarının uygun yerleri (asib), seramik parçaları (hazef), tahta (kateb), parşomen (rakk) ve papirüsler üzerine yazılarak muhafaza edilmiştir.⁵²⁶

⁵¹⁵ Bakara, 2/282.

⁵¹⁶ Bakara, 2/278.

⁵¹⁷ Nisâ, 4/176.

⁵¹⁸ Birişik, "Kur'an", 26/384.

⁵¹⁹ Sahih-i Müslim, "Tefsir" 121.

⁵²⁰ Süyuti, *el-Itkân fi Ulûmi'l-Kur'ân*, 125-128.

⁵²¹ Detaylı bilgi için bkz. Zerkeşi, *el-Burhân fi Ulûmi'l-Kur'ân*, Kahire, s.187-194.

⁵²² Süyuti, *el-Itkân fi Ulûmi'l-Kur'ân*, 43-59.

⁵²³ Birişik, "Kur'an", 26/385.

⁵²⁴ Furkân, 25/5; Tûr, 52/1-3; Abese, 80/11-16; Beyyine, 98/2; Buhari, "Fezailü'l-Kur'ân" 4.

⁵²⁵ İbn Hişam, *es-Siretü'n-Nebeviyye*, 1/318.

⁵²⁶ M. Hamidullah, *Kur'ân-ı Kerîm Tarihi*, 44.

Kur'ân, ayetlerden ve bu ayetlerin oluşturduğu surelerden meydana gelmektedir. Bazı ayetler özel adlarla adlandırılmıştır. Bunların en önemli ve bilindiği Ayetü'l-Kürsi'dir.⁵²⁷ Deyn ayeti, riba, kumar ayeti gibi adlandırmalar ise ayetin içeriği ile ilgilidir.⁵²⁸ Ayet ve surelerin belirlenmesi risaletin ilk yıllarında olmuştur. Kur'ân da 114 sure bulunmaktadır. Tevbe suresi dışında diğer sureler besmele ile başlamaktadır. En kısa sureleri, Asr, Kevser ve Nasr sureleri olup, en uzun sure 286 ayet ile Bakara Suresidir. Ayetlerin sureler içerisindeki tertibi vahye dayalı olduğu ve Hz. Muhammed'in tasarrufunda gerçekleştiği konusunda âlimler görüş birliği içerisindeyler.⁵²⁹ Bazı surelerde önce sonra gelen ayetler arasında irtibat kesintisi olduğu ve tertibine dair problemlerin yer aldığını iddia eden bazı batılı ilim adamlarının bu düşüncesi tutarsızdır. Çünkü *"Ayetlerin tertibine dair en önemli delil, Kur'an'ın Cebrail ile Resul-i Ekrem arasında karşılıklı okunmasıdır. Zira içinde belli bir tertip bulunmayan metnin karşılıklı okunması ve takibi düşünülemez. Hâlbuki bu okuma her yıl yapılmış ve namazlarda bu tertip üzere okunmuştur."*⁵³⁰

⁵²⁷ Bakara, 2/252.

⁵²⁸ Birişik, "Kur'an", 26/386.

⁵²⁹ Birişik, "Kur'an", 26/387.

⁵³⁰ Birişik, "Kur'an", 26/387.

6. DEĞERLENDİRME

Ceatani, Hz. Muhammed'in peygamberliği ve Kur'an-ı Kerim hakkında tutarsız iddialarda bulunmuştur. Bu konuda doğu ve batıda yazılan kaynakları incelemiş ve çıkarları doğrultusunda değerlendirmelerde bulunmuştur. En güvenilir kaynak olarak gördüğü Kur'an-ı bile kendi çıkarları doğrultusunda değerlendirmiştir. Ayrıca cin ve şeytan gibi varlıklara inanan cahiliye toplumunun Hz. Muhammed'e inanmasının kolay olabileceğinden bahsettikten sonra şair ve mecnun olarak Hz. Muhammed'in nitelediklerini ve O'na inanmadıklarından bahsetmektedir. Hz. Muhammed'e halkının inanamamasını yadırgamaktadır. Oysa Kureyşliler onu güvenilir insan olduğu için "*el-Emin*" diye isimlendirmişlerdi.

Hz. Muhammed'in Kureyşlilerin güvenini öyle kazanmıştı ki, onları islama davet ettikten sonra ona karşı çıksalar bile kıymetli eşyalarını O'na bırakırlardı. Emanet edilen kişi Hz. Muhammed değil de başka biri olsaydı bu şekilde emanete riayet etmezdi. Hicret ettiği zaman bütün emanetlerle birlikte Mekke'den ayrılmış olması gerekirdi. Hâlbuki o öyle yapmamıştır. O gece Hz. Muhammed'in yatağında kalan Hz. Ali o gecenin sabahın da bütün emanetleri sahiplerine iletmiştir.⁵³¹ Kur'an'ın Hz. Muhammed tarafından uydurulduğunu iddia etmek, Hz. Muhammed'in faziletli şahsiyetini inkâr etmek demektir ki bunu Mekkeli müşrikler bile iddia etmekten kaçınmıştır.⁵³²

Eğer Kur'an Allah kelamı olmasaydı, iddia ettikleri üzere yalancı, sahtekâr birinin düzmeceleri olarak bilinecekti. Hatta Allah adına haşa sürekli uydurmaca şeyler anlatacaktı. Amma velakin, Hz. Muhammed davasına sadık, Allah'a tevekkül edip sığınan, insanlara doğru yolu gösteren biri olarak tanınmaktaydı ki, Hz. Muhammed hakkında diğer ithamları kabul eden bir tek kişi bile çıkmamıştır. Kur'an-ı Kerim'de Allah kelamıdır ki 1400 senedir bir tek harfi bile hiçbir şekilde tahrif edilmemiştir. Daha önce de belirttiğimiz gibi Kur'an ayetlerinde de bu yer almaktadır.

Hz. Peygamber, doğruluk ve samimiyet timsalidir. Vereceğimiz örneklerde bu görülecektir. Hz. Muhammed sahabilere namaz kıldırırken yanılır. Bu yanılma durumunu

⁵³¹ Hişam, 2/148.

⁵³² En'âm, 6/33.

sahabeler acaba rekât sayısında değişiklik mi oldu diye hatırlattıklarında Hz. Peygamber bu hatırlatmaya karşı çıkmamış bilakis “ben ancak insanım, unutabilirim” diyerek yanıldığını itiraf edip namazını tamamlamıştır.⁵³³

“.....Bize Usmân ibn Umer tahdîs edip şöyle dedi: Bize Yûnus, Zuhri'den; o da Ebû Seleme'den; oda da Ebû Hureyre'den haber verdi. O şöyle demiştir: Namaz ikamet edildi. İnsanlar ayakta olduğu hâlde saflar düzeltildi. Bunu ta'kîben Rasûluİlah (S) çıkıp yanımıza geldi. Nihayet namaz kıldıracağı yerde dikilince kendisinin cünüp olduğunu hatırladı. Bunun üzerine bizlere: "Yerinizden ayrılmayınız" dedi. Sonra geri dönüp yıkandı. Sonra başı damlaya damlaya yanımıza çıktı, tekbîr aldı; biz de O'nunla birlikte namaz kıldık”⁵³⁴ Eğer Hz. Muhammed, yalancı sahte bir peygamber olsaydı. Namaz kılmak için hazır olan cemaati bırakıp abdest almaya gider miydi? Oradaki insanlar onun cünüp olduğunu nereden bilecekti? Bu hadise de Hz. Muhammed'in maksatı, namaz kılmak için şart olan abdesti unutabileceğini itiraf etmesi ve yalan konuşmamasıdır. Şevval ayının hilali buluttan dolayı gözükmediği bir sene Hz. Muhammed ve ashabı oruca niyet ederler. Ertesi gün bir kişi gelir ve dün hilal görülmüş dediğinde Hz. Muhammed ve ashab orucunu bozmuştur.⁵³⁵ Eğer Hz. Muhammed yalancı olsaydı, gaybı bildiğini iddia edip, o gelen kişiyi yalanlayıp orucunu tamamlamak isteyebilirdi.

Hz. Muhammed kıyametin ne zaman kopacağı konusunda da bilgi sahibi değildi. Kur'an-da da bu belirtilmiştir. “ Kıyametin zamanını bilmek sadece Allah'a havale edilir; keza O'nun bilgisi olmadan ne meyveler kabuklarını çatlatıp çıkar ne de bir dişi gebe kalıp doğurur. Allah'ın onlara, “Tanrılıkta bana ortak saydıklarınız nerede?” diye seslendiği gün, “Sana açıkça söyleyelim, içimizde (sana ortak bulunduğu) bir tanık yok” derler.⁵³⁶ Eğer Hz. Muhammed Kur'an'ın sahibi olsaydı haşa! Kıyametin kopacağı gün ile ilgili bilgi verebilir ve bu sayede kendi konforunu ve prestijini arttırabilirdi.

Hz. Muhammed'in iç güzelliği, samimiyeti, doğruluğu dış dünyasına yansımış; her sözü her davranışı iyilik, güzellik ve doğruluk üzerine olmuştur. Abdullah b. Selam (r.a.)'den rivayete göre, şöyle demiştir; Rasûlullah (s.a.v.), Medîne'ye geldiklerinde insanlar ona doğru koşuştular. Rasûlullah (s.a.v.) geldi Rasûlullah (s.a.v.) geldi Rasûlullah (s.a.v.) geldi

⁵³³ İbn Mâce, “İkame” 129.

⁵³⁴ Buhari,” Gusl” 17.

⁵³⁵ İbn Mâce, “Sıyam” 6.

⁵³⁶ Fussilet, 41/47.

denildi. O'nu görmek için ben de halkın arasına katıldım. O'nun yüzünü gördüğüm an onun yalancı bir kimse olmadığını bildim. Konuştuğu ilk söz şöyle olmuştu: "Ey İnsanlar! Selam'ı aranızda yaygınlaştınız, yemek yediriniz. İnsanlar uykuda iken namaz kılınız ki, selametle Cennete giresiniz."⁵³⁷

Şeref ve haysiyet sahibi böyle bir şahsiyetin güzel huyları içerisinde kötü huyların barınması mümkün olmadığı gibi yalancılık ve samimiyetsizlik de barınmaz. Muhammed'in gençlik zamanında, tam bir metanet, hal ve hareketlerindeki muvazenet ve sonsuz iffet sahibi oluşu kırk yaşında da kemale erişmiştir ve peşine düştüğü dava hak olup kendisi de o hakikatin temsilcisi olmuştur.⁵³⁸ Hz. Peygamber'in yüz hatları, eşkâli, bakışları, oturması, kalkması, yürüyüşü peygambere yakışır şekildeydi. Çevresindekiler, aile fertleri, onu tanıyan tanımayan herkes onun bu harika şahsiyetine hayran kalıyorlardı. Hatta ilk bakışta "vallahi bu asla yalancı ve sahte bir kişinin yüzü değildir."⁵³⁹ Diyerek hayranlıklarını dile getiriyorlardı. Görülüyor ki böyle bir şahsiyet nasıl olurda sağdan soldan topladığı veyahut kendi düşüncelerinin eseri olan bir eseri Allah'ın keliması diye insanlara sunabilsin?

Yalancı ve sahtekâr bir peygamber olsaydı, Mekkeli Müslümanların yaşadığı onca zulüm ve eziyet sonucunda Medine'ye hicret ettiklerinde tek bir kişi kalmayınca kadar Mekke'de beklemezdi. Onu, Hz. Ebu Bekir'i ve Ali'yi Mekke'de tutan neydi? Niye önce kendi canını kurtarıp sonra arkamdan gelmek isteyen gelsin demedi? Bu arada Hz. Ebu Bekir hicret talebini Resul'e ilettiğinde Hz. Resul, "Biraz sabret. Çünkü öyle tahmin ediyorum ki, bana da hicret izni verilecektir. Hz. Ebu Bekr (r.a.) arz etti: "Annem ve babam size fedâ olsun; siz böyle bir şey bekliyor musunuz?" Rasûlullah (a.s.) buyurdu: "Evet". Dolayısıyla, Hz. Ebu Bekr (r.a.) Rasûlullah (a.s.) ile beraber Medine'ye hicret etmek maksadıyla beklemeyi tercih etti"⁵⁴⁰ Buradan anlaşılıyor ki O öyle bir peygamberdi ki, davasına sadık, sabırlı, cesur, fedakâr bir kişilik sergiliyor ve kendisine herkesi hayran bırakıyordu.

Hz. Muhammed' in nübüvvetini kabul edemeyen müşrikler peygamber hakkında akıl almaz düşüncelere kapılmıştır. Kur'an-ı Kerim' de ise buna karşın, Hz. Muhammed' in bir

⁵³⁷ Tirmizi, "Kıyame", 42.

⁵³⁸ Bediüzzaman Said Nursi, Asâr-i Bediyye, 268.

⁵³⁹ Hatip, Kur'an ve Hz. Peygamber Aleyhindeki İddialara Cevaplar, 60.

⁵⁴⁰ Mevdudi, "Hz. Peygamber'in Hayatı", çev. Ahmet Asrar, s.2156.

peygamber, resul olması ile birlikte aynı zamanda beşer olduğunu da söylemektedir.⁵⁴¹ O, Mekkeli müşriklerin düşündükleri gibi ne bir melek, ne bir şair, nede bir kâhindi.⁵⁴² Hz. Peygamberde bunu şu şekilde dile getirmiştir. “Ben Peygamber’im bunda yalan yok.” Der demez “Ben Abdulmuttalib’ in oğluyum” diye de eklerdi. O, “*Hristiyanların Meryem oğlunu övmekte aşırıya gittikleri gibi siz de beni övmekte aşırılığa gitmeyin. Şüphesiz ben Allah’ ın kuluyum. Onun için bana Allah’ ın kulu ve resülü*”⁵⁴³ deyin diye eklerdi. Hz. Muhammed ilk vahiy ile nübüvvet ve risalet görevini üstlenmişti.⁵⁴⁴ Hz. Muhammed sadece bulunduğu topluma değil, bütün insanlığa gönderilmiş bir peygamberdi.⁵⁴⁵ Bu görevi ile birlikte ona kıyamete kadar ilahi koruma altında kalacak olan Kur’an-ı Kerim vahy olmuştu. Bu konuda Hz. Muhammed şu şekilde buyurmaktadır. “*Peygamberler kendi dönemlerindeki insanların inanacakları mucizeler verilmiştir. Bana verilen mucize ise Allah’ ın bana verdiği vahiydir. (Kur’an’dır.)*” Kur’an-ı Kerim diğer peygamberlere gönderilen mucizelerden ayrılmaktaydı. Çünkü diğer peygamberlere gönderilen mucizeler sadece kendi kavimlerine hitap eden içerikteydi. Ancak, Kur’an-ı Kerim hem lafzi hem mana itibariyle bir mucizeydi. Belagat alanında ün yapmış bir toplum olan Arap toplumunda lafzi ve mana açısından insanları şaşkınlık içerisine düşürmüş tabiri yerindeyse ağızları açık kalmıştır.⁵⁴⁶ Kur’an, toplumu maddi manevi sıkıntılardan kurtarıp dünya ve ahiret saadetini sağlamak için gönderilmiş bir mucizedir.

Allah-u Teâla, “Kur’an-ı biz indirdik. Elbette onu yine biz koruyacağız.” buyurmaktadır. Kur’an ilahi koruma altındadır. Resulullah’ ın ayetleri açıklarken hataya düşmesi yahut inen ayetleri gizlemesi mümkün değildi. Zaten peygamberlik öncesinde El-Emin olarak bilinen Muhammed’in böyle bir yanlışla düşmesi şahsiyeti de müsaade etmemekteydi.⁵⁴⁷

“*Eğer (Peygamber) bize isnad ederek bazı sözler uydurmuş olsaydı, mutlaka onu kudretimizle yakalardık. Sonra onun şah damarını koparır (onu yaşatmazdık). Hiç birinizde bu cezayı engelleyip ondan savamazdı.*”⁵⁴⁸ Ayeti Hz. Muhammed’ in tebliğdeki titizliğini göz

⁵⁴¹ İsrâ, 17/90-95; Ahzâb, 33/40.

⁵⁴² İsrâ, 17/47-95; Enbiyâ, 21/5; Tûr, 52/29-30.

⁵⁴³ Buhari, 3445; Enbiyâ, 21/48.

⁵⁴⁴ Müzzemmil, 73/5.

⁵⁴⁵ Sebe, 34/28.

⁵⁴⁶ Yûnus, 10/37-38.

⁵⁴⁷ Komisyon, *Hadislerle İslam Tarih ve Medeniyeti*, Hadislerle İslam, (Ankara: DİB Yayınları, 2006), 291.

⁵⁴⁸ Hakk, 69/44-47.

önüne sermektedir. O, nefesine göre ifadelerde bulunmazdı. Onun ifadeleri vahiyden başkası değildi.⁵⁴⁹

Maide Suresi 67. Ayette de Allah Teâla, Resulullah'a kendisine gönderileni tebliğ etmesini aksi takdirde peygamberlik görevini yerine getirmemiş olacağını söylemektedir. Hz. Aişe de Peygamber'in kendisine vahyolunanı gizlemediğini, gizlediğini iddia edenlerin iftira etmiş olduklarını dile getirmektedir.⁵⁵⁰

Tebbet Suresi ile Allah Ebu Leheb'in iman etmeyeceğini bildirmektedir. Bu sure indikten sonra Ebu Leheb sekiz sene daha yaşamıştır. Eğer isteseydi yalandan da olsa iman edip bu ayeti yok hükmünde gösterebilirdi. Ama Ebu Leheb yine de iman etmeyerek ölmüştür. Eğer Kur'an-ı Kerim Hz. Muhammed'in uydurması olsa idi böyle bir riske girmezdi. Buda demek oluyor ki Allah geçmiş ve geleceği bilmektedir ve Kuran'ı Kerim Allah kelmıdır.

⁵⁴⁹ Necm, 53/3-4; Komisyon, *Hadislerle İslam Tarih ve Medeniyeti*, 292.

⁵⁵⁰ Müslim, "*İman* " 287; Buhari, "*Tevhid*" 46.

7. SONUÇ

Tezimizde Leone Caetani'nin "*Annali dell'İslâm*" (İslâm Tarihi) adlı eserini değerlendirdiğimizde şu tespitlere ulaştık. Caetani'nin, bu çalışmasında İbn. Hişam, İbn. İshak, İbn Haldun, Halebi'yi kaynak olarak kullandığı ve bunların yanında meşhur oryantalistlerden Hubert Grimme, Ğgnaz Goldziher, Sprenger, Nöldeke ve Hirschfeld gibi isimlerden de ilham aldığı görülmektedir. Daha güvenilir kaynakların yerine muteberliği az kaynakları kullandığı tespit edilmiştir. Bunun yanı sıra İslam dininin temel kaynağı olan Kur'an-ı Kerim'i kaynak olarak kullanırken tutarsız davranmıştır. Bir yerde Kur'an bizim temel kaynağımızdır derken diğer tarafta Kur'an'ın Hz. Muhammed'in sözlerinden ibaret olduğu şeklinde ifadeleri mevcuttur. Bir başka husus ise Caetani'nin görüşlerini destekler kaynakları kullanması, görüşlerine ters düşenleri ise reddetmesidir.

Hüseyin Cahit'in bu eseri tercüme ederken "*hayırhane*" bir iş yaptığını belirtmesi pek yerinde değildir. Çünkü Caetani, yaptığı çalışmada İslami tarafsızlık beslediğini aksettirmeye çalışsa da bazı yerlerde gerçek yüzünü göstermektedir. Şöyle ki; eserde İslam'ın temelini sarsan, onun peygamberi Hz. Muhammed ve kıymetli kitabı Kur'an-ı Kerim hakkında hakaret ve rencide edici tavırlar takınması bunu ele vermektedir.

Nihai olarak, İslamiyet hakkında eserler ortaya koyan oryantalistlerin eserleri tek başına bir kaynak olarak görülmemelidir. Çünkü bu eserlerdeki İslamiyet hakkındaki önyargılı tavırlar ve yersiz ifadeler insanların dine karşı düşüncelerini etkilemekte ve insanlar bu güzide dini reddetmekte ya da bu dinden uzaklaştırmaktadır.

Velhasıl, İslam dini hakkında bilgi almak isteyen ya da dini birikimini arttırmak isteyen biri oryantalistlerin bu eserlerini okumak yerine, İslami kaynakları okumalı ve öğrenmelidir. Eğer bu eserler okunacaksa da İslam'ın temel kaynakları ekseninde değerlendirilmelidir. Eğer yapılan çalışmalar esaslarımıza Kur'an-ı Kerim ve hadise uygun ise kabul edip yararlanılabilir. Yok, eğer kötü maksatlı, olumsuz, karalayıcı nitelikte ise tenkit edilmelidir. Bu sayede yaptığımız değerlendirmeler seviyeli ve mutedil olursa; hem yabancıları hem de batı etkisinde kalan Müslümanları ikna edici bir perspektifte kalırız.

8. KAYNAKÇA

- Abdülcelîl Şelebî, el-Vahyü'l-Muhammedî ve erâü'l-müsteşrikîn dimne buhûsi'l-mü'temiri'l-âlemi'r-râbi' (Ezher Üniversitesi, ts).
- Abdülhamit, İrfan, “Müsteşrikler ve İslam”, trc. Avni İlhan, *İslam Medeniyeti* (1968), 2-9.
- Akdemir, Fuat, “Kur'an-ı Kerim'de Nübüvvete Ait Kavramlar”, *Düzce Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1/2 (2017), 1-16.
- Akdemir, Salih, Müsteşriklerin Kur'an-I Kerim Ve Hz. Muhammed'e Yaklaşımları, *AÜİFD*, 31, 179-210.
- Akman, Zekeriya. “Yusuf Ziya Yörükan'ın Hayatı, Eserleri ve İslam Tarihçiliği”, *International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* 8/2, (Winter 2013).
- Akyürek, Yunus, “Cahiliye Dönemi Mekke Toplumunun Hz. Peygamber'in Nübüvvetine İlişkin İntibaları, *Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7 (2015), 55-72.
- Albayrak, Halis, “Vahiy Gerçeği”, Türkiye Diyanet Vakfı (Ekim 1989), 107-127.
- Albayrak, İsmail, “Richard Bell, Kur'an Çalışmaları ve Kur'an Vahy-i Hakkındaki Görüşleri”, *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3 (2001), 267-280.
- Ali İbn Muhammed es-Seyyid eş-Şerîf el-Cürcânî, *et-Târifât*, trc. Arif Erkan. İstanbul: Bahar Yayınları, 1997.
- Altıntaş, Hayrani, “Batı'da Doğu Kültürü ile İlgili Çalışmalar”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 23/343-348.
- Apak, Adem. *Ana Hatlarıyla İslam Öncesi Arap Tarihi ve Kültürü*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2014.
- Arslan, Elif, “Oryantalistlerin Kur'an da Geçen Hanif/Hunefâ Kavramı Hakkındaki Bazı Düşünceleri”, *Diyanet İlmi Dergi*, 2/48, 75-92.
- Artuç Ahmet. *Kur'an-ı Kerim Tarihine Yönelik Bazı Oryantalist Yaklaşımlar*. Elâzığ: Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2021.
- Asâr-i Bediyye İstanbul: Sözler Yayınevi, 1989.
- Aslan, Abdulgaffar. *Kur'an'da Vahiy*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları 2000.
- Atay, Esmâ. *İlk Dönem İngiliz Oryantalistlerin Kur'an Çalışmaları W. Muir ve D. S. Margoliouth Örneği*. Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2006.
- Ateş, Süleyman. *Kur'an Ansiklopedisi*, İstanbul: Kuba Yayınları, 1997.

- Aydın, Mehmet, “Vahiy Ne Demektir?”, *Diyanet Dergisi* 17/5 (Eylül,-Ekim 1978), 285-299.
- Aydın, Zeynel Abidin, “Hz. İbrâhim’in Şirkle Mücadelesi-En‘âm Suresi 74-79. Âyetlerin Tefsirlerdeki Yansımaları Üzerine Bir Değerlendirme”, *Uluslararası Hz. İbrahim ve Nübüvvet Sempozyumu*, 1/26 (Aralık 2019), 140-154.
- Aygan, Fadıl, “Peygamberlik Zincirinin Son Halkası Olarak Hz. Muhammed'in Nübüvvetinin Mahiyeti”, *Hz. Peygamber'in Nübüvvetinin Süresi ve Kapsamı Çalıştayı* (2015), 51-89.
- Azimli, Mehmet. “Müslüman Tarihçilerin Oryantalistlere Karşı Tavrıları-Asım Köksal Örneği”, *Marife* 2/3 (2002), 237-243.
- Baş, Eyüp. *İslam Kurumlar Tarihi El Kitabı*. İstanbul: Grafiker Yayınları, 2013.
- Bedruddin Muhammed b. Abdillâh ez-Zerkeşi, *el-Burhân fî Ulûmi'l-Kur'ân*. Beyrut: 1972.
- Bilgiz, Musa, “Kur'an'da Nübüvvet (Peygamberlik)”, *Diyanet İlmi Dergi* 49/1 (2013), 23-46.
- Birişik, Abdulhamit. “Kur'an” *DİA*. 26/383. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1992.
- Boyacıoğlu, Ramazan, “Hz. Muhammed'in Vahiy Öncesi Dönemi”, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 5/1 (Sivas 2001), 5-22.
- Carlyle, Thomas. *Kahramanlar*, çev. Behzat Tanç. İstanbul: Kutluğ Yayınları, 1976.
- Ceatani, Leona. *İslâm Tarihi*, çev. Hüseyin Cahit Yalçın. 10 cilt. İstanbul: Tanîn Matbâsî, 1924.
- Cennet, Mehmet Zülfi, “Risâletine Delil Oluşu İtibariyle Kur'an'da Hz. Muhammed'in Nübüvvet Öncesi Hayatına Dair İzdüşümler”, *Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2/16 (2020), 205-2020. DOI: 10.34085/buifd.794669.
- Cerrahoğlu, İsmail, “Oryantalizm ve Batı'da Kur'an ve Kur'an İlimleri Üzerine Araştırmalar”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 31/95-136.
- Civaoğlu, Güneri. “Atatürk'ü Etkileyen Yazarlar”, *Milliyet* (1 Mayıs 2003).
- Çakır, Furkan vd. (ed.). *Kerim Elçinin Mesajı: Vahiy*. İstanbul: Gül Mat. Matbaacılık ve Yayıncılık 1. Baskı, 2022.
- Çelik, Ali. “Kur'an ve Sünnet'in Doğru Anlaşılmasında Sîret'in Önemi”, *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 3/3 (2003), 5-16.
- Çelik, Muhammed, “Kur'an-ı Kerim'in Hz. Muhammed'in Nübüvvetini Müdafaası”, *Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3/1 (2001), 1-21.
- Çınar, Mahmut, “Peygamberi Diğer İnsanlardan Ayıran Üç Özellik: Vahiy, Mucize ve İsmet”, *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi* 21 (2011), 95-125.

- Çoruk, Ali Şükrü. “Oryantalizm Üzerine Notlar”, *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 9/2, (2007), 193-204.
- Demir, Recep, “Duhâ Suresi 7 ve İnşirah Suresi 2. Ayetler Bağlamında Nübüvvet Öncesi Hz. Peygamber’in İnancı”, *Marife* 14/3 (2014), 57-81.
- Duman, M. Zeki, “Vahy Olayı ve Vahy-Peygamber İlişkisi”, *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 9 (Kayseri 1996), 23-37.
- Düzgün, Şaban Ali, “Bir Şiddetin Anatomisi: Latin Batı'nın Haçlı Terörü”, *Dini Araştırmalar*, 7/20, 73-92.
- Düzgün, Şaban Ali. “Kur'an'ın Oluşumu”, *Hristiyan ve İslam Geleneginde Kitap Sempozyumu* 5/2 (2007), 1-14.
- Düzgün, Şaban Ali. “Nübüvvet İlişkin Sorun Alanları”, *Hiz. Peygamber'in Nübüvvetinin Süresi ve Kapsamı Çalıştayı* (2015), 199-210.
- Ebü Abdillâh (Ebü'l-Fazl) Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin er-Râzî et-Taberistânî, *Mefatihü'l- Gayb*. 32 cilt. Beyrut: Daru'l-Fikr, 803/1401.
- Ebü Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Cu'fî el-Buhârî, *el-Câmi'u's-şâhîh*. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992.
- Ebu Cafer Muhammed b. Ceriri't Taberî, *Târîhu'l-ümem ve'l-mülûk*, trc. M. Faruk Görtunca. 5 cilt. İstanbul: Sağlam Yayınevi, 2010.
- Ebü İsa Muhammed b. İsa b. Sevre (Yezîd) et-Tirmizî, *el-Câmi'u's-şâhîh*. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992.
- Ebu Mansûr el-Maturidi, *Tevlâtü'l-Kur'ân*, çev. S. Kemal Sandıkçı. İstanbul: Ensar Yayınları, 2018.
- Ebü Zekeriyâ Yahyâ b. Ziyâd b. Abdillâh el-Absî el-Ferrâ, *Meâni'l-Kur'ân*, thk, AhmedYusuf Necati ve Muhammed Ali en-Neccar. Basım yeri ve tarihi yok.
- Ebü'l- Âla Mevdûdi, *Tarih Boyunca Tevhid Mücadelesi ve Hz. Peygamber'in Hayatı*, çev. Ahmed Asrar. İstanbul: Pınar Yayınları, trs.
- Ebü'l-Kâsım Carullah Mahmud b. Omer b. Muhammed el-Hârizmi ez-Zemahşeri, *El-Keşşaf An Hakâiki Gavâmidi't-Tenzıl ve Uyuni'l-Ekavıl Fı Vücuhi't-Te'vil*. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2020.
- Ebü'l-Fadl Ahmed b. Ali b. Muhammed b. Ahmed İbn Hacer el-Askalânî, *el-İşâbe fî temyîzi's-şâhâbe*, thk. Âdil Ahmed Abulmevcûd, Ali Muhammed Muavvid. Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 818/1415.
- Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî es-Süyûtî, , *el Itkân fî Ulumi'l- Kur'an*, Kahire: 1952.
- Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Ali b. Muhammed el-Askalânî, *el-İsâbe*, trc. Seyfullah Erdoğmuş. İstanbul: Sağlam Yayınevi, 2011.

- Ebü'l-Feth Fethuddîn Muhammed b. Muhammed b. Muhammed el-Ya'merî İbn Seyyidünnâs, “*Uyûnü'l-eşer fî fûnûni'l-megâzî ve 'ş-şemâ'il ve's-siyer*”, thk. İbrahim Muhammed Ramazan 2 cilt. Beyrut: Dârü'l-Kalem, 1993.
- Ebü'l-Hasen Alî b. el-Hüseyn b. Alî el-Mes'ûdî, *Kitabü't-Tenbih ve'l-İşraf*, trc. RamazanŞeşen. İstanbul: Bilge, Kültür Yayınları 2018.
- Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî, *el-Câmi'u 'ş-şahîh*. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992.
- Ebü'l-Kâsım Ali İbnü'l-Hasen b. Hibetullah İbn Asâkir, *Târîhu Dimâşk*, thk. Amr b. Garâme el-Amravî. Beyrut: Dârü'l-Fikr, 1995.
- Ebü'l-Meâlî Cemâlüddîn Mahmûd Şükrî b. Abdillâh b. Mahmûd el-Âlûsî, *Bulûğu'l-ereb fî ma'rifeti ahvâli'l-Arab*, Mısır, 1342/742.
- Ebü'r-Rebî' Süleymân b. Mûsâ b. Sâlim el-Kelâî, *el-İktifâ' fî megâzî Resûlillâh ve's-selâseti'l-hulefâ*. 2 cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, trs.
- Endress, Gerhard, “Avrupa ve İslam: Bir Bilimin Tarihi”, Çev. İsmail Hakkı Göksoy, *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 11 (2003), 164-184.
- Er, Hatice. *Oryantalistlerin Kur'an Vahyi ve Kur'an'ın Kaynağına Yönelik İddiaları*. Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2016.
- Erkocaaslan, Recep, “Hanîflerden Zeyd b. Amr b. Nüfeyl'in Hayatı ve Şahsiyeti”, *Amasya İlahiyat Dergisi*, 15 (Aralık 2020), 421-451.
- Ertuğrul, İsmail Fennî. *Hakikat Nurları*, 2. Baskı. İstanbul: Sebil Yayınları, 1994.
- Erul, Bünyamin. “Varaka b. Nevfel”, *DİA* 42/517. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1992.
- Eser, Mehmet Emin. *Leona Caetani'nin İslam Tarihi Adlı Eserinde: Hz. Muhammed (Risalete Kadar)*. Elazığ: Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2014.
- Fayda, Mustafa. “Bahira”, *DİA* 4/486. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2001.
- Fazlur Rahman, *İslâm*, çev. Mehmet Dağ/Mehmet Aydın. İstanbul: Fakülteler Matbaası, 1981.
- Gilson, Etienne. *Tanrı ve Felsefe*, trc. Mehmet S. Aydın. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları, 1986.
- Gökkır, Bilal, “Oryantalist Literatürde Kur'an'ın Kaynağı Tartışmalarının Kaynağı Disiplinlerarası Bir Yaklaşım”, *Bilimname* 5/2 (2004), 61-74.
- Gündoğdu, Züleyha. *Mustafa Âsım Köksal'ın Caetani'ye Yazdığı Reddiye'nin Değerlendirilmesi*. Rize: Rize Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2010.

- Güven, Şahin, “Hz. Peygamber'in Doğru Anlaşılmasının Önemi”, *Hiz. Peygamber'in Nübüvvetinin Süresi ve Kapsamı Çalıştayı*, 2015, 269-271.
- Hacıismailoğlu, Muhammed İhsan. “Leona Caetani'nin Annali dell'İslam Adlı Eserinin Hüseyin Cahid Tarafından Yapılan Çevirisi Üzerine Bazı Düşünceler ve Türkiye'deki Yansımaları”. *İSTEM* 18/35 (2020), 521-540.
- Hamidullah, Muhammed. *Kur'an-ı Kerim Tarihi*, çev. Abdülaziz Hatip, Mahmud Kanık. İstanbul: Beyan Yayınları, 2016.
- Hatip, Abdulaziz. *Kur'an ve Hiz. Peygamber Aleyhindeki İddialara Cevaplar* (İstanbul: Nesil Yayınları, 1997).
- Hıdır, Özcan, “Batı'da Hiz. Muhammed İmajı”, *Diyanet İlmi Dergi*, 2. Baskı, Ankara 2003.
- Hıdır, Özcan. “20. Yüzyıl Oryantalist Çalışmalarda Hiz. Peygamber İmajı”, *İLAM Araştırma Dergisi*, 3/2 (Temmuz-Aralık 1998), 141-165.
- Hıdır, Özcan. “İlk Vahyin Gelişimi Hadisi Bağlamında Varaka b. Nevfel'in Hiz. Peygamber'e Dinî Kültürel Etkisine Dair İddiaların Değerlendirilmesi”, *Marife* 4/2 (2004), 27-37.
- Huyugüzel, Ömer Faruk “Hüseyin Cahit Yalçın”, *DİA*. 43/300. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1992.
- Izutsu, Toshikiko. *Kur'an'da Allah ve İnsan*, trc. Süleyman Ateş. Ankara: Kevser Yayınları, 1975.
- İbn Manzûr, Ebu'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Alî b. Ahmed el-Ensârî er-Rüveyfî, *Lisanü'lArab*. 15 cilt. Beyrut: Daru's- Sadır, 1414/1994.
- İlahi Hitabın Tabiatı*, trc. Mehmet Emin MAŞALI. Ankara: Otto Yayınları, 2013.
- İslam Kaynaklarına Göre Hiz. İbrahim ve Haniflik*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat, 1985.
- Jeffery, Arthur. “The Variant Text of Fatiha”, *Muslim World* 29 1939.
- Kabakçı, Ersin. “W. Montgomery Watt'ın Kur'an'a Yaklaşımına Genel Bir Bakış”. *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 17/34 (2018), 573-596.
- Kalın, İbrahim. *Ben, Öteki ve Ötesi*. İstanbul: İnsan Yayınları, 19. Baskı, 2018.
- Kaplan, Hasan, “Bir İnanç Aşaması Olarak Haniflik”, *Çanakkale On Sekiz Mart Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi*, 10 (2017), 7-23.
- Kaplan, İbrahim. “Erken Dönem Müslüman-Hristiyan Polemik Geleneği”, *Hikmet Yurdu* 3/5 (Ocak-Haziran 2010), 155-187.
- Karadaş, Cağfer, “İsbât-ı Nübüvvet Ve Peygamberlik Ve Hiz. Muhammed'in Peygamberliği Adlı Eser Üzerine”, *Hadis Tetkikleri Dergisi* 1/1 (2003), 149-165.
- Karagöz, İsmail, “Kur'an'da Nübüvvet”, *Uluslararası Hiz. İbrahim (a.s.)ve Nübüvvet Sempozyumu Tebliğler Kitabı*, 1 (Aralık 2019), 28-55.

- Karakuş, Abdülkadir, “Hz. İbrâhim ve İbrâhimi bir Duruş”, *Uluslararası Hz. İbrahim ve Nübüvvet Sempozyumu Tebliğler Kitabı*, 1 (Aralık 2019), 172-188.
- Karaman, Fikret, “Hz. Muhammed’in Nübüvvetten Önceki Hayatı ve İlk Tebliğ Merhaleleri”, *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2 (1997), 38-49.
- Karataş, Şuayip, “Kur’ân’da Tevhidin Zıttı Olarak Şirk Kavramı”, *Uluslararası Hz. İbrahim (a.s.)ve Nübüvvet Sempozyumu Tebliğler Kitabı*, 1 (Aralık 2019), 199-222.
- Kaya, Remzi, “Vahiy Öncesi Hicaz’da Müşrik Arapların İnanç Esasları”, 8. *Türkiye Tefsir Akademisyenleri Buluşması ve Kur’ân’ın Anlaşılmasına Katkısı Açısından Kur’ân Öncesi Mekke Toplumu Sempozyumu* 2. Oturum (1-3 Temmuz 2011), 123-135.
- Keskin, Zeki, “Uluhiyyet İnancında İbrâhim’i Arayış”, *Uluslararası Hz. İbrahim ve Nübüvvet Sempozyumu Tebliğler Kitabı*, 1 (Aralık 2019), 189-198.
- Keskioğlu, Osman. *Kur’an Tarihi ve Kur’an Hakkında Ansiklopedik Bilgiler*. İstanbul: Nebioğlu Yayınları, 1958.
- Kesler, Muhammed Fatih, “Kur’an-ı Kerim’i Önceki Vahiylerden Ayırt Eden Özellikler”, *Diyanet İlmi Dergi* 43/2 (Nisan-Mayıs- Haziran 2007), 23-54.
- Kevseri, Muhammed Zâhid, “Yarım Asır Öncesinden Oryantalizme Bir Bakış”, Çev. Seyit Bahcivan, *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 23 (2007), 185-194.
- Kızıl, Fatma, “Oryantalizm Sempozyumu, Edward W. Said ve Düşündürdükleri”, *Hadis Tetkikleri Dergisi*, 1/5 (2007), 143-156.
- Koçyiğit, Tahsin. “Oryantalistlerin "Rasyonel-Skeptik" Yöntemi ve Türkiye'deki Siret Yazıcılığına Etkisi", *Siret Sempozyumu*, Ankara (2012), 593-625.
- Komisyon, *Hadislerle İslam Tarih ve Medeniyeti*, Hadislerle İslam. Ankara: DİB Yayınları, 2006.
- Komisyon, *Kur’an Yolu 10 cilt*. Ankara: DİB Yayınları, 2020.
- Korkmaz, Sıddık, “Peygamber ve Beşer Olarak Hz. Muhammed”, *Hz. Peygamber’in Nübüvvetinin Süresi ve Kapsamı Çalıştayı* (2015), 191-198.
- Kotan, Şevket, “Cahiliye Araplarında Nübüvvet İnancı “Kur’an Merkezli Bir Çalışma”, *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 20/1 (Mart 2020): 95-127. <https://doi.org/10.33415/daad.670090>.
- Kur’an Vahyi, çev. Maşalı Mehmet Emin, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 6/6 (1994), 445-458.
- Kur’ân-ı Kerîm*, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 5. Baskı, 2016.
- Kurtuluş, Rıza. “Arthur Jeffery”, *DİA*. 23/578-579. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2001.
- Kuzgun, Şaban. “Hanif”, *DİA*. 16/33. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1992.

- Laçin, Bahar. *Caetani'nin Annali Dell'İslam Adlı Kitabı Çerçevesinde Hz. Peygamber ve Hadis Hakkındaki Görüşleri*, İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Matta, *Gerçek Mutluluk*, 5. Bölüm.
- Metin, İsmail, “Oryantalistlerin Vahiy Algısı ve Vahyin Kaynağı Meselesine Yaklaşımları”, *Sosyal Bilimler Dergisi* 9/56 (Şubat 2022), 92-108.
- Muhammed A. Draz, *En Mühim Mesaj Kur'an*, trc. Suat Yıldırım. İzmir: Işık Yayınları, 1994.
- Muhammed A'lâ b. Alî b. Muhammed Hâmid et-Tehânevî, *Keşşâfû ıstılâhâtî'l-fünûn ve'l-ulûm*. İstanbul 1984.
- Muhammed Abduh, *Tevhîd Risâlesi*, çev. Sabri Hizmetli. Ankara: Fecr Yayınları, 1986.
- Muhammed Abdülazim ez-Zerkânî, *Menahilu'l- İrfan fî Ulumi'l- Kur'an* (Beyrut, Daru'l-Kütübî'l-Arabî, 1415/1995).
- Muhammed İbn İshak, *Siyer*, çev. Sezai Özel. İstanbul: Akabe Yayınları, 1988.
- Muhammed ibn. Hişam, *es-Siretün'n-Nebeviyye* 2 Cilt. Beyrut-Lübnan, Dâru'l-Maârîf, 2012/1433.
- Mutâvî, Saeed Atiyyah Ali, “Vahiy ve Kur'an-ı Kerim'de Mûcizevî Kısaslar”, *İslami İlimler Araştırma Vakfı* (Ekim 2010), 379-428.
- Mutluay, Rauf. *Hüseyin Cahit Yalçın ve Edebiyat Anıları*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1975.
- Nasr Hamid, Ebu Zeyd. “Nass-Olgü İlişkisi Bağlamında İlk Vahiy Tecrübesinin Değerlendirilmesi”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7/7 (1998), 671-688.
- Nöldeke, *The History of The Quran*.
- Nursi, Bediüzzaman Said. *Sözler*. İstanbul: Sözler Yayınevi, 1989.
- Oflaz, Abdülhalim. (Ed.) vd. “Oryantalistik Düşünceye Etkisi Açısından Haçlı Seferleri”: *Eyyûbîler'de Siyasî ve Ekonomik İlişkiler*. İstanbul: Hiper Yayınları, 2020.
- Öz, Ahmet, “Hz. İbrahim Örnekliğinde Haniflik”, *Uluslararası Hz. İbrahim (a.s.) ve Nübüvvet Sempozyumu Tebliğler Kitabı*, 1 (Aralık 2019), 155-171.
- Öz, Mustafa. “ed-dâî”, *DİA*. 8/420. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1992.
- Öz, Şaban. “Asım Köksal'ın Caetani Reddiyesi Üzerine”, *İslâmî Araştırmalar Dergisi* 17/3 (2004), 162-170.
- Özdemir, Metin, “Hz. Peygamber'in Nübüvvetinin Çerçevesi" Başlıklı Tebliğde Vurgulanan Temel Noktalar”, *Hz. Peygamber'in Nübüvvetinin Süresi ve Kapsamı Çalıştayı* (2015), 177-182.

- Özen, Âdem. “İslâm Yahudi Polemiği ve Tartışma Konuları”, *Divan* 2 (2000), 237-256.
- Özkan, Halit. “Zeyd b. Amr”, *DİA*. 44/316. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1992.
- Öztürk, Mustafa, “Hz. Peygamber ve Vahiy”, *Hz. Peygamber’in Nübüvvetinin Süresi ve Kapsamı Çalıştayı* (2015), 211-217.
- Paçacı, Mehmet, “Oryantalizm ve Çağdaş İslamcı Söylem”, *İslamiyat Dergisi*, 4 (2001), 91-110.
- Ragıb el-İsfehani, *el-Müfredat fî Garibu'l-Kur'an*, Thk. Safvan Adnân Davûdî. Beyrut: Daru'l-Kalem-Şam, Daru's-Şamiyye, 1418/1997.
- Said, Edward, *Oryantalizm*, İstanbul: Pınar Yayınları, 2. Baskı, 1977.
- Sarıçam İbrahim vd. *İngiliz ve Alman Oryantalistlerin Hz. Muhammed Tasavvuru*. Ankara: Nobel Yayınları, 2011.
- Severcan, Şefaettin, “Siyer Tefsir İlişkisi (İlk Vahiy ve Hz. Muhammed)”, *Siyer Araştırmaları Dergisi*, 5 (Ocak-Haziran 2019), 197-221.
- Sidersky, D. “*Les Origines Des Legendes Musulmans dans le Coran et Dans les Vies des Prophetes*”, Paris 1933.
- Sönmez, Vecihi, “Hz. İbrahim’in Tabi Olduğu Hak Din ve Tevhidi İspat Metodu”, *Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 12/1 (2010), 64-77.
- Söylemez, Mehmet Mahfuz, “Fil Hadisesinin Arap Yarımadasındaki Etkileri Üzerine Bir İnceleme”, *İslami İlimler Dergisi* 1/2(2016), 115-130.
- Suiçmez, Yusuf, “Hadisler Işığında Cahiliyye Döneminde Nübüvvet ve Risalet Algısı”, *Hadis Tetkikleri Dergisi* 17/1 (2019), 7-21.
- Sülün, Murat, “Vahy, Nübüvvet ve Kur'an'ın Vahyediliş Aşamaları”, *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 11/12 (1997), 99-149.
- Şahin, Harun, “Batı Literatüründe ve Kur'an'da Hz. İbrâhim: Mukayeseli Bir İnceleme”, *Uluslararası Hz. İbrahim (a.s.) ve Nübüvvet Sempozyumu Tebliğler Kitabı*, 1 (Aralık 2019), 492-501.
- Şakiroğlu, Mahmut H. “Leona Caetani”, *DİA*. 6/544-545. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1992.
- Şentürk, Recep. “Oryantalizm ve Sosyal Teori, Oryantalizmi Yeniden Okumak”, *Batı'da İslam Çalışmaları Sempozyumu, (11-12 Mayıs 2002 Adapazarı)* (Ankara 2003), 43-52.
- Tancî, Muhammed b. Tavî, “Allah'ın Elçisi Muhammed ve Vahiy”, *e-makâlât Mezhep Araştırmaları* 4/1 (2011), 381-385.

- Taşçı, Özcan, C. H. Becker (1876-1933) Örneğinde Uygulamalı Oryantalizm (Angewandte Orientalistik) Anlayışı-Oryantalizm Çalışmalarının Siyasallaşma Süreci, *AÜİFD*, 47/2 (2006), 143-164.
- Tefsir Usulü*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1971.
- Temel Ali, “Zemahşerî’nin ‘Fâtiha’ Kelimesine Yükllediği Anlam Açısından İlk İnlen Vahiy Meselesine Farklı Bir Bakış”, *Bilimname* 41/1 (2020), 1129-1155. doi: <http://dx.doi.org/10.28949>.
- Tisdall, W. St. Clair. *The Original Sources of The Qur’an*.
- Togan, Z. Veli, “Profesör A. Guillaume’m İstanbul Üniversitesinde "Garpte İslam Tedkikleri Mevzuuna Dair Verdiği Konferanslar”, *İslam Tetkikleri Enstitüsü Dergisi*”, 1 (1954), 119-120.
- Tozlu, Mustafa. *Oryantalistlerin ve Modernistlerin Kur’ân ve Tefsire Dair Görüşlerinin Mukayesesi*. Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Turan, Şerafettin. *Atatürk’ün Düşünce Yapısını Etkileyen Olaylar, Düşünürler, Kitaplar*. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1982.
- Turgay, Nurettin, “Kur’an’da Vahiy Kavramı”, *Diyanet İlmi Dergi* 37/4 (Ekim-Kasım-Aralık 2001), 23-38.
- Ülgen, Emrullah. (ed.) vd. “Oryantalistlerin Kur’ân’ın Kaynağı ve Edebî Yönüne Dair İddialarının Değerlendirilmesi”, *Kur’ân ve Dil İlimleri* (Ankara: İlahiyat Yayınları, 2021), 421-446.
- Watt, W.M. *Modern Dünyada İslam Vahyi*, trc. Mehmet S. Aydın. Ankara: Hülbe Yayınları, 1982.
- Yavuz, Yusuf Şevki. “Nübüvvet”, *DİA* 33/279. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1992.
- Yazır, Elmalılı Hamdi. *Hak Dini Kur’an Dili*. 10 cilt. İstanbul: Eser Neşriyat ve Dağıtım, 1979.
- Yıldız, Hakkı Dursun. (Ed.). *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi* 10 cilt. İstanbul: Çağ Yayınları, 1992.
- Yılmaz, Musa Kazım, “Vahiy Olarak Kur’an-ı Kerim”, *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2 (1995), 23-44.
- Yılmaz, Yasin, “Oryantalizm, Sömürgecilik ve 21. Asra Yansımaları”, *İslami Araştırmalar*, 31 (2020), 346-362.
- Yılmaz, Yasin. “Filibeli Ahmet Hilmi’nin *Tarih-i İslam* Adlı Eseri Özelinde Dozy ve Müsteşriklerin İddialarıyla İlgili Bazı Mülahazalar”, *Turkish Studies* 12/2 (2017), 283-300.

Yılmaz, Yasin. “Filibeli Ahmet Hilmi'nin *Tarih-İ İslam* Özelinde Dozy'nin Hz. Peygamber'e Yönelik İddialarına Verdiği Bazı Cevaplar”, *Kesit Akademi Dergisi* 3/8 (Haziran 2017), 37-60.

Yücel, Ahmet. (ed.) “Jefrey ve Kur'ân Çalışmalarındaki Yeri”, “Oryantalistlerin Gözüyle İslâm Yaklaşımlar – Örnek Metinler”. İstanbul: Rağbet Yayınları, 2003.

Yüksel, Mücahit, “Varaka B. Nevfel'in Hayatı ve Hz. Peygamber ile İlişkilerine Dair Rivayetlerin Tahlili”, *Aksaray Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi*, 9/17 (Haziran 2022), 41-60.

Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed. *Târîhu'l-İslâm ve vefeyâtü'l-meşâhîr ve'l-a'lâm*. 53 Cilt. Beyrût: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 2. Basım, 1990.

<https://www.alnurceyhan.com/detay.php?id=142>; (Erişim Tarihi: 12.03.2023)

<https://dilbeyti.com/gufteler/ey-olup-mi-rac-burhan-i-uluvv-i-san-sana>; (Erişim tarihi:13.12.2023)

